TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

ELEKTRONİK KAYNAKLARIN LİSANSLAMASINDA REHBER ULUSAL İLKELERİN GELİŞTİRİLMESİ

Doktora Tezi

Damla YILMAZ

ANKARA, 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

ELEKTRONİK KAYNAKLARIN LİSANSLAMASINDA REHBER ULUSAL İLKELERİN GELİŞTİRİLMESİ

Doktora Tezi

Damla YILMAZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Sacit ARSLANTEKİN

ANKARA, 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

ELEKTRONİK KAYNAKLARIN LİSANSLAMASINDA REHBER ULUSAL İLKELERİN GELİŞTİRİLMESİ

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Sacit ARSLANTEKİN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	İmzası
1-Prof. Dr. Özlem GÖKKURT DEMİRTEL	
2-Prof. Dr. Fatih RUKANCI	
3-Prof. Dr. Nevzat ÖZEL	
4-Doç. Dr. Yurdagül ÜNAL	
5-Prof. Dr. Sacit ARSLANTEKİN	

Tez Savunması Tarihi

27.05.2024

T.C.

ANKARA ÜNVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Sacit ARSLANTEKİN danışmanlığında hazırladığım "Elektronik Kaynakların Lisanslamasında Rehber Ulusal İlkelerin Geliştirilmesi**"** adlı doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

04.06.2024

Damla YILMAZ

ÖNSÖZ

Her geçen gün sayısı ve çeşitliliği artan e-kaynaklar tercih sebebi olmakta ve akademik kütüphanelerde yerini almaktadır. E-kaynakların seçimi, sağlanması, değerlendirilmesi, hizmete sunulması aşamalarında dikkate alınması gereken birçok kriter bulunurken aynı zamanda bu aşamalar zorlu bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu zorlu süreçlerden birini de e-kaynakları sağlama aşamasında kullandığımız lisans anlaşmaları olarak tanımlayabiliriz.

İçeriğe nasıl erişileceğini gösteren, anlaşmaya uyulmasını zorunlu kılan ve bağlayıcı yasal belgeler olan lisans anlaşmaları ilk e-kaynak erişiminden itibaren her dönemde önemini korumuştur. Hukuki ve mesleki terimlerin yaygınlığı, yayıncıların farklı uygulamaları, standart eksiklikleri gibi nedenler e-kaynakların lisanslanması sürecinde alana hâkim olunmasını ve belirli bir tecrübeyi zorunlu kılmaktadır. Fakat günümüz kütüphanelerinde yetersiz ve yetkin personel sayısının azlığı bu süreçleri kütüphaneler açısından daha karmaşık hale getirmektedir.

Bu çalışmayla lisans anlaşmalarının önemini ortaya koymak, anlaşma maddelerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak, kütüphanecilerin üstendiği yükümlülükleri kolaylaştırmak ve e-kaynak erişimi sağlayan her bir kurumun kullanabileceği rehber ulusal ilkeleri oluşturmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda uygulamada geçerli olan lisans anlaşmaları incelenmiş, mevcutta var olan ilkelerle ve model lisanslarla karşılaştırılmıştır. Yasal tavsiye niteliği taşımayan rehber ulusal ilkeler oluşturulmuştur. Bilgiye erişimi teşvik eden ve kullanıcılara daha iyi hizmet sunulmasını sağlayan müzakere şartlarının oluşturulmasında bu çalışmanın konsorsiyumlara, akademik kütüphanelere yol göstermesi en büyük temennimiz olmuştur.

Çalışmanın tamamlanmasında benden yardımlarını ve desteğini esirgemeyen, her sorumu sabırla cevaplayıp çözümler üreten tez danışmanım sevgili hocam Prof. Dr. Sacit ARSLANTEKİN'e teşekkürlerimi sunarım.

Bu konuyu tez önerisi haline getirmeme katkı sağlayan Prof. Dr. Doğan ATILGAN'a, hem yüksek lisans tezimde hem doktora tezimde beni yalnız bırakmayan yönlendirmeleriyle beni teşvik eden sevgili hocam Doç. Dr. Yurdagül ÜNAL'a, tez jürimde yer alarak görüş ve fikirlerini benimle paylaşan değerli hocalarım Prof. Dr. Nevzat ÖZEL'e, Prof. Dr. Özlem GÖKKURT DEMİRTEL'e ve Prof. Dr. Fatih RUKANCI'ya teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamı tamamlayabilmem için bana destek olarak anlayış gösteren sevgili anneme, babama ve ablamada sonsuz teşekkürler, iyi ki varsınız.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ……..……i

İÇİNDEKİLER……...iii

TABLOLAR DİZİNİ…….....vi

KISALTMALAR DİZİNİ…….....viii

I. BÖLÜM: GİRİŞ……...1

I.1. KONUNUN ÖNEMİ**……....1**

I.2. ARAŞTIRMANIN AMACI, PROBLEM VE HİPOTEZİ**…….....3**

I.3. ARAŞTIRMANIN ALANI VE KAPSAMI**…….....6**

I.4. YÖNTEM**……..……...7**

I.5. ARAŞTIRMANIN DÜZENİ**……..10**

I.6. KAYNAKLAR**……...11**

II. BÖLÜM: KAVRAMSAL YAKLAŞIM……..12

II.1. E-kaynak ve Avantajları**…….....12**

II.1. 1. Seçim ve Sağlama**…….14**

II.2. Lisans Anlaşmaları ve Türleri**……17**

II.3. E-İçeriklerin Lisanslaması ve Anlaşmaların Kütüphaneler İçin Önemi**…….19**

II.4. Lisans Anlaşmalarında Yaşanan Sorunlar**…….25**

III. BÖLÜM: LİSANS ANLAŞMALARI VE YASAL DÜZENLEMELER…….....32

III.1. Lisans Anlaşmalarında Yer Alan Maddeler ve Dikkat Edilmesi Gerekenler**…32**

III.2. Elektronik Kaynaklar ve Telif Hakları……..…52

III.2.1. Uluslararası Düzenlemeler……...52

III.2.1.1. Bern Sözleşmesi……52

III.2.1.2. TRIPS Anlaşması……..53

III.2.1.3. WIPO Telif Hakkı Sözleşmesi……...54

III.2.1.4. AB Veri Tabanları Direktifi……...55

III.2.2. Türkiye'de Fikri Mülkiyet Hakkı Düzenlemeleri……55

III.2.2.1. 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu……56

III.2.2.2. 5651 Sayılı "İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun……59

III.2.3. E-Kaynak Lisans Anlaşmaları ve Telif Hakkı İlişkisi……...60

III.2.4. Türkiye'de Sözleşme Hukuku……..64

III.2.4.1. Türk Borçlar Kanunu (TBK) Sözleşme Hükümleri……...64

III.2.4.2. Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) Sözleşme Hükümleri...66

III.2.4.3. Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu (KİSK)……67

III.3. Model Lisanlar……70

III.4. Konuyla İlgili Çalışmalar……..…73

IV. BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM……82

IV.1. Lisans Maddelerinin İncelenmesi……82

IV.2. LIBLICENSE Model Lisansı Değerlendirme……...…....119

IV.3. ANKOS Türk Ulusal Site Lisansı Lisans İlkeleri Değerlendirme**……..……125**

V.BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER…….....140

REHBER ULUSAL İLKELER……..151

ÖZET……..……..166

ABSTRACT……..……...169

KAYNAKÇA……..…….....172

EKLER……..……...179

EK1: Kontrol Listesi**……..179**

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. İçeriğe erişim ve yetkili siteyle ilgili hükümler**.....83**

Tablo 2. Lisanslı içeriğin yetkili kullanıcılar tarafından yazdırılması**.....84**

Tablo 3. Lisanslı içeriğin yetkili kullanıcılar tarafından indirilmesi/kaydedilmesi**.....85**

Tablo 4. Lisanslı içeriğin yetkili kullanıcılara basılı dağıtımı**.....85**

Tablo 5. Lisanslı içeriğin yetkili olmayan kullanıcılara basılı dağıtımı**.....88**

Tablo 6. Lisanslı içeriğin yetkili kullanıcılara elektronik dağıtımı**.....86**

Tablo 7. Lisanslı içeriğin yetkili olmayan kullanıcılara elektronik dağıtımı**.....88**

Tablo 8. Lisanslı içeriğin e-rezervlerde kullanılması**.....89**

Tablo 9. Lisanslı içeriğin kütüphaneler arası ödünçte kullanılması**.....90**

Tablo 10. Lisanslı içeriğin metin ve veri madenciliği faaliyetlerinde kullanılması**.....92**

Tablo 11. Lisanslarda izin verilen ya da yasaklanan diğer kullanımlar**.....93**

Tablo 12. Lisanslarda yetkili kullanımı zorlayan koşullar**.....96**

Tablo 13. Yetkili kullanıcıların haklarını ve ayrıcalıklarını azaltacak hükümler**.....97**

Tablo 14. Yetkili kullanıcı olan yazarlar için özel koşullar**.....99**

Tablo 15. Lisanslardaki veri toplama koşulları**.....100**

Tablo 16. Lisanslardaki veri paylaşma koşulları**.....102**

Tablo 17. Lisans alana gönderilen verilerin koşulları**.....103**

Tablo 18. Lisanstaki geçerli yasa ve yerle ilgili koşullar**.....104**

Tablo 19. Fiyat ve ödeme koşulları**.....106**

Tablo 20. Yenileme, iptal, fesih ve ihlale ilişkin hüküm ve koşullar**……...109**

Tablo 21. Lisanslarda taraflar için yükümlülük ve zorunlulukları belirleyen koşullar**…113**

Tablo 22. Yedek kopya ve sürekli erişim hakkı**……..116**

Tablo 23. İçeriğin geri çekilmesi, değiştirilmesi ve devrini belirleyen koşullar**…….....117**

Tablo 24. LIBLICENSE Model Lisansı karşılaştırma……**124**

Tablo 25. Yetkili kullanım hakları**…….128**

Tablo 26. Telif hakkı veya entelektüel mülkiyet hakları**…….....130**

Tablo 27. İşlevsellik**……...131**

Tablo 28. Lisans yükümlülüğü**……...132**

Tablo 29. Lisans fiyatlandırması**…….....134**

Tablo 30. Satıcıların kabul edilemeyecek davranışlarına karşı önlemler**……135**

Tablo 31. Kullanım istatistikleri ve diğer yönetim raporları**……...137**

Tablo 32. Anlaşmayı sonlandırma hakları**……..138**

KISALTMALAR DİZİNİ

ADA	Americans with Disabilities Act
ALA	The American Library Association
ANKOS	Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu
BEH	Bilgi Edinme Hakkı Kanunu
CONTU	The National Commission on New Technological Uses of Copyrighted Works
COUNTER	Counting Online Usage of Networked Electronic Resources
CRL	Center For Research Libraries
DDA	Demand Driven Acquisition
DOAJ	Directory of Open Access Journals
EBA	Evidence Based Acquisition
ERM	Electronic Resource Management
FTE	Full-Time Equivalent
FSEK	Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu
ICOLC	International Coalition Of Library Consortia
IFLA	International Federation of Library Associations and Institutions
ILL	Inter-Library Loan
IP Address	Internet Protocol address
ISBN	International Standart Book Number
ISSN	International Standart Serial Number

JISC	Joint Information Systems Committee
KİSK	Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu
KVVK	Kişisel Verilerin Korunması Kanunu
LOCKSS	Lots of Copies Keep Stuff Safe
NESLI	The National Electronic Site Licensing Initiative
TBK	Türk Borçlar Kanunu
TRIPS	Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights
TRNLS	Türk Ulusal Site Lisansı
VPAT	Voluntary Product Accessibility Template
WIPO	World Intellectual Property Organization

I. BÖLÜM: GİRİŞ

1990'ların sonlarında bilimsel yayıncılığın giderek elektronik ortama geçmesi elektronik kaynakların sayısını arttırmıştır. Erişim kolaylığı sunması ve kullanıcılar tarafından tercih edilmesiyle e-kaynaklar kütüphane koleksiyonlarında yaygın kullanılmaya başlamıştır. Ancak e-kaynakların erişime açılması ve kullanabilmesi için lisans anlaşmalarına ihtiyaç vardır.

Elektronik ortamdaki bilginin dağıtımının kolay olması, telif hakkı yasasının bu bilginin dağıtımında yeterince etkin rol oynayamaması içerik sağlayıcıların (yayıncılar, satıcılar, derleyiciler) lisans anlaşmalarını bir çözüm yolu olarak görmesine neden olmuştur. Lisans anlaşmaları kapsamında kütüphaneler e-kaynakları satın almak veya sahip olmak yerine erişim ve kullanım haklarını kullanıcıları adına satın almaktadır (Zhu, 2016, s. 69). E-kaynakların erişim ve kullanım hakkına sahip olan kütüphaneler kullanımı kısıtlamadan, kurum politikalarına, yasal düzenlemelere uygun lisans anlaşmaları yapmak durumundadır. Temel amacı telif hakkını korumak olmayan lisans anlaşmalarında erişim ve kullanım kısıtlamalarına, kurumu maddi yük altında bırakacak garanti ve tazminatlara, ödeme ya da iptal durumlarında kurumu zora sokacak bağlayıcı hükümlere izin verilmemelidir. Her iki tarafta da yasal hakların sınırlandırılmaması ve yayıncıları ticari kaygıya düşürecek durumların oluşmamasına dikkat edilmelidir. Bu bağlamda kütüphanelerin lisans anlaşmalarının üzerinde önemle durması gereken birçok husus bulunmaktadır.

I.1. KONUNUN ÖNEMİ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte erişilebilirlik, kullanım, etkileşim, arşivleme gibi pek çok avantajı göz önünde bulundurulduğunda kütüphaneler koleksiyonlarında e-kaynaklara daha çok yer vermeye başlamışlardır. Ancak e-kaynak

kullanımında hak ve yükümlülüklerin ne olduğu ve bunların nasıl uygulanacağı lisans anlaşmalarıyla gerçekleşmektedir. Lisans anlaşmaları, yayıncı/derleyici veya içerik sağlayıcı (genellikle lisans veren olarak adlandırılır) ile kütüphaneler (veya lisans sahibi) arasında imzalanan hak ve sorumluluklar çerçevesinde kütüphane kullanıcılarının e-kaynakları belirli bir süre boyunca kullanmasına izin veren belgelerdir. Lisanslar birçok hususla birlikte içeriğin eğitim veya araştırma amaçları için nasıl kullanılabileceğini, bilgilerin ne ölçüde saklanabileceğini, yazdırılabileceğini, indirilebileceğini belirtmektedir. Aynı zamanda kütüphane kullanıcıları tarafından bilerek veya bilmeyerek kullanımın ihlal edilmesinden veya içeriğin kötüye kullanılmasından doğacak durumları da açıklamaktadır (Singh ve Mukherjee, 2018 s. 214).

Lisansların çoğu yayıncılar tarafından hazırlanmaktadır. Kârlılığı en üst seviyeye çıkarmak için yasaları stratejik olarak kullanan yayıncıların anlaşmalarda daha çok kendilerini koruyan şartlara yer vermesi, anlaşmaları müzakere eden ve bu konuda eğitim almış kütüphaneci sayısının oldukça az olması gibi sebepler kütüphanelerin lisans anlaşmaları konusunda birçok sıkıntı ile karşılaşmasına neden olmaktadır (Alford, 2002, s. 622). Bağlayıcı yasal belgeler olması nedeniyle önemi artan lisans anlaşmalarının koşullarına uyulmaması erişim kaybına, ek maliyetlere (tazminat şeklinde), denetimlere, davalara veya tüm bu olumsuz sonuçlara neden olabilir. Ayrıca bir lisansın koşullarına uyulmaması kurumun itibarını da etkiyebilir (Halaychik ve Reagan, 2018, s. 2).

Kütüphaneciler kapsamlı bir şekilde inceleyerek kabul ettikleri lisanslarda bilgiye erişimi engellemekten ziyade erişimi teşvik etmeli ve kullanıcılarına daha iyi hizmet etmelerine yardımcı olacak müzakere şartlarını sağlama konusunda çaba sarf etmelidir. Ayrıca kütüphaneciler lisanslı içeriği kullanmanın yasal sonuçları ve telif hakkı yasası, lisanslı içeriğin nasıl kullanılması gerektiği ve lisansa uymama durumunda karşılaşılacak durumlar hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Bu bağlamda Türkiye'deki akademik kurumlara sunulan lisans anlaşmalarının standart ilkelere ve model lisanslara uygunluğu konusunda

incelemeler yapılarak kütüphaneciler için temel olacak ilkelerin belirlenmesi gerekmektedir.

I.2. ARAŞTIRMANIN AMACI, PROBLEM VE HİPOTEZİ

Araştırmanın Amacı: Yayıncılar e-kaynakları eriştirmek için lisans anlaşmalarını kullanmaktadır. E-kaynakların kullanımına ve erişimine yönelik tüm kontrollerin lisanslarla yapılması lisans maddelerinin iyi anlaşılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle lisans anlaşmaları akademik kütüphanecilikte bir uzmanlık alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlaşmaların getirdiği hak ve sorumlulukların incelenmesi karmaşık, zaman alıcı olmakta ve ayrıntılı lisans şartlarını değiştirme konusunda kütüphanecilere yeni işlevler yüklemektedir. Lisansların içeriğiyle ilişkili karmaşıklıklar ve yasal jargon kütüphanecileri çok fazla içeriği gözden geçirmekle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durum yalnızca lisansların kapsadığı temel terimleri ve sorunları anlamayı değil aynı zamanda müzakere sürecine nasıl yaklaşılacağını da önemli hale getirmektedir (Strauch ve Chesler, 2009, s. 123).

Lisans anlaşmalarının müzakere sürecinde dikkat edilmesi gereken birçok husus bulunmaktadır. Kütüphaneciler kurumun politikalarına, kullanıcının ihtiyacına hitap eden ve lisans alana karşı yükümlülükleri tanıyan lisansları müzakere etmelidir.

Türkiye'de konsorsiyum bazındaki lisans anlaşmalarının incelenmesinde temel alınan ANKOS Türk Ulusal Site Lisansı (TRNLS) ilkeleri bulunmaktadır. Bu ilkeler yayıncıların yaptıkları tekliflerin değerlendirilmesinde kullanılan birtakım kriterlerden oluşmaktadır. Ancak Türkiye'de bulunan akademik kütüphanelerin imzalayacağı anlaşmalarda lisanslarda yer alan tüm konulara ilişkin ayrıntılı ve yol gösterici ilkelerin eksik olduğu ve günümüz şartlarına uyum sağlamadığı düşünülmektedir. Aynı zamanda karşılıklı yapılan anlaşmalarda kütüphanecilere yol gösteren LIBLICENSE Model Lisansı önerilerinin de Türkiye'ye sunulan nihai lisanslarda tamamıyla yer almadığı görüşü bulunmaktadır. Bu kapsamda fiyatlandırma ve özel koşulları içermeyen ANKOS

TRNLS ilkelerinin yeterli olup olmadığı ve LIBLICENSE Model Lisansının önerileriyle birlikte anlaşmalara ne derece yansıtıldığı araştırılmalıdır. Eğitim, öğretim ve bilimsel faaliyetleri destekleyen, kullanıcı haklarını koruyan, hak ve sorumlulukların lisans alan ve lisans veren taraflarında birlikte paylaşıldığı anlaşmaların yapılabilmesi için kütüphanecilerin daha fazla bilgilenmeye ihtiyacı vardır. Lisans maddelerinin daha açık ve anlaşılır olması, yasalarla desteklenmesi ya da yasal bir zemine oturtulması için kapsayıcı ulusal ilkelerin geliştirilmesi bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. E-kaynak ve hizmetlerinin giderek daha baskın hale geldiği ortamda yapılan bu çalışmanın diğer amaçları ise şu şekilde sıralanmıştır.

- Ticari, dernek ve üniversite yayıncılarının lisans anlaşmalarında sürece nasıl yaklaştığına açıklık getirilmesi ve kütüphanecilerin bu konuda bilgi sahibi olması,
- Yayıncılara ait lisans anlaşmalarının model lisanlar ve ulusal site lisansı ile karşılaştırılması yapılarak
    - Uygunluğunun ölçülmesi,
    - Eksikliklerin belirlenmesi ve
    - Daha iyi müzakere şartlarının oluşturulması,
- E-kaynakların kullanım haklarının belirlenerek kütüphanelere anlaşma sürecinde yol gösterici ilkelerin belirlenmesi,
- Geliştirilmiş, güncel standart ilkelerin temel alınarak lisans anlaşmalarının incelenmesinde zaman ve emek kaybının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Araştırma Problemi: Lisansların yaygınlığı gün geçtikçe artmakta ve kütüphane koleksiyonlarının geliştirilip yönetilmesinde daha büyük bir rol oynamaktadır. Erişilen kaynağın kapsamı, kaynağın ne amaçla ve kimler tarafından kullanılacağı gibi temel kullanım koşullarının yanı sıra veri madenciliği, yazar hakları, veri toplama, gizlilik vs. konularında da lisans anlaşmaları birçok hususu içermektedir. İçerik sağlayıcılar ve

kütüphaneler arasında düzenlenen lisans anlaşmaları, e-kaynakların dağıtımı ve erişilebilirliği konusunda sınırlamalar getirebilmektedir. Daha çok lisans vereni koruyan anlaşmalardaki çeşitli maddeler ve kullanım kısıtlamaları kütüphanelerde kafa karışıklığına neden olmaktadır. Kütüphaneciler bağlayıcı hükümleri içeren lisans anlaşmalarıyla ilgili çeşitli sorunlar hakkında bilgi birikimine sahip olmalı ve daha iyi müzakere şartlarının oluşmasını sağlamalıdır. Bu bağlamda, konsorsiyum iş birliğiyle kabul edilen lisansların, ulusal lisanlarda yer alan ilkelere (ANKOS Türk Ulusal Site Lisansı/ANKOS TRNLS) ve model lisanslara (LIBLICENSE) uygun olup olmadığı araştırılmalıdır. Lisans anlaşmalarındaki maddelerin olumsuz etkileri konusunda kütüphanecilerin farkındalık kazanması, ilgili maddelerin standart ilkelerde ve model lisanslarda önerilen dile uyarlanması veya bu konuda esnekliğin kazandırılmak istenmesi çalışmanın yapılmasını gerekli kılmıştır.

Araştırma Soruları

1. E-kaynakların lisans anlaşmaları LIBLICENSE Model Lisansı önerilerine ve ANKOS TRNLS İlkelerine uygun mudur?
2. ANKOS TRNLS İlkeleri lisans anlaşmalarındaki tüm maddeler için kapsayıcı ve yeterli bir içeriğe sahip midir?
3. ANKOS TRNLS İlkelerinin ve LIBLICENSE Model Lisans önerilerinin nihai lisanslarda en fazla kurumsallaşma gösteren maddeleri hangileridir?
4. ANKOS TRNLS İlkelerinin ve LIBLICENSE Model Lisansı önerilerinin nihai lisanslarda hiç kurumsallaşma göstermeyen maddeleri var mıdır?
5. Anlaşma maddelerinin ANKOS TRNLS İlkelerine ve LIBLICENSE Model Lisansı önerilerine uygunluğu yayıncı türüne göre değişiklik göstermekte midir?
6. Kütüphaneler ve yayıncılar arasında imzalanan lisans anlaşmalarında daha iyi müzakere şartlarının oluşması için belirlenecek ilkeler var mıdır?

Araştırma Hipotezleri

1. E-kaynakların lisans anlaşmaları LIBLICENSE Model Lisansı önerileri ve ANKOS TRNLS İlkelerinin tamamına uymamaktadır.
2. ANKOS TRNLS İlkeleri yeterince anlaşılır ve tüm maddeleri kapsayıcı değildir.
3. ANKOS TRNLS İlkelerinin ve LIBLICENSE Model Lisansı önerilerinin daha çok temel nitelikteki anlaşma maddeleri nihai lisanslarda kurumsallaşma göstermiştir.
4. ANKOS TRNLS İlkelerinin ve LIBLICENSE Model Lisansı önerilerinin nihai lisanslarda kurumsallaşma göstermeyen maddeleri bulunmaktadır.
5. Anlaşma maddelerinin ANKOS TRNLS ilkelerine ve LIBLICENSE Model Lisansı önerilerine uygunluğu yayıncı türüne göre değişiklik göstermektedir.
6. Kütüphaneler ve yayıncılar arasında imzalanan lisans anlaşmalarında daha iyi müzakere şartlarının oluşması için kapsayıcı ve açıklayıcı ilkelerin belirlenmesi mümkündür.

I.3. ARAŞTIRMANIN ALANI VE KAPSAMI

Araştırmamızın alanını e-kaynak ediniminde lisans anlaşmalarının önemi, konuyla ilgili yaşanan sorunlar, anlaşmalarda dikkat edilmesi gerekenler, telif hakkı ve geçerli yasaların anlaşmalardaki uyumu, anlaşmaların imzalanmadan önce incelenmesiyle kesintisiz erişim için müzakere çalışmalarının gerekliliği ve model lisanslar oluşturmaktadır. Bu çalışmada ANKOS kapsamında erişim sağlanan ticari, dernek ve üniversite yayıncılarına ait e-dergi lisans anlaşmaları incelenmekte, ulusal ilkelerle ve model lisanslarla karşılaştırılmaktadır. Eğitim öğretim faaliyetlerini destekleyen ve e-kaynak alımı gerçekleştiren tüm kütüphanelere temel kaynak olacak ilkeler oluşturulmakta ve bu ilkelerin faydalı olması beklenmektedir.

Araştırmanın sınırı:

1. Türkiye'ye sunulan tüm lisans anlaşmalarının incelenmesi bu çalışma kapsamında mümkün olmadığı için bulgular çalışmanın veri seti ile sınırlı kalmaktadır. Bu sebeple bulgulara göre genelleme yapıldığı bilinmelidir.
2. Kütüphanelerin yayıncılarla birebir yapmış olduğu kurumsal anlaşmalar kütüphanelere göre farklılık göstermekte ve bir genelleme yapmak mümkün olmamaktadır. Bu sebeple hem çalışmayı sınırlandırabilmek hem de konsorsiyum bazında daha fazla kütüphanenin onay verdiği anlaşmaları çalışmaya dahil edebilmek için ANKOS kapsamında erişim sağlanan e-kaynakların lisans anlaşmaları incelemeye alınmıştır.
3. E-kitap içeriklerinin farklı kullanım koşulları olduğu için çalışmada kitap dışında kalan e-dergi içerikli lisans anlaşmalarının analizi yapılmıştır.
4. ANKOS bünyesinde e-dergi içeriğine erişim sağlayan dernek, üniversite ve ticari yayıncılar belirlenirken e-dergi içeriği ve üniversite yayıncısı olan yalnızca iki adet veri tabanının lisans anlaşmasına ulaşılmıştır. Bu sebeple üniversite yayıncı türünde yalnızca iki adet lisans incelenebilmiştir.
5. Lisans anlaşmalarında bazı maddelerde belirsizlikler olabilmekte ve bu maddeler farklı yorumlanabilmektedir. Sorulara cevap verirken karşılaşılan bu tür durumları engelleyebilmek adına çalışmada maddelere ilişkin açıklama ve yorumlara yer verilmiştir.

I.4. YÖNTEM

Araştırmada "Olayların, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ne olduğunu betimlemeye ve mevcut olayların daha önceki olay ve koşullarla ilişkilerini de dikkate alarak durumlar arasındaki etkileşimi açıklamayı hedef alan" betimleme yöntemi kullanılmıştır (Kaptan, 1995, s. 59).

ANKOS bünyesinde yer alan e-kaynakların lisans anlaşmaları görüşmeler yapılarak incelenmekte ve onaylanmaktadır. E-kaynak abonesi olmak ya da aboneliğini devam ettirmek isteyen kurumlara lisans anlaşmaları iletilmekte ve imzalanması beklenmektedir. ANKOS'a dahil olan lisans anlaşmaları için konsorsiyum bazında düşünülmesi nedeniyle kurumların maddelerde büyük değişiklikler yapması mümkün görünmemektedir. Bu nedenle kurumların firmalarla tek tek yapmış olduğu kurumsal anlaşmalar yerine ANKOS kapsamında erişim sağlanan dergi içerikli e-kaynakların lisans anlaşmaları incelemeye alınmıştır.

İncelemesi yapılacak e-kaynakların lisanslarını belirlemek için ANKOS 'un 2022 yılı veri tabanları listesi incelenmiş, içlerinde yalnızca e-dergi erişimi sağlayan yayıncılar seçilmiştir. E-kaynaklar dernek yayıncısı, üniversite yayıncısı ve ticari yayıncı türlerine göre ayrıştırılmıştır. Dernek bünyesi altında yayınlananlar dernek yayıncısı, üniversite kapsamında olanlar üniversite yayıncısı bunların dışında kalan ve kâr amacı güdenler ise ticari yayıncı olarak sınıflandırılmıştır. Üç yayıncı türünden en fazla üyeye sahip olan e-kaynaklar sıralanarak dernek ve ticari yayıncıdan üçer, üniversite yayıncısından ise ikişer adet lisans değerlendirmeye alınmıştır. ANKOS 'ta erişim sağlanan ve e-dergi içeriğine sahip olan üniversite yayıncısının iki olması nedeniyle bu yayıncı türünde yalnızca iki adet lisans incelenebilmiştir. Lisans anlaşmalarının kendi grupları arasında karşılaştırılmasında en az tek sayı ile minimum eşitlik sağlanmış, ticari ve dernek yayıncılarında üç, üniversite yayıncısından ise mevcutta var olan iki adet lisans değerlendirilmiştir.

En fazla üyeye sahip e-kaynakların lisans anlaşmalarına erişmek için firmalardan ve akademik kütüphanelerden destek alınmıştır. Türkiye'de bulunan akademik kütüphanelerin lisans anlaşmalarına erişilirken adların gizli tutulacağı belirtilerek daire başkanlarından ve firmalardan gerekli izinler alınmıştır.

Lisansları analiz etmek için önceki çalışmalarda[1] kullanılan kontrol listelerindeki sorulardan ve model lisanslardan yararlanılarak yeni bir kontrol listesi oluşturulmuştur. Anlaşmaların içeriği ve Türkiye'de geçerli olabilecek şartlara göre sorularda düzenlemeler yapılmıştır. LIBLICENSE Model Lisansı ve ANKOS TRNLS llkelerine ait sorular ise web sayfalarından edinilmiştir. Değerlendirmeleri yapabilmek için anlaşmalara yöneltilen sorulara verilen cevaplar "Evet, Hayır ve – (Bilgi yok)" şeklinde sınıflandırılmıştır.

Bu çalışma kütüphane/konsorsiyum-yayıncı anlaşması sonucunda ortaya çıkan "nihai lisansları" incelemektedir. Nihai lisans, yayıncıların kendi sayfalarında paylaştıkları standart lisanslar yerine kütüphane ya da konsorsiyum tarafından onaylanan-imzalanan lisanslardır ve yayıncı tarafından ne kadar değişiklik yapılabileceğini göstermektedir. Kütüphanelerin kabul ettiği ve anlaşmaya vardığı yani her iki tarafça kabul edilen koşulların yer aldığı nihai lisansların çalışmada incelenmesi doğru çıkarımların yapılmasında etkili olmuştur.

Lisans koşulları zamanla değiştiği ve eski lisansların veri madenciliği gibi yeni koşul ve durumları yansıtmayacağı düşünüldüğü için çalışmada güncel tarihli lisansların temin edilmesi amaçlanmıştır.

Temin edilen tüm lisanslar e-rezervler, kütüphaneler arası ödünç verme (ILL), metin ve veri madenciliği, yazar hakları, açık erişim, telif hakkı, kullanım, veri gizliliği gibi maddeler kapsamında değerlendirilmiştir.

İkinci aşamada kütüphanecilere ve paydaşlara yol göstermesi için oluşturulan model lisanslardan LIBLICENSE Model Lisansı değerlendirilerek yayıncı lisanslarının model lisanslara uygun olup olmadığı araştırılmıştır.

[1] Eschenfelder et al., "How Institutionalized,"; Rubel and Zhang, "Four Facets," Molina, Eschenfelder and Rubel "Comparing use terms"

Kütüphane Konsorsiyumları Uluslararası Koalisyonu (ICOLC) ile uyumlu olan ANKOS TRNLS ilkeleri de tüm lisanslarla karşılaştırılmış yayıncı anlaşmalarının bu ilkelere uygunluğu ve bir standardın olup olmadığı tartışılmıştır. Tüm aşamalardan elde edilen sonuçlarla kütüphanecilere yardımcı olabilecek rehber ulusal ilkeler oluşturulmuştur.

I.5. ARAŞTIRMANIN DÜZENİ

Araştırma beş bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde konunun önemi, araştırmanın amacı, problem ve hipotezi, araştırmanın alanı, kapsamı, kullanılan yöntem ve kaynaklar hakkında bilgi verilmektedir.

İkinci bölümde e-kaynak ve avantajlarına, e-kaynakların seçim ve sağlama sürecine, lisans anlaşmalarının türlerine, e-içeriklerin lisanslanmasına ve yaşanan sorunlarla birlikte anlaşmaların kütüphanelerdeki önemine değinilmektedir.

Üçüncü bölümde lisans anlaşmalarında yer alan maddelere ve dikkat edilmesi gerekenlere, e-kaynak ve telif haklarına, bu konudaki uluslararası düzenlemelere, Türkiye'deki Fikri Mülkiyet Hakkı düzenlemelerine, lisans anlaşmalarının telif hakkı ilişkisine, Türkiye'de sözleşme hukukuna, model lisanslara ve konuyla ilgili çalışmalara yer verilmektedir.

Dördüncü bölümde yayıncılara ait lisans anlaşmaları arasındaki farklılıklar belirlenmekte, lisans anlaşmalarının LIBLICENSE Modeli ve ANKOS TRNLS ilkeleri karşılaştırılmasına ilişkin bulgular yorumlarıyla birlikte sunulmaktadır.

Beşinci bölümde çalışma kapsamında elde edilen sonuçlar sunulmakta ve bu sonuçlar doğrultusunda bazı önerilerde bulunulmaktadır. Çalışma sonucuna göre rehberlik edecek ilkelere de bu bölümde yer verilmektedir. Yararlanılan kaynaklar ve ekler ise araştırmanın sonunda yer almaktadır.

I.6. KAYNAKLAR

Lisans anlaşmalarının ne anlama geldiği, kütüphaneler için önemi, yaşanan sorunlar, anlaşmaların telif hakkıyla bağlantısı gibi konularda bilgi edinebilmek için kapsamlı bir literatür taraması yapılmış ve aşağıdaki kaynaklardan yararlanılmıştır. İlgili kaynaklardan tarama yapılırken lisans anlaşması (license agreement), lisanslama (licensing), kullanım koşulları (terms of use), telif hakkı (copyright), e-kaynak ve müzakere (electronic resources and negotiation), akademik kütüphaneler (academic libraries) gibi anahtar kelimeler kullanılmıştır.

Academic Search Complete

Ankara Üniversitesi Kütüphanesi Kataloğu

Cambridge Journals

DOAJ - Directory of Open Access Journals

Emerald Insight

eBook Academic Collection

Google Akademik

Hacettepe Üniversitesi Kütüphanesi Kataloğu

Heinonline

Library, Information Science & Technology Abstracts

Oxford Journals

ProQuest Dissertations & Theses Global

Sage Journals

ScienceDirect

SpringerLink

Taylor and Francis

Wiley Online Library

II. BÖLÜM: KAVRAMSAL YAKLAŞIM

Bu bölümde e-kaynakların avantajlarıyla beraber seçim ve sağlama süreçlerinden bahsedilmiştir. Devamında lisans anlaşmaları ve türleri açıklanmış, anlaşmaların kütüphanelerdeki önemine değinilmiştir.

II.1. E-kaynak ve Avantajları

E-kaynaklar ağlar üzerinden çevrimiçi veya kimlik doğrulama yöntemleri ile erişilen herhangi bir zamanda herhangi bir kullanıcı tarafından araştırma ve akademik çalışmalarda rahatlıkla kullanılabilen popüler araçlardır (Dhanavandan, Mohammed Esmail ve Nagarajan, 2012, s. 2).

E-kaynakların gelişimi bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle başlamış ve yayıncılık sektöründeki yenilikleri zorunlu kılmıştır. Elektronik yayıncılık kavramının gündeme gelmesi böylelikle oluşan rekabetçi ortam e-kaynak gelişimini hızlandırmış ve eğitim öğretim faaliyetlerini de etkileyerek süreci fiziksel ortamdan dijital ortama dönüştürmüştür. Kullanıcıların yaşama ve öğrenme şekillerinin değişmesiyle günümüzde birçok kütüphane, koleksiyonlarında basılı kitap ve dergilerin yanında e-kaynaklara yer vermektedir. E-kaynaklar erişimi kolaylaştırarak öğrenme, öğretme ve araştırma için imkânlar sunmaktadır. Bu bağlamda çeşitli konularda farklı formatlarda ve güncel bilgiye erişim sağlayan e-kaynakların kütüphanelerde kullanıcı hizmetlerinin verilmesinde akademik faaliyetlerin yürütülmesinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Taramaların daha etkili ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesine olanak tanıyan güçlü arama ve erişim araçlarının bulunması, e-kaynakların çoğunun artık web üzerinden erişilebilir olması, kullanıcıların bu kaynaklara her zaman ve her yerden erişebilmesi, elektronik ortam sayesinde daha fazla bağlantının takip edilebilmesi (Devi ve Devi, 2005, s. 361) gibi özellikler kullanıcılara verilen hizmetlerin geliştirilmesinde etkili olmaktadır.

Dergi, kitap, tez, konferans, patent, standart, gazete gibi birçok türü bulunan e-kaynakların kütüphane kullanımını arttırmadaki potansiyeli ve sağladığı avantajlar birlikte düşünüldüğünde ihtiyaç olarak karşımıza çıkması olasıdır. E-kaynakların ve elektronik ortamların genel olarak faydaları aşağıdaki gibi ifade edilebilir: (Jose, 2018, s. 163):

a. Erişilebilirlik ve Kullanılabilirlik: Bilgisayar teknolojisindeki ilerlemeler, bilgi kaynaklarına dünyanın her bir yerinden 7/24 erişmeyi mümkün kılmıştır.

b. Uygun Maliyet: Basılı dergilerde bulunan kâğıt, baskı, posta ücreti vb. giderler e-kaynaklarda ortadan kalktığı için maliyet azalmaktadır. Bununla beraber yayıncılar arasındaki rekabet, dijital kütüphanelerin yaygınlaşması, bölgesel, ulusal, uluslararası konsorsiyumlar e-dergi maliyetlerinin daha uygun olmasını sağlamıştır.

c. Depolama: Elektronik ortamda bulunan kaynakların cilt, raf, depolama, bakım sorunları ortadan kalktığı için kütüphane alanından tasarruf sağlanmakta ve erişilebilirlik artmaktadır.

d. Zamandan Tasarruf: Araştırma çalışmalarının yayıncılara sunulması, hakem değerlendirmesine gönderilmesi, gerekli değişikliklerin yapılması ve kütüphanelere erişimin sağlanması elektronik ortamda gerçekleştiği için zamandan tasarruf edilmektedir.

e. Arama Teknikleri: Kullanıcı "ve/veya değil, arasında, kadar, sonra" gibi ifadeleri ve gelişmiş arama seçeneklerini kullanarak istediği bilgileri arayabilmekte ve bağlantılar sağlayabilmektedir.

f. Çoklu Kullanıcı Erişimi: E-dergilere, kitaplara birçok kullanıcının aynı anda erişimi çok büyük kolaylıklar sağlamaktadır.

g. Multimedya Teknolojisinin Kullanımı: Multimedya teknolojisi ile elektronik ortamdaki metne sesli ve görsel destek sağlanarak metnin daha etkili ve anlaşılır hale gelmesi sağlanmakta ve kullanımı da artmaktadır.

II.1. 1. Seçim ve Sağlama

E-kaynaklarla birlikte kütüphanelerin koleksiyon geliştirme ve hizmet yapılarında önemli değişiklikler yaşanmıştır **(**Kaur ve Gaur, 2018; Sharma, 2009; Tsakonas ve Papatheodorou, 2006; Wani, 2018). Kütüphaneler e-kaynak edinebilmek için bir takım iş akışları oluşturmuş ve yeni stratejiler geliştirmek durumunda kalmışlardır. Koleksiyon geliştirme politikalarını, izlenmesi gereken prosedürleri ve sistematik uygulamaları kapsayan iş akışları ya da e-kaynak yaşam döngüleri kütüphanelerin ihtiyaçlarına göre farklılık gösterebilmektedir. E-kaynak yaşam döngüsünü, Sadeh ve Ellingsen (2005) ile Wani (2018); keşif, deneme, seçim, sağlama, erişme, karar; Smith (2016); deneme, sağlama, etkinleştirme, bakım ve sorun giderme, yenileme veya iptal; Emery, Stone ve McCracken (2020) ise içeriği araştırma, satın alma ve lisanslama, uygulamaya koyma, sorun giderme, değerlendirme, koruma ve sürdürme olarak gruplandırmıştır. E-kaynakların yaşam döngüsünde kesin bir sıralama olmamakla birlikte içerik seçimi, lisanslama, edinme ve erişim sağlamada benzerliklerin ve ortak konuların olduğu görülmektedir (Bentil, Liew, Chawner, 2021, s. 2).

Temel koleksiyon geliştirme işlevi, kullanıcı ihtiyacının karşılanmasını sağlayan bilgi kaynaklarının seçimi ile gerçekleşmektedir. Seçim aşamasında koleksiyon geliştirme politikalarının kullanılması, süreci daha kolay hale getirmekte ve karar vermede bir çerçeve sağlamaktadır. Seçim yaparken e-kaynakların tanımlanması, gerekirse belli bir süre deneme erişimine açılması, ürünün çeşitli özellikleri hakkında bilgi edinilmesi gerekmektedir. Değerlendirme yaparken ise içerik sağlayıcıların güvenirliği, yayıncıların itibari, kullanım kolaylığı, kullanıcı ihtiyacı, maliyet gibi

kriterler değerlendirilir. Genel değerlendirmeyi biraz daha detaylandıracak olursak aşağıdaki kriterleri de ekleyebiliriz (Joshipura, 2008, s. 49-52):

İçerik: İçeriğin değerlendirilmesi, tam metnin kapsamı hakkında bilgi edinilmesi, formatın gözden geçirilmesi ve varsa basılı kopyası ile karşılaştırılması gerekmektedir. Ayrıca tekrar eden içerik varsa incelemesi yapılmalıdır.

Güncellik-Geçerlilik: İçeriğin güncelleme sıklığı ve tam metin erişimde uygulanan ambargolar değerlendirilmelidir.

Yetkinlik: Sağlayıcının itibarı, güvenirliği ve sorunları çözebilmesindeki yetkinliği araştırılmalıdır.

Etki Faktörü: Dergilerin kullanımını ve yetkinliğini değerlendirmede sistematik ve nesnel veri sağladığı için etki faktörü değerini dikkate almak önemlidir.

Erişim kolaylığı: İşlevsellik, özelleştirme, arama seçenekleri, indirme, e-posta gönderme, yazdırma gibi çeşitli ara yüz özellikleri değerlendirilmelidir.

Maliyet: Fiyatlandırma modelleri, kullanıcı sayısı, uzaktan erişim, kaynağın türü, konsorsiyum üyeliği gibi kriterlere göre maliyet değişebilmektedir.

Destek: Ürünün engelli kullanıcılar için yazılımının olması, yazılım esnekliği, personel için eğitim ve yeterli teknik desteğin sağlanması e-kaynak seçerken dikkate alınması gereken bir kriterdir.

Ürünü tanıdıktan ve seçimine karar verdikten sonraki sağlama aşaması çeşitli fiyatlandırma seçenekleri ile modellerin belirlenmesini, lisans anlaşmalarının gözden geçirilmesini ve ürünün sipariş edilmesini veya satın alınmasını içermektedir. Ürünü kütüphane koleksiyonuna dâhil etmede farklı fiyatlandırma modelleri bulunmaktadır. Konsorsiyum bazında ya da kurumsal olarak temin edilen e-kaynakların fiyatlandırmasında kurumun büyüklüğü ve kullanıcı sayısı etkili olduğu için bu konular dikkatli bir şekilde araştırılmalıdır.

Kütüphane kaynağı sağladığında kullanıcı tarafından erişildiğinden emin olmak önemli bir konudur. Kütüphanenin web sayfasında bağlantıların tanımlanması, uzaktan erişim için ayarların yapılması ve kaynağın geçici olarak kullanılamaması durumlarında adres değişikliklerinin kontrol edilmesi gerekmektedir (Sadeh ve Ellingsen, 2005, s. 212). Bu tür düzenlemelerin yapılması hem kullanımları etkilemekte hem de seçim yapılan kaynaklarda yatırımın geri dönüşünün alınmasını sağlamaktadır.

Belli bir süre erişimi bulunan e-kaynak aboneliklerinde yenileme ya da iptal işlemleri gerçekleştirilmektedir. Kaynağın kullanımı, ara yüzün güvenilirliği ve sağlayıcı desteği gibi konular bu aşamada önemlidir. İptal edilen kaynaklar için sürekli erişim ve arşivleme hakları da araştırılmalıdır (Sadeh ve Ellingsen, 2005, s. 212). Yenileme veya iptal kararları daha çok kütüphane bütçeleri doğrultusunda yapılmaktadır. Bir sonraki yıl ilgili kaynağın devamlılığını sağlayacak bir bütçe mevcutsa, yenileme veya iptal kararında birim kullanım maliyetleri de hesaplanmalıdır. Kütüphanenin geliştirdiği koleksiyon geliştirme politikalarında öngörülen maliyetlerin üzerindeki e-kaynakların iptali gerçekleştirilebilir.

E-kaynaklar kolaylıklar sağlarken bu kaynakların kütüphanelerdeki yönetimi görüldüğü üzere birçok sorun ve zorluğu da beraberinde getirmektedir. Seçim yaparken içeriğin kullanıcı ihtiyacını karşıladığını anlayabilmek, kütüphanedeki mevcut içerikle örtüşüp örtüşmediğini değerlendirmek, bütçeye göre maliyet çalışması yapmak, lisans anlaşmalarını incelemek, kullanımları takip etmek e-kaynak yönetimindeki zorluklar arasında yer almaktadır. Bu maddeler arasında değindiğimiz lisans anlaşmaları kaynağın son kullanıcı tarafından kullanımını yönettiği için e-kaynak edinme sürecinde hayati bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Lisanslamadan sorumlu bir kütüphanecinin şartları ayrıntılı olarak incelemesi ve son kullanıcı için mümkün olduğunca pazarlık yapması önemli bir husustur (Jose, 2018, s. 166).

II.2. Lisans Anlaşmaları ve Türleri

Lisans, bir şeyi kullanmak ya da yapmak için yasal bir izin olarak tanımlanmaktadır. E-kaynaklarda ürünün içerik haklarına sahip olan sağlayıcı bir ücret karşılığında bu kaynağa erişimi teklif etmekte ve kullanımına izin vermektedir. İçerik sağlayıcının kaynağın kullanılmasına izin verdiği hüküm ve koşulları belirleyen bu belge, sözleşme ya da anlaşma olarak geçmektedir (Albitz, 2008, s. 38). Diğer bir ifadeyle anlaşma, lisans verenin sağlayacağı hizmetler ve lisans alanın elektronik içeriği kullanmak için uyması gereken koşullar dâhil olmak üzere tarafların hak ve yükümlülükleridir. Lisanslar üzerinde anlaşılan koşullara uygun olarak belirtilen süre boyunca e-kaynak içeriğinin kullanılmasına izin verilmektedir (Brown, 2008, s. 175).

Lisans anlaşmaları dernek/ticari ve tek kullanıcılı/konsorsiyum gibi amaçlarına ve içeriğine göre farkı kategorilere ayrılabilir (Meera ve Anuradha, 2005, s.5):

Dernek/Ticari

Dernek yayıncıları tarafından oluşturulan lisans anlaşmaları kâr amacı gütmemekte ve fikri mülkiyet haklarını korumak için oluşturulmaktadır. Finansal kazancın ağır bastığı ticari yayıncılar ise lisans anlaşmalarına daha fazla önem vermektedir.

Tek kullanıcı/Konsorsiyum

Bir kurumun yayıncı ile anlaşma yapmasıyla tek kullanıcı lisansı ya da kurumsal lisans oluşturulmaktadır. Birden fazla kurum bir araya gelerek yayıncılarla bir müzakere yaparsa bu anlaşma konsorsiyum anlaşması olmaktadır.

Bunların dışında pazarlık edilebilen ya da pazarlık edilemeyen anlaşmalarda bulunmaktadır. Pazarlık edilebilir anlaşmada taraflar anlaşmada yer alacak hüküm ve koşullar hakkında tartışabilir ve bir ortak noktada buluşabilirler. Ancak pazarlık edilemeyen anlaşmalarda hüküm ve koşullar tek bir tarafın isteğiyle belirlenmekte ve

mal/hizmet sağlanmak isteniyorsa karşı tarafın kabul etmesiyle sonuçlanan anlaşmalardan oluşmaktadır (Harris, 2009, s. 4).

Lisans anlaşmalarındaki diğer bir önemli kategori ise "shrink wrap" (açma beyanlı /kabul lisanslar) ve "click" (tıklamalı) lisanslarıdır. Bu tür lisanslar genellikle web sitelerinde gömülü olarak bulunmakta ve lisans koşulları ürün satın alındığında kullanımdan hemen önce veya kullanım sırasında kullanıcıya bildirilmektedir. Lisans koşullarını kabul etmek ya da etmemek şeklinde kullanıcının iki seçeneği bulunurken lisans veren ile lisans alan arasında resmi bir müzakere olmadığı için iki taraf arasında koşulları tartışmak yerine bir tarafın istekleri geçerli olmaktadır (American Association of Law Libraries ve diğerleri, 1997, s. 2; Nixon, 2001, s. 27). Kütüphaneler bu tür lisans anlaşmalarını onaylarken biraz daha dikkatli davranmalı ve ihtiyaçları doğrultusunda hareket etmelidir. Lisansın koşulları eğer politikalarına ve kullanıcı erişimine uygun değilse mutlaka doğrudan yayıncı ile bağlantıya geçilerek müzakere edilebilir şartların oluşturulması sağlanmalıdır. Bu bağlamda kütüphaneler her iki tarafın şartlar üzerinde anlaşmaya vardığı pazarlık edilebilir anlaşmaları tercih etmelidir.

İzin verilen kullanıma göre lisanslar (Sonde ve Nikose, 2018, s. 80):

Tek Kullanıcı: Bu tür lisansta tek bir kullanıcının e-kaynakları kullanma hakkı bulunmaktadır.

Çoklu Kullanıcı: Birden fazla kişinin e-kaynakları kullanmasına izin veren lisanstır.

Sınırsız Kullanıcı: E-kaynaklar için sınırsız kullanım veren lisans anlaşmalarıdır.

Kullanıma göre düzenlenen lisans anlaşmalarında kütüphanelerin seçim hakkı bulunmakta ve ihtiyaca, bütçeye göre değerlendirme yapmak mümkün olmaktadır. Kütüphanelerin yeterli bütçeleri varsa ve birden çok alana hitap eden bir e-içerikse sınırsız kullanıcılı lisanslar tercih edilebilir.

Bununla birlikte lisans anlaşmaları erişim modeline göre de çeşitlendirilebilir. Abonelik, satın alma, kiralama ya da e-kitap erişimlerinde karşılaşılan talep odaklı DDA (Demand Driven Acquisition), kanıta dayalı EBA (Evidence Based Acquisition) gibi modelleri içeren lisans anlaşmaları bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere lisans anlaşmalarını farklı kategorilerde gruplamak mümkündür. Kurumun ihtiyacı ve bütçesi öncelikli olduğunda erişim modeline ve izin verilen kullanıma göre seçim yapılabilir. Ancak dernek/ticari türdeki lisans anlaşmalarında içerik sağlayıcı ön plandadır. Bu tür lisans anlaşmalarındaki hüküm ve koşullar için kurumlar ayrıntılı bir değerlendirme yapmalı gerekirse konuyla ilgili bir uzmandan yardım alarak anlaşmaları müzakere etmelidir.

II.3. E-İçeriklerin Lisanslaması ve Anlaşmaların Kütüphaneler İçin Önemi

Basılı kaynakları edinmede kullanılan geleneksel yöntemler, kütüphaneleri fiziksel sınırların ötesine taşıyan e-kaynaklar için kullanılamamakta ve e-kaynak edinmede kütüphanelerin benzersiz zorluklarla karşılaşmasına sebep olmaktadır. Bir e-kaynak lisanslandığında üzerinde anlaşılan maliyet ve süre kapsamında içeriğin dağıtılması ve kullanılması yönünde kütüphanelere izin verilmektedir. Ayrıca içeriğin nasıl kullanılabileceği/kullanılamayacağı (adil kullanım), içeriğe nasıl erişilebileceği (kütüphane içinde veya uzaktan) ve kimin "kullanıcı" olarak tanımlanacağı (yetkili ve yetkisiz) gibi konular ayrıntılı olarak ele alınmakta ve açıklanmaktadır (Guenther, 2000).

E-kaynakların lisans anlaşması dikkat edilmesi gereken karmaşık bir konudur. Lisans anlaşmalarında sürekli erişim, iptal hakları, kullanıcı hakları, telif hakkı ve fikri mülkiyet ile ilgili haklar, tazminle ilgili yasal konular, adil kullanım gibi birçok husus bulunmaktadır. Anlaşmalardaki bu maddeler kullanıcı erişiminin, yasal zorunlulukların, karşılıklı yükümlülüklerin tanımlanmasında belirleyici rol oynamaktadır. Dikkat edilmeden, yeterince incelenmeden ya da bilgi sahibi olmadan atılan imzalar kütüphaneleri bağlamakta ve kimi zamanda sorunların yasal mecralarda çözülmesine

neden olmaktadır. Dolayısıyla lisans anlaşmalarının kurumu davalarla karşı karşıya bırakma riskinin bulunması, içerik sağlayıcıdan alınan mal veya hizmetin tanımlanması ve bunun nasıl ve ne şekilde kullanılacağı bilgisinin yer alması ayrıca doğrudan sağlayıcılarla dolaylı olarak da paydaşlarla olan ilişkilerde temel oluşturması bakımından önemlidir (Halaychik ve Reagan, 2020, s. 4). Bu bağlamda nasıl ki e-kaynakları seçerken ve değerlendirirken politikalar izleniyorsa lisans anlaşmalarının değerlendirilmesinde de belirli politikalar izlenmelidir.

Lisans anlaşmalarında yapılan açıklamalar bazen yeterli gelmemekte, kullanılan dil ve hukuki konularda kütüphaneciler kafa karışıklığı yaşayabilmektedir. Özellikle kullanılan teknik dil kütüphanecilere tanıdık gelmemekte, okunması ve anlaşılması zor olabilmektedir. Anlaşmanın şartlarını veya koşullarını görmezden gelmek bunları geçersiz kılmamakta veya uygulanmasını engellememektedir. Hüküm ve koşulların bildirilmesinin ardından ürünün kullanılması genellikle bu hüküm ve koşulların kabul edildiği şeklinde yorumlanacak ve kütüphane bunlara bağlı kalacaktır (Giavarra, 2001, s. 3). Bu nedenle anlaşmalarda kullanılan dile ve terimlere hâkim olmak doğru değerlendirmelerin yapılmasında etkilidir. Lisans anlaşmalarını müzakere sürecinde kurumsal avukatlardan yararlanılabilir. Ancak avukatlar kütüphanelerin ihtiyaçları, bu ihtiyaçları karşılamak için lisanslardaki ayrıntılar, dikkat edilmesi gerekenler ve açıklığa kavuşturulması gereken maddelerle ilgili bilgilendirilmelidir (Thompson ve Srivastava, 2002, s. 10). Bu bağlamda kütüphanecilere büyük sorumluluk düşmektedir.

Lisanslamadan sorumlu olan bir kütüphanecinin olası görev listesini Harris (2009, s. 124) şu şekilde belirtmiştir:

- E-kaynak koleksiyonlarını seçmek, değerlendirmek, edinmek, lisanslamak, erişmek ve yönetmek,
- Lisans anlaşmalarının müzakeresini yapmak ve yenileme sürecini koordine etmek,

- Lisansları gözden geçirmek, değerlendirmek ve müzakere etmede bireysel olarak veya bir tüzel danışmanlık ile çalışmak,
- Lisans konsorsiyumları ile koordinasyonlu çalışmak,
- İçeriği koruyarak birden çok lisansı yönetmek,
- Lisans anlaşmalarını ve yenilemeleri izlemek ve yeniden müzakere etmek,
- İzinler, haklar, telif hakkı konusunda lisans uyumunu incelemek ve politikaları uygulamaya koymak,
- Kütüphane ile içerik sağlayıcı arasındaki iletişim kişisi olarak hareket etmek,
- Lisanslama ve telif hakkı politikaları konusunda en iyi uygulamaları oluşturmaya çalışmak,
- E-içerik kullananlara eğitim ve seminerler düzenlemek ya da bu ortamı sağlamak,
- Lisanslı içerik hakkında diğer kütüphanecilerden veya son kullanıcılarından gelen telif hakkı ve lisanslama ile ilgili sorulara cevap vermek,
- Son kullanıcıların lisans anlaşması koşullarına uymasını sağlamak,
- Telif hakkı ve lisansı etkileyen yerel/küresel gelişmeleri ve e-kaynaktaki eğilimleri takip etmek,
- Dijital içeriğin kullanımıyla ilgili yasal ve politik konularda bilgiye sahip olmak,

Kütüphanelerde lisans anlaşmalarının sayısı artıkça bu alanda çalışma yapan kütüphanecilerin bilgi, beceri ve rolleri de artmaktadır. Lisanslama, kütüphanecilerin iş akışlarında takip etmesi gereken bir süreç haline gelmiştir. Mensubu olunan kütüphanenin ihtiyaçlarına ve politikalarına uygun hareket etmek, terminolojiye ve yasal jargona hâkim olmak ve bu alanda uzmanlaşmak süreci daha kolay ve rutin hale getirecektir.

Lisans anlaşmaları imzalanırken ekonomik, teknolojik, yasal veya diğer nedenlerle anlaşmalarda değişiklik yapılması gerekebilir. Ancak e-kaynaklardaki genel lisanslama ilkelerini şu şekilde açıklamak mümkündür (AALL ve diğerleri, 1997, s.3-4):

1. Lisans anlaşmasında lisans alanın hangi erişim haklarına sahip olduğu açıkça belirtilmelidir.
2. Lisans anlaşması telif hakkı yasası kapsamında izin verilen hakları tanımalı, kısıtlamamalı veya iptal etmemelidir.
3. Bir lisans anlaşması hem lisans alanın hem de lisans verenin fikri mülkiyet haklarını tanımalıdır.
4. Lisans alan, kullanıcılarını makul ve uygun yöntemlerle kullanımlar konusunda bilgilendiriyorsa oluşabilecek yetkisiz kullanımlardan lisans alan sorumlu tutulmamalıdır.
5. Lisans sahibi, lisanslı bir kaynağa erişim için gereken makul ve uygun yöntemleri desteklemelidir.
6. Bir lisans anlaşması erişim için uygulanan yükümlülükleri adil bir şekilde tanımalı ve yetkili kullanıcıların mahremiyetini ve gizliliğini ihlal etmemelidir.
7. Lisans alan, yetkili kullanıcıların lisanslı kaynakları uygun bir şekilde kullandığı ortamı oluşturmalı, bunun için gerekli politikaları belirlemeli ve kullanımların anlaşmayı ihlal etmesi durumunda gerekli süreci yürütmekten sorumlu olmalıdır.
8. Bir lisans anlaşmasında lisans veren herhangi bir şüpheli veya lisans ihlalini lisans alana bildirimde bulunmalı ve lisans alanın araştırma yapması ve uygunsa önlem alması için makul bir süre tanımalıdır.
9. Lisans anlaşması yetkili kullanıcıların erişimine engel olacak bir kimlik doğrulama sisteminin kullanılmasını gerektirmemelidir.

10. Bir kaynağın kalıcı kullanımına lisans verildiğinde lisans alanın koruma ve/veya kullanılabilir bir arşiv kopyasının oluşturulması amacıyla verileri kopyalamasına izin verilmelidir. Lisans anlaşması lisans alanın kullanılabilir bir koruma kopyası yapmasına izin vermiyorsa kalıcı arşiv sorumluluğunun kimde olduğunu ve lisans alanın hangi koşullar altında arşiv kopyasına erişebileceğini veya kullanıcıları bu kopyaya yönlendirebileceğini belirtmelidir.
11. Bir lisansın koşulları lisans her iki tarafça imzalandığı sırada sabit kabul edilmelidir. Kapsam veya erişim yöntemi gibi koşullar değişirse lisans veren veya lisans alan bu tür değişiklikleri uygulamadan önce zamanında ve makul bir şekilde diğer tarafa bildirmeli değişikliğe izin vermelidir. Değişiklikler kabul edilemez ise taraflardan herhangi biri anlaşmayı feshedebilir.
12. Lisans veren, kaynağın lisansa uygun olarak kullanılmasının herhangi bir patenti, telif hakkını, ticari markayı veya ticari sırrı ihlal ettiği iddiasına dayanan herhangi bir eyleme karşı lisans alanı savunmalı tazmin etmesini ve zarar görmemesini sağlamalıdır.
13. Bir lisans anlaşmasında taraflarından birinin rutin kullanım verilerini toplaması, bu tür toplama faaliyetlerini diğer tarafa bildirmesi gizlilik ve mahremiyetle ilgili yasalara ve kurumsal politikalara uygun olmalıdır.
14. Mevcut lisansta şartlar yeterince açıklanmamış ve kabul edilmemiş ise lisans alanın bu anlaşmaya uyması beklenmemelidir.
15. Bir lisans anlaşması tarafların her birine fesih hakkı sağlamalıdır.

ALA'nın belirttiği bu lisanslama ilkelerinin yanında aşağıdaki maddeleri içeren anlaşmaların ayrıca müzakere edilmesi gerektiği de unutulmamalıdır (Giavarra, 2001, s. 21):

- Anlaşmanın kurumun bulunduğu ülkenin kanunlarına ve mahkemelerine tabi olmaması,
- Telif hakkı kapsamında yasal kullanım haklarını tanımaması,
- Lisanslı malzemeye sürekli erişim sağlamaması,
- IP hakları için garanti ve taleplere karşı bir tazminat maddesi içermemesi,
- Yetkili bir kullanıcı tarafından yapılan her bir ihlalden kütüphaneyi sorumlu tutması,
- İptal etmeme maddesinin bulunması,
- İfşa etmeme (Gizlilik) maddesinin bulunması,
- Makul ve en iyi çaba ile ilgili maddelerin bulunması,
- Her şey dâhil bir lisans ücretinin olmaması,
- Belirsiz zaman dilimleri içeren maddelerin bulunması

Bu konuda kütüphanedeki satın alma biriminin anlaşma ve müzakere konusundaki deneyiminden yararlanılabileceği gibi kurumun hukuk müşavirliğinden tazminat, fikri mülkiyet gibi yasal konularda uzman bilgisi sağlanabilir. Ayrıca kütüphanenin geliştirdiği lisanslama yönergeleri model olarak kullanılabilir. Yazılı yönerge ve politikalara sahip olmak lisansları incelemede hem kolaylık hem de tutarlı olunmasını sağlayacaktır (Dygert ve Barrett, 2016, s. 337). Kuzey Teksas Üniversitesi (2018), Washington Üniversitesi Kütüphanelerinin (2019) Koleksiyon Geliştirme Bölümleri karşılaşılan zorluklara çözüm bulmak için paydaşlara ve firmalara iletilmek üzere beklentilerini paylaşmıştır. Paylaşılan bu belgeler satıcılar ve paydaşlar arasında açıklık ve şeffaflığın sağlanmasını ve kütüphanelerin ihtiyaçları doğrultusunda daha olumlu müzakerelerin yapılması konusunda temel oluşturmuştur.

II.4. Lisans Anlaşmalarında Yaşanan Sorunlar

Kütüphaneler bilimsel bilgi kaynaklarına ihtiyaç duyarken yayıncılar gelir kazanımı ve tanıtım için kütüphanelere bağımlıdır. Yayıncı ve kütüphane arasındaki bu karşılıklı ilişki her ikisinin varlığını sürdürmesini sağlamaktadır. Onların toplumsal görevleri ve ekonomik kaygılarından ortaya çıkan anlaşmazlıklarda her iki taraf değerlerini ön planda tutmakta ve mevcut yasal hükümlerden maksimum düzeyde yararlanmaya çalışmaktadır (Singh, 2016, s. 4). Birbirine karşılıklı ihtiyaç duyan ve kimi zaman da değerleri çakışan yayıncı ve kütüphanelerin yaşadığı temel ve karmaşık konuların başında lisans anlaşmaları gelmektedir.

Genel olarak lisans anlaşmalarındaki sorunları lisans iş akışının yönetimindeki sorunlar, lisans koşullarıyla ilgili sorunlar olarak iki kategoriye ayırmak mümkündür (Miller, 2007):

Lisans iş akışının yönetimindeki sorunlar

E-kaynakların sayısı artarken kütüphaneler tarafından daha fazla anlaşma sağlanmakta ve lisansların yönetilmesindeki zorluklar da ortaya çıkmaktadır. Lisanslama işlemleri kütüphaneden kütüphaneye göre değişmekte kurumun büyüklüğü, türü, lisansların sayısı, konsorsiyum bağlamı gibi faktörler etkili olmaktadır. Ancak farklı etkenlere rağmen incelenen lisans anlaşmalarının sayısı, görüşmeler sırasında yapılan düzeltmeler ve tekrar geri dönüş yapan lisans anlaşmaları, imza sürecinin takip edilmesi, süreci tamamlanan lisansların elektronik ve basılı olarak dosyalanması gibi emek ve zaman isteyen iş akışları bulunmaktadır. Özellikle E-kaynak Koleksiyon Geliştirme Birimlerinde çalışan personel sayısı ve bu personelin tecrübesi de bu anlamda önemlidir.

Lisansları müzakere etmek uzmanlık bilgisi gerektirmektedir. Anlaşma imzalamanın yasal sonuçları nedeniyle çoğu kütüphanede lisans sorumlulukları merkezileştirilmektedir. İmza yetkisi üst düzey bir yöneticiye genellikle müdür veya müdür yardımcısına verilmektedir. Koleksiyon geliştirme personeli tarafından

sağlayıcılarla yapılan görüşmeler genellikle seçim sürecinin bir parçası olarak gerçekleşmektedir. Bir koleksiyon geliştirme kütüphanecisi e-içerik sağlayıcı ile iş şartlarını müzakere etmektedir. Fiyat üzerinde anlaşmaya varıldıktan sonra yasal ifadelerin yanı sıra kullanım hüküm ve koşullarının gözden geçirilmesi de dâhil olmak üzere müzakerenin geri kalanı lisans personeline devredilmektedir. Müzakere tamamlandığında imza yetkisine sahip kişi anlaşmanın son incelemesini yapmakta ve imzalamaktadır (Miller, 2007, s. 175). Ancak Miller'in açıkladığı gibi seçim süreci ve iş şartlarının görüşülmesi için bir koleksiyon geliştirme personeli, lisans hükümlerinin incelenmesi için bir lisans personeli her kütüphanede bulunmayabilir. Tüm bu süreçlerin E-kaynak Koleksiyon Geliştirme Birimleri tarafından yürütülebileceği de dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda ilgili birimlerde yeterli sayıda kalifiye personelin çalışması gerekmektedir. Aynı zamanda çalışan personelin hem seçim süreci hem de lisans anlaşmaları ve yasal süreçler konusunda bilgi ve tecrübeye sahip olması beklenmelidir.

Görüldüğü üzere kalifiye personelin gerekliliği ve takip edilen iş akışlarının zorluğu lisanslama sürecini kolaylaştırmanın yollarını aratmakta ve Elektronik Kaynak Yönetim Sistemleri (ERM) bir çözüm olarak düşünülmektedir. Bu sistemler lisans bilgilerinin ilgili tüm personel tarafından görüntülenebilmesi, lisans süreciyle ilgili bilgilerin kaydedilmesi, otomatik e-posta ve uyarıların gönderilmesi, Belge Sağlama Birimlerinin de aktif olarak yararlanabileceği ILL ve e-rezerv taleplerini lisans koşullarına göre kontrol etmek için otomatik aramaların oluşturulması amacıyla kullanılabilir (Ruth ve Collins, 2008, s. 143). Bu kolaylıklar hem birimler arasında iletişimin geliştirilmesini hem de zamandan tasarrufu sağlayacaktır. Ancak ERM sistemlerine veri girişinin zor ve zaman alan bir süreç olduğu da unutulmamalıdır. Özellikle lisans ifadelerinin belirsiz olması gerekli tanımlama ve eşlemelerin yapılmasında sorunların yaşanmasına neden olabilir.

Her içerik sağlayıcının sunduğu lisans anlaşmasının farklı olması ve lisanslar arasındaki tutarsızlıklar lisansları incelemekte daha fazla zaman kaybına neden olmakta kimi zaman da lisansı ele almanın maliyeti e-içeriğin maliyetini kolaylıkla aşabilmektedir. Lisansların gözden geçirilmesi, yorumlanması ve müzakere edilmesi için harcanan zamanın, emeğin ve maliyetin azaltılması konusunda kütüphanelerin oluşturacağı ilkeler ve model lisanslar faydalı olabilir.

Lisans koşullarıyla ilgili sorunlar

Erişilmesi planlanan e-içeriğin lisansına ait hüküm ve koşullar her zaman beklenen haliyle olmamakta ve bazı sorunlarla karşılaşılmaktadır. Örneğin uzlaşma yapılamayan anlaşmazlıklar nedeniyle lisansın yapılamaması ve kütüphanenin bilgi kaynağına erişim sağlayamaması, kullanımda olağan dışı kısıtlamalar ve lisansta değişiklik yapılamaması, arşiv erişimi sağlama konusunda lisans koşullarının müzakere edilememesi karşılaşılan temel zorluklar olarak gösterilmiştir (Shipe, 2005, s. 33).

Anlaşmaların hüküm ve koşullarında genel anlamda karşılaşılan sorunları ise şu şekilde detaylandırabiliriz:

Lisans anlaşmalarında anlaşma boyunca ödenen içeriğe kalıcı erişim sağlamak mümkündür. Ancak kütüphaneciler bu hakkı talep ederken sözde kalabilir ve anlaşmada belirsiz ifadelere yer verilebilir (Stemper ve Barribeau, 2006, s. 102). İlgili bir diğer konu ise dergi içeriğini koruma amacıyla kopyalama hakkıdır. Birçok yayıncı lisansında e-içeriği arşivleme hakkı bulunmamakta lisanslı kaynakların korunması için yapılan planlamaya dair net bilgiler yer almamaktadır. Yayıncılar lisanslı materyallerin korunacağını ve gelecekte kullanım için hazır olacağını garanti etmemekte ve bunları rollerinin bir parçası olarak görmemektedir (Farb, 2006).

Bazı lisans anlaşmalarında yazar haklarının kısıtlandığı görülmektedir. Özellikle kurumsal yazarlara kendi eserlerini bilimsel ve eğitim amaçlı olarak yeniden

kullanabilmelerini ve çalışmalarını kurumsal veya diğer açık arşivlerde depolayabilmelerini sağlayacağı haklar tanınmalıdır (Okerson, 2014, s. 10).

Yetkili kullanıcı ve yetkili kullanım tanımlarının lisans anlaşmalarında yeterince açık verilmemesi ya da tarafların verilen ifade de mutabık kalmaması anlaşmanın ihlaline neden olmaktadır. Örneğin e-kaynak kim için alınıyor ve lisansta izin verilenle eşleşiyor mu, erişim de bir sınırlama var mı, kütüphaneyi kullanan diğer kullanıcılar için erişim izni veriliyor mu, yazdırma, görüntüleme, indirme veya kaydetme konusunda kısıtlamalar var mı (Silver, 2019, s. 2)? gibi soruların cevapları araştırılmalıdır. Bununla beraber bazı içerik sağlayıcılar kullanımları kontrol altında tutabilmek ve verilere kimin eriştiğinin bilmek için kullanıcıların izlenmesini de isteyebilir. Büyük kullanıcı grupları için zorlu hale gelen bu izleme kurumlara idari bir yük getirmekle kalmayıp aynı zamanda mahremiyet kaygılarını da gündeme getirmektedir (Silver, 2020, s. 177).

Gizlilik ve mahremiyet konusunda yaşanan endişelerden biri de lisans anlaşmalarındaki belirsiz olan bazı maddelerdir. Elektronik ortamda bilgiye erişimin sağlanması, kişisel hesapların oluşturulması kullanım verileri de dâhil olmak üzere birçok verinin yayıncı tarafında kaydedilmesini sağlamaktadır. Bu tür verilerin nasıl ve ne kadar süreyle saklandığı, üçüncü taraflarla paylaşılmaması gerektiği konusunun açıklığa kavuşturulmaması endişeleri arttırmaktadır.

Kütüphanelerin temel işlevlerinden biri olan bilgi paylaşımı ILL ile yürütülmekte ve buna ilişkin bilgiler lisans anlaşmalarında yer almaktadır. Bu bilgiler ILL'e hiç yer verilmemesinden ya da erişimi olan kurumun çıktı alıp diğer kütüphanelere kopyalarını göndermesine izin vermeye kadar farklı beklentilerle yayıncıdan yayıncıya değişiklik göstermektedir. ILL konusunda birçok standardın bulunması süreci daha karmaşık hale getirmekte ve bu durum beklenmedik maliyetlere, yönetim sorunlarına yol açabilmektedir (Harris, 2009, s. 33).

E-kaynakların sayısı arttıkça çeşitli fiyatlama modelleri de geliştirilmektedir. Ancak bu modellerin karmaşıklığı kütüphanecilerin maliyetler konusunda endişe duymasına neden olmaktadır (Miller, 2007, s. 184). Bu bağlamda konsorsiyumlar e-kaynakları lisanslamak için birlikte hareket etmekte, kullanım koşulları ve fiyatlar konusunda pazarlıklar daha güçlü olmaktadır. Ancak tüm sağlayıcılar konsorsiyuma dâhil olmamakta ve kurumsal yapılan anlaşmalarda fiyatların karşılaştırılması yapılamamaktadır (Okerson, 1997, s. 9). Konsorsiyum dışı yapılan anlaşmalarda kurumlar arasındaki belirsizlik ve özellikle fiyatlama modellerine ilişkin bilgilerin lisans anlaşmalarında yer almaması fiyat farklılıkların oluştuğunu gündeme getirmektedir. Yapılan lisans anlaşmalarının koşulları ve fiyat bilgisinin paylaşılmaması konusunda gizlilik maddelerinin bulunması kütüphaneleri kurum içi veya kurum dışı denetimde bazı risklerle karşı karşıya bırakmaktadır.

Lisans anlaşmaları, koşulların önceden bildirimde bulunarak veya bulunmadan değiştirilmesine izin veren maddeler içermektedir. Bu hükümlerin bazılarında sağlayıcıların doğrudan lisans alanı bilgilendirmesi gerektiği yer almamaktadır. Anlaşmanın değişip değişmediğinin kontrolü yapılmadığında yasal olarak kabul edilmemesi gereken şartlara bağlı kalınabileceği anlamı ortaya çıkmaktadır. Örneğin değişiklik, lisans alanın lisans vereni belirli eylemler veya zararlar için tazmin etmesini isteyebilir. Buna karşılık anlaşmanın yapıldığı ülkede bir devlet kurumunun kimseyi tazmin etmesine izin verilmeyebilir ve yapılan değişikliklerin kurumları yasal bir karmaşanın içine sürüklemesi olasıdır (Nixon, 2001, s. 31). Böyle bir noktaya gelindiğinde karar vermede bazı zorluklar yaşanmaktadır. Anlaşmanın kabul edilebilir olmaması, kütüphanenin anlaşmayı imzalamak istememesi ancak kullanıcı için önemli olan ve ihtiyacı karşılama sorumluluğu taşıyan kütüphanecinin bir ikilem yaşaması muhtemeldir (Zhu, 2016, s. 75).

Kütüphanelerde kaynak erişimi için kullanılan keşif sistemlerine konu başlığı, özet, anahtar kelime gibi gerekli olan üst verinin sağlanması gerekmektedir (Okerson, 2014, s. 9). Çoğu lisans anlaşmasında bu maddeye yer verilmemektedir. Ancak kullanıcıların bilgi kaynaklarına erişmesinde ve tüm içeriğin taranmasında bu sistemlerin etkisi büyüktür. Dolayısıyla ihtiyaç duyulan verinin sağlanması konusu lisans müzakerelerinde görüşülmelidir.

Kullanıcıların daha fazla veri kümesine erişmek istemesi metin ve veri madenciliği konusunu gündeme getirmektedir. Bilimsel ve eğitimsel amaçlarla bu sürece dâhil olmak bilimsel çalışmalardaki sonuçları paylaşmak ve çıktıları başkalarının kullanıma sunmak için belirli haklara sahip olmak gerekmektedir. Ancak bazı lisans anlaşmalarında kullanıcıların izin istemeden geniş ve esnek bir kullanıma sahip olması engellenmektedir. Kontrolü elinde tutmak isteyen yayıncılar kimi zamanda bu verilerin temini için çok yüksek miktarda ücretler istemeyi tercih etmektedir (Okerson, 2014, s. 9).

E-kaynakları kullanmak için düzenlenen lisans anlaşmalarında sözleşme hukuku geçerlidir ve sözleşme hukukunun geçerliliği mevcut telif hakkı istisnalarını sorgulamaktadır. Sözleşmenin özgürlüğü kavramının hâkim olduğu sözleşme hukukunda, bir anlaşmadaki taraflar telif hakkıyla korunan materyallerin kullanım koşullarını müzakere etmekte özgürdürler. Bu durum telif hakkı yasası tarafından kendilerine verilen haklardan feragat edebilecekleri anlamına gelmektedir. Bu bağlamda kütüphaneler imzalanan lisans anlaşmalarıyla telif hakkı istisnalarının geçersiz kılınabileceğinin ve ulusal telif hakkı mevzuatı kapsamındaki bazı yasal haklardan vazgeçtiklerinin her zaman farkında olmamaktadır (Giavarra, 2001, s. 4). İmzalamadan önce okunmayan ya da tam olarak anlaşılmayan lisans anlaşmaları yasa ile izin verilen kullanım haklarının kaybına, zahmetli ve yasal risk oluşturabilecek kısıtlamaların uygulanmasına, uygunsuz kullanım nedeniyle anlaşmanın feshedilmesine (AALL ve diğerleri, 1997, s. 2) kütüphanelerin almaması gereken sorumluluklar almasına, garantiler vermesine ve tazminat ödemesine,

itibarlarının zedelenmesine neden olabilmektedir. Örneğin ihlalden kaynaklanan bir sorun yaşandığında anlaşmanın hükümlerinde hangi devletin hukukunun uygulanacağı belirtilir. Bu konuda muğlaklık olması durumunda mahkemenin bulunduğu eyaletin kanunlar ihtilafı ve hükümleri kullanılarak hangi kanunun uygulanacağına karar verilir. Ancak uygulanan hukuk sistemi anlaşma ile bağlantısı olan devletin hukuku olmalıdır. Anlaşmanın tabi olacağı hukuk ve davanın görüleceği mahkeme konularının gözden kaçırılması kütüphaneler için hem erişim kaybına hem de büyük masraflara neden olabilir (Nixon, 2001, s. 28).

Eksiksiz ve yerinde bir koleksiyon yönetimi sağlamanın yolu lisans anlaşmalarının hüküm ve koşullarından geçmektedir. Ancak bunun karmaşık bir süreç olması aynı zamanda çok az sayıda kütüphanecinin yasal terminolojiler ve lisans sorunları hakkında profesyonelleştirilmiş bir anlayışa sahip olması durumu zorlu bir hale getirmektedir. Kütüphanelerin hayatta kalması ve temel değerlerinin korunması için adil kullanım ve ilk satış doktrinin dijital olarak da sürdürülmesi, daha iyi müzakere şartlarının oluşması ve kütüphanelerin politikalarına uygun lisanslar konusunda ısrarcı olması gerekmektedir. Bununla beraber kütüphaneciler kaynak yönetimine ilişkin yasal rejim konusunda da bilgi sahibi olmalı ve kullanıcılarının lisans koşullarına uyumunu sağlayabilmelidir **(**Singh, 2016, s. 10).

III. BÖLÜM: LİSANS ANLAŞMALARI VE YASAL DÜZENLEMELER

III.1. Lisans Anlaşmalarında Yer Alan Maddeler ve Dikkat Edilmesi Gerekenler

Lisans anlaşmalarında karşılıklı kabul edilen maddeler bulunmakta ve bazı maddeler çoğu anlaşmada ortak yer almaktadır. Bir lisans anlaşmasındaki temel unsurlar aşağıda gibi sıralanabilir (Lamoureux, Chamberlain ve Bethel, 2010, s. 26):

- Uzaktan erişim
- Site tanımı
- Yetkili kullanıcı tanımı
- Adil Kullanım
- Bilimsel paylaşım
- Eğitim paketleri
- Kurs rezervleri
- Sürekli erişim
- Kullanım istatistikleri
- Ödeme şartları
- Abonelik Süresi
- Genel terimler
- Garantiler
- Tazminatlar
- İmzalar
- Son kullanıcı sorumluluğu
- İhlaller/Çözümler
- Yargı yeri
- Kütüphaneler ve yayıncılar için makul çabalar
- Mücbir sebep

- Maddi ihlal

Yayıncılar tarafından düzenlenen lisanslarda yer alan konuları şu şekilde açıklamak mümkündür:

Yetkili Site ve Erişim:

İçeriğe erişimin nasıl sağlanacağı konusunda gerekli bilgilendirme yapılmalıdır. E-kaynakların Mozilla, Explorer gibi standart bir web tarayıcısı aracılığıyla ve standart belge formatlarında erişilebilir olması gerekmektedir (Sonde ve Nikose, 2018, s. 80). Ayrıca yetkili kullanıcıların kimlik doğrulaması yapılarak ve yeterli güvenlik önlemleri alınarak lisansta yer alan IP adresleri üzerinden içeriğe uzaktan erişimin sağlanması mümkündür (Tripathi ve Jagjeevan, 2015, s. 344). Yerinde ve uzaktan sağlanan kullanıcı erişimlerinin lisans anlaşmasında açık bir şekilde tanımlanmasına dikkat edilmelidir. Lisanslarda her iki tarafın da kabul ettiği yetkili site tanımının yapılması, erişimin verildiği lokasyonların belirlenmesi, erişim için kullanılan kimlik doğrulama yöntemlerinin açıklanması sonradan oluşacak anlaşmazlıkların çözümünde etkili olmaktadır.

Bunun dışında kütüphane veya satıcıdan kaynaklı ağ sorunları nedeniyle e-kaynağa erişimin mümkün olmadığı zamanlar olabilir. Özellikle karşı taraftan kaynaklı haftalarca süren erişim sıkıntılarında kütüphane belli bir oranda geri ödeme almalı ve bu madde anlaşmalarda müzakere edilmelidir (Brown, 2008, s. 187).

Erişilebilirlik konularına ilişkin kararlar alırken dezavantajlı grupların da bilgiye erişimleri düşünülmelidir. Bu bağlamda lisanslarda ADA (Americans with Disabilities Act) olarak bilinen Engelli Amerikalılar Yasasından bahsedilmekte ve web erişilebilirliği konusunda gerekli yazılım ve cihazların desteklenmesi gerektiğinin üzerinde durulmaktadır (Hess, Kilb ve Garcia, 2020, s. 24).

Yetkili Kullanıcı:

Akademik kütüphaneler için yetkili kullanıcılar yerel kuruma bağlı kişiler olarak tanımlanmaktadır. Bu kişiler öğretim üyeleri, bir coğrafi bölge içinde birden fazla kampüste ders alabilecek öğrenciler, içeriği yerinde kullanabilen kullanıcılar, ortak eğitim programları ve araştırmalarda çalışmak üzere işe alınan araştırmacılardır (Emery, Stone ve McCracken, 2020, s. 43). Yetkili kullanıcı konum veya bağlantı aracından bağımsız olarak uzaktan (kampüs dışından) içeriğe erişim sağlayan kurum kullanıcılarını da kapsamaktadır. Uzaktan erişimdeki yetkisiz kullanıcılar ise şu şekilde açıklanabilir (Chadwell, 1999, s. 11).

- Ödünç alma durumuna bakılmaksızın diğer eğitim kurumlarından öğrenci, öğretim üyesi, personel;
- Ödünç alma ayrıcalıkları olmayan kullanıcılar;
- Diğer herhangi bir kütüphane, okul, işletme veya araştırma kurumlarıdır.

Yetkili kullanıcının tam olarak anlaşılması için kütüphane tarafından tanımlama ve yetkilendirmenin yapılmış olması gerekmektedir. Bireysel kayıt, bireysel şifreler, kampüs içi erişim, kısıtlı IP adresleri varsa bunların hangi düzeyde kullanımı olduğu açıklanmalıdır. Ayrıca kütüphaneler yetkili kullanıcıların içeriğe mümkün olduğunca eksiksiz ve sınırsız erişime sahip olması gerektiğini vurgulamalıdır (Chadwell, 1999, s. 10).

Yakın zamanda emekli akademik personelin lisanslı içeriği kullanımı konusunda kütüphanelerde sıkıntılar yaşanmaktadır. Anlaşmalarda "aktif kullanıcı" tanımının yapılması emekli öğretim üyelerinin içerikten yararlanamamasına neden olmaktadır. Bu konunun biraz daha esnetilerek istekte bulunan akademik personelin içeriği kullanımı konusunda yayıncılarla görüşmeler yapılabilir.

Emekli akademik personel, kütüphaneyi ziyaret eden kullanıcılar, araştırma projesinde yer alan araştırmacılar, kurumun uzaktan eğitim programındaki kullanıcılar

gibi farklı kullanıcı gruplarında sorun yaşamamak adına yetkili kullanıcı tanımını lisans anlaşmalarında olabildiğince kapsamlı tutmak gerekmektedir.

Yetkili Kullanım:

Kütüphane ve içerik sağlayıcı arasında müzakere edilen ve bu bölümde yer alan kullanımlar genel olarak ILL, elektronik rezervler, ders paketleri, uzaktan eğitim, yedek kopyalar gibi konuları içermektedir. Burada yer alan kullanımların telif hakkı yasası ve adil kullanım hakları gereğince sınırlandırılmadan kullanılmasına dikkat edilmelidir (Brown, 2008, s. 181). Bu bağlamda kopyalama, yazdırma, indirme, saklama, telif hakkı sahibini bilgilendirmeksizin bilgiyi yayınlama vb. hakların ne ölçüde ve ne kadar süreyle olduğu konusunda lisans anlaşmalarında netlik sağlanmalıdır (Chadwell, 1999, s. 13).

Lisans anlaşmalarında yetkili kullanımlar ele alınırken kütüphaneciler yetkisiz kullanımdan kimin sorumlu olduğunu da incelemelidir; yetkisiz kullanımı yasaklamak için hangi adımlar gereklidir; yetkisiz kullanım meydana gelirse sonuçları ne olur gibi soruların cevapları aranmalıdır. Kütüphanelerin bu konuda doğrudan sorumluluk almak yerine yetkisiz kullanımı önlemek adına makul çabaları göstereceği anlaşmada belirtilmelidir. Bir yetkisiz kullanım meydana geldiğinde kütüphanecilerin sorumlulukları şu şekildedir (Chadwell, 1999, s. 13)

1) Bir kullanım ihlalinde sorunu çözerken erişimin sürdürülmesinin onayını almaları,

2) Yayıncının endişelerini yeterince gideremezlerse bir anlaşma ihlali meydana geldiği için erişimi kaybetmek zorunda kalabileceklerini bilmeleridir.

Kütüphaneler yetkili kullanıcıda olduğu gibi izin verilen kullanımlara da dikkat etmeli ve eğitim, kişisel, araştırma amacı öncelikli olmak üzere en geniş kullanımı kapsayan yetkili kullanım tanımını yapmalıdır. Yetkili ya da yetkisiz kullanıcılardan kaynaklı olabilecek usulsüz kullanımlar için doğrudan kütüphane sorumluluk almamalıdır. Bu risk karşılıklı olarak yayıncılarla birlikte paylaşılmalıdır. Sistematik bir

şekilde gerçekleşen yetkisiz kullanım durumu yayıncıların sistemlerinde de izlendiği için kütüphaneye konuyla ilgili bilgilendirmenin zamanında yapılması en az bu durumun engellenmesi kadar önemli bir husustur. Ayrıca yayıncılar kütüphanelerin bu konuda makul çabayı gösterdiklerini göz önünde bulundurmalıdır.

Yasaklanan Kullanım:

Lisans kapsamında kullanıcılara izin verilmeyen kullanımlar aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Sonde ve Nikose, 2018, s. 84):

- Yetkili kullanıcılar dışındaki kişilerin lisanslı materyalleri kullanması,
- Telif hakkıyla ilgili bildirimlerin kaldırılması, gizlenmesi veya değiştirilmesi,
- E-kaynağın ticari amaçla kullanılması,
- E-dergi makalelerinin birden fazla basılı veya elektronik kopyasının yapılması,
- Lisansı verenin izni olmadan lisanslı materyallerin değiştirilmesi veya türev çalışmaların oluşturulması,
- Lisanslı materyallerin toplu veya sistematik bir şekilde çoğaltılması veya yeniden dağıtılması (Örneğin bir derginin tüm sayısını indirmek gibi),
- Lisanslı materyallere ait içeriklerin sosyal ağ sitelerine gönderilmesi ya da bir makalenin PDF'inin web sitesinde yayınlanması şeklinde açıklanabilir.

Adil Kullanım:

Adil kullanım kaynağın görüntüleme, indirme, kopyalama, yazdırma, e-posta gönderme dâhil olmak üzere yetkili kullanıcılar tarafından ticari olmayan eğitim, öğretim ve araştırma amaçlarıyla kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Tawfeeq, 2015, s. 35). Lisanslarda yer alan ILL, e-rezerv, ders paketleri ve diğer kullanımlarla ilgili maddeler adil kullanım kapsamında değerlendirilebilir.

Lisans anlaşmaları telif hakkı yasası ve adil kullanım ilkelerinin uygulanması kapsamındaki bazı hakları kısıtlamaktadır. Ancak adil kullanıma atıfta bulunan lisanslar

ise ABD Telif Hakkı Yasası'nın 107. bölümüyle tutarlı bir şekilde bu kullanımlara izin vermektedir (Harris, 2009, s. 56).

Lisans anlaşmalarını müzakere sırasında kütüphaneler ticari olmayan eğitim, öğretim ve araştırma amaçlı adil kullanım konularına önem vermeli ve kullanıcılarının çıkarlarını korumalıdır (Prakash, Mishra, Sharma, Naik ve Swarna, 2018, s. 44). Elektronik ortamdaki adil kullanımlarla ilgili dikkat edilmesi gereken uyarılar ve uygulamalar şu şekilde açıklanabilir (Guidelines for Fair Dealing)[2]

Uyarılar

- Kopyalamanın amacı doğrudan ya da dolaylı ticari kullanım olmadan araştırma ve kişisel kullanım amacıyla olmalıdır.
- Öğretim için kopyalamak gerekiyorsa izin almak gerekebilir ya da lisans şartları kontrol edilmelidir.
- Orijinal kopyanın (basılı veya elektronik) oluşturulması adil işlem olarak kabul edilirken orijinalden sonraki kopyaların yapılması adil işlem olarak kabul edilmemektedir.
- Kopyalanan materyalin yasal olarak elde edilmiş olması gerekmektedir.

Uygulamalar

Uygulamalarda yukarıdaki uyarılar dikkate alınmalıdır.

- Elektronik yayının bir kısmının veya tamamının görüntülenmesiyle ilgili herhangi bir diske tesadüfi kopyalama adil işlemdir. Web tarayıcılarının çalışması elektronik belgelerin kullanıcının sabit diskine kopyalanmasına neden olabilir. Bu durum yazılımın verimli çalışması için gerekli olduğunda ve kopyanın kalıcı olarak saklanmaması niyetiyle adil kullanım olarak sayılmaktadır.

[2] Guidelines for Fair Dealing. Erişim adresi: http://www.ukoln.ac.uk/services/elib/papers/pa/fair/

- Kişinin e-yayının bir bölümünün kopyasını sınırlı ve araştırma veya özel çalışma amacıyla olmak kaydıyla kâğıda yazdırması adil bir kullanımdır.
- Kişinin e-yayının bir bölümünün (yayının tamamı değil) bir kopyasını taşınabilir ya da sabit bir diske kaydetmesi adil bir kullanımdır.
- E-yayının bir kısmının veya tamamının halka açık bir ağda veya web sitesinde yayınlanması adil kullanım olarak düşünülmemelidir.

Kütüphaneler arası ödünç verme (ILL):

Kütüphaneler kullanıcılarının ihtiyaç duyduğu ve koleksiyonlarında bulunmayan kaynakları ILL ile karşılayabilmektedirler.

Bir lisans anlaşması imzalandığında, ILL'in kullanımı da dâhil olmak üzere tüm hüküm ve koşullar kabul edilmektedir. Anlaşmalardaki ILL hizmetleri yayıncılar tarafından getirilen bazı kısıtlamalara ya da yasaklamalara maruz kalmaktadır. Örneğin ILL bir aboneliğin yerine geçmemekte, bir yılda dergi başına en fazla beş makaleyle kısıtlanmakta ve tüm sayının isteği söz konusu olduğunda sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle hem kütüphaneler hem de yayıncılar için adil bir çözüm olarak kütüphanelerin şartları müzakere etmesi esastır. Müzakereler sırasında kütüphaneler eğitim ve öğretim amaçlı ticari olmayan adil kullanımla ilgili konulara önem vererek kullanıcıların çıkarlarını korumalıdır (Prakash ve diğerleri, 2018, s. 44). Bu bağlamda lisans anlaşmalarında ILL'e izin verilmeli Ariel gibi benzer protokollerle güvenli ILL belge iletim sistemleri kullanılmalıdır (IFLA, 2012, s. 16).

Bilimsel Paylaşım:

Yetkili kullanıcının sınırlı miktardaki içeriğin bir kopyasını eğitim veya araştırma amacıyla yetkisiz bir kullanıcıya yani diğer kurumlardaki meslektaşlarına veya araştırma ortaklarına ara sıra ve sistematik olmayan bir şekilde paylaşımı olarak bilinmektedir (Eschenfelder, Tsai, Zhu ve Stewart, 2013, s. 329; Davis ve Feather, 2008, s. 135). Bazı lisans anlaşmaları bu maddeye izin verirken bazıları reddetmekte bir kısım lisanslar ise

bu konuda sessiz kalmayı tercih etmektedir (Davis ve Feather, 2008, s.135). İçeriğin tamamının düzenli olarak paylaşılması yayıncıların endişelerinin artmasına neden olacaktır. Yayıncıların hassasiyeti düşünülerek, telif hakkı ihlali yapılmadan ve ticari amaç olmadan içeriğin bir kısmına yönelik bilimsel paylaşım kullanımları lisans anlaşmalarında müzakere edilmelidir.

Ders paketleri ve E-Rezervler:

Ders paketleri: İçeriğin çıktı alınıp ders malzemesi olarak kullanılıp kullanılmayacağı hakkında bilgi içermektedir. E-kaynaktaki bilgi içeriği sınırlı sayıdaki yetkili kullanıcı için hazırlanan ders paketlerinde ve eğitim niteliğindeki diğer materyallerde kullanabilmelidir (IFLA, 2012, s. 17). Lisans anlaşmasında bu maddeye izin verildiyse ayrı bir telif ücreti ödenmemektedir. Bu kısımda izin konusuyla birlikte içeriğin kullanımı öncesinde herhangi bir kısıtlama ya da uyulması gereken şartlar var mı dikkat edilmelidir. Ayrıca izin, lisansta özel olarak belirtilmedikçe her bir içerik için kütüphane başvuru yapmaya zorunlu olabilir. Bu durum ayrı bir idari yük olarak karşımıza çıkmaktadır.

E-rezerv: E-rezervler de ders paketleri gibi ticari amaç olmadan eğitim amaçlı verilen bir hizmettir. Bu kısımda kütüphane lisanslı bir kaynağa bağlantılar vererek ya da basılı bir metni tarayarak talep edilen dokümanların elektronik bir dosyasını oluşturur. Bu dokümanlar dijital formatta sağlanır ve erişimleri belirli bir derse kayıtlı öğrencilerle sınırlıdır (Albitz, 2008, s. 44).

Lisans anlaşmalarında e-kaynaktaki makalelerin elektronik kopyalarının veya içeriğin ayrı bir bölümünün kütüphanenin ders rezervlerine (basılı veya dijital) dâhil edilmesine izin verilmelidir (IFLA, 2012, s. 17). İçeriğe daha kolay erişim sağlamak ve eğitim öğretim faaliyetlerinde materyal paylaşımına yardımcı olabilmek için kütüphaneler bu maddeleri lisans anlaşmalarına dâhil etmeye çalışmalıdır (Halaychik ve Reagan, 2018, s. 103).

Arşivleme Politikası ve Sürekli Erişim:

E-içeriğin satın alınması veya kiralanması durumunda içeriğe sürekli erişim hakkının sağlanıp sağlanmadığı dikkate alınmalıdır. Lisans anlaşması herhangi bir şekilde feshedildiğinde kurumun daha önce abone olduğu içeriğe sürekli erişimi garanti edilmelidir (IFLA, 2012, s. 16). Anlaşmalarda sürekli erişim hakkı ile elde edilen içeriğe hangi platformdan ve ara yüzden nasıl erişim sağlanacağı konusu gündeme gelmektedir (Jones, 2013, s. 441). Sunulan seçeneklerde özellikle yayıncının kendi platformundan erişim sağlanacaksa yayıncı tarafından bakım ücreti adında ayrı bir ücretlendirme talep edilebilir. Bu durum sürekli erişim hakkı ile satın alınan kitaplar için de geçerlidir. Kütüphane bu ücreti vermek istemezse ayrı bir dosya halinde içerik gönderilebilir. Ancak bu koşulda da içeriğin erişilebileceği ayrı bir sunucu olması gerekmektedir.

Yayınevinden e-dergi içeriği ve e-dergilerin eski sayıları sağlanamıyorsa, yayınevi faaliyetine son verdiyse, yayınevinin sunucuları artık çalışmıyorsa LOCKSS, CLOCKS ve Portico sistemleri içerik erişimlerini sağlamaktadır (JICS Collections). Bu bağlamda imzalanan lisanslarda arşivleme kuruluşlarıyla ilgili bilgilendirmeler kontrol edilmeli ve yayıncının bir anlaşmasının olup olmadığı araştırılmalıdır.

Kullanıcı istatistikleri:

Sağlayıcı, bireysel veya bir konsorsiyumun üyesi olarak e-kaynak içeriğine erişim sağlayan kütüphaneye kullanım istatistiklerini vermelidir. Konsorsiyum olması durumunda toplu istatistikler konsorsiyum yönetimine iletilmelidir (IFLA, 2012, s. 17). COUNTER uyumlu istatistikler satın alınan kaynakların değerlendirilmesinde önemli bir ölçüttür. COUNTER uyumunun mevcut olmadığı durumlarda web veya sistem analitiği aracılığıyla kullanımın ölçülmesi önerilmektedir. E-kaynak değerlendirmede kullanılabilecek herhangi bir sistem sunulmuyorsa lisans anlaşmasında bu durumun tartışılması gerekmektedir. (Emery, Stone ve McCracken, 2020, s. 44).

E-kaynakların güvenli, karşılaştırılabilir, düzenli ve tek tip kullanımlarının alınabilmesi için bir standart olan COUNTER uyumlu istatistiklerin sağlanmasında kütüphaneciler gerekli hassasiyeti göstermelidir. Mümkünse kullanım istatistiklerinin temin edildiği platformlardaki yönetici hesapları kütüphanecilerin kendilerine tanımlanmalıdır. Özellikle maliyet hesaplamalarında, yenileme ya da iptal kararlarının verilmesinde ve bazı e-kaynakların fiyatlama modellerinde karşılaştığımız kullanım istatistiklerinin temini konusundaki açıklayıcı bilgilere lisans anlaşmalarında yer verilmelidir.

Fiyat ve Fiyatlandırma Bilgileri:

E-kaynak fiyatlandırması veya maliyetine ilişkin müzakereler anlaşma imzalanmadan önce konuşulmaktadır. Ancak fiyat bilgilerinin ve fiyatlandırma modelinin anlaşmaya eklenmesi gerekmektedir. E-kaynaklarda fiyatlandırma modelleri değişiklik gösterebilir. Bu modeller kütüphane e-kaynağın basılı versiyonuna abone olduğu için elektronik erişimi elde etme, yalnızca elektronik erişim elde etme veya kurumun büyüklüğü, eş zamanlı kullanıcı sayısı, koleksiyonun türü, ürünün fiili olarak kaydedilen kullanımı gibi çeşitli faktörlere dayandırabilir (Chadwell, 1999, s. 7). Birçok farklı fiyatlandırma modelinin bulunduğu ve bu konuda bir standardın olmadığı göz önüne alınırsa erişim sağlanmak istenen e-kaynak için fiyatın nasıl belirlendiğinin açıklanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Fiyat ve fiyatlandırma modeline ilişkin açıklamaların karşılıklı imzalanan lisans anlaşmasında yer alması hem sonraki yıllarda yapılacak fiyat artışlarının hangi ölçüt temel alınarak değerlendirilmesi gerektiğini gösterecek hem de kurumun iç ve dış denetimlerinde işini kolaylaştıracaktır.

Bazı lisans anlaşmalarında bir sonraki yıl için yapılacak artış oranlarından da bahsedilmektedir. Ancak bu tür maddelerin bütçelerdeki belirsizlik durumları düşünülerek müzakere edilebilir olduğunun kontrolü yapılmalıdır.

Ödeme Koşulları:

Ödeme yükümlülüğü erişim kararının verildiği ve içerik sağlayıcının belirlenen formatta erişimi fiilen sağladığı tarihten itibaren başlamaktadır (IFLA, 2012, s. 20). Anlaşmada faturaların ödenmesi gereken zaman dilimleri belirtilmelidir. Genelde bir anlaşmada ödemenin faturanın alınmasından itibaren otuz (30) gün içinde yapılacağı ifade edilir. Ayrıca gecikme ve/veya ödememe cezaları varsa anlaşmada açıkça yazılmalıdır (Crawford, 2008, s. 27). Özellikle devlet kurumlarında bütçelerin belirli dönemlerde açılması lisans anlaşmalarındaki ödeme koşullarına ayrıca dikkat edilmesini gerektirmektedir. Aylık ya da üçer aylık dilimlerde açılan bütçe miktarına göre ödemenin yapılıp yapılamayacağı değerlendirilmeli gerekirse ek süre için anlaşmalarda müzakereler yapılmalıdır. Verilen bütçeye göre ödemenin yapılması planlansa da ülkemizde döviz kurunda yaşanan dalgalanmalar bazen karar verilen tarihte ödemelerin yapılmasını güçleştirmektedir. Bu bağlamda ödeme konusunda belirli zaman dilimi belirten ve ekstra faiz ya da erişim hizmetinin durdurulmasından bahseden anlaşmalar için ek sürelerin talep edilmesi yerinde olacaktır.

Süre:

Lisans anlaşmasının geçerliliğini koruması için tanımlanan süredir. Bu bir tarih aralığı olabilir veya lisansın imzalanmasından itibaren geçerli olmak üzere de yapılabilir. Anlaşmanın ne kadar süreceğinin belirtilmesi önemlidir. Belirlenen süre boyunca anlaşmada iki tarafın onay verdiği hüküm ve koşullar geçerli olmaktadır. Anlaşmalar belirlenen tarihin dışında ve yine lisansta belirtilen herhangi bir ihlal durumu meydana geldiğinde tanımlanan süre bitiminden önce iptal edilebilir.

Yenileme ve İptal:

Birçok lisans anlaşmasında anlaşmanın sonlandırılıp sonlandırılmayacağını içeren bir madde bulunmaktadır. Bu maddeler aboneliğin otomatik yenilenmesini ya da kütüphane artık abone olmak istemiyorsa anlaşma sona ermeden önce yayıncının

bilgilendirilmesi gerektiğini şart koşmaktadır. Yenileme olmayacaksa bu bilgilendirmenin yapılması anlaşmanın bitmesinden 30, 90 gün öncesi ile sınırlandırılabilir. Kütüphane verilen bu sürenin değerlendirme yapmak için uygun olup olmadığına karar vermelidir (Chadwell, 1999, s. 14).

Anlaşmadan her iki tarafın memnun olması durumunda aynı koşullar altında anlaşmayı otomatik olarak yenilemek mümkündür (Harris, 2009, s. 75). Ancak bütçe bağlılığının bulunduğu devlet kurumlarında çok yıllı anlaşmalardan kaçınmakta fayda vardır. Çok yıllı lisans anlaşmaları maliyetlerin ve yıllık bazda yapılan artışların daha uygun olmasından dolayı tercih edilmektedir. Kamu zararının oluşmaması için tercih edilen çok yıllı anlaşmalarda mutlaka çıkış opsiyonunun olduğuna dikkat edilmelidir. Ayrıca bu çıkış opsiyonu 30, 60, 90 gün ile sınırlandırılmamalı anlaşmanın bitimine kadar kütüphanelere değerlendirme yapabilmek için zaman tanınmalıdır. Yıllık yapılan anlaşmalarda da otomatik yenilemenin olmamasına özen gösterilmelidir. Ülkemizde yıl içerisinde döviz kurunda yaşanan dalgalanmalar, kütüphane bütçelerinin son çeyrekte belli olması gibi sebepler yenileme ya da iptal kararların verilmesini geciktirmekte ve bu endişe bazen yanlış kararlara sebep olabilmektedir.

Lisans anlaşmasının süresi dolmadan yapılan iptallerde ise ödenmiş olan yıllık abonelik maliyetinin kaybedilmesi, çok yıllı bir anlaşma durumunda ödeme cezası alınması gibi bazı olumsuz sonuçlarla karşılaşılması mümkündür. Kütüphane bütçeleri yıldan yıla dalgalanıyorsa ve devlet tarafından kontrol edilen bir bütçe varsa yapılacak çok yıllı anlaşmalara özellikle dikkat edilmeli ve kütüphaneye yansıyacak olumsuz bir durum olmadan anlaşmalar müzakere edilmelidir (Brown, 2008, s. 183).

Anlaşmanın Devri, Fesih ve İhlal:

Yayıncı şirketini başka bir firmaya satarsa veya anlaşmasını yönetmek, ürünlerini satmak için daha küçük bir şirket satın alırsa anlaşmayı başka bir tarafa devretme hakkına sahiptir. Ayrıca yayıncı tarafından oluşturulan anlaşmalarda kütüphane anlaşmanın

herhangi bir maddesini ihlal ederse feshetme hakkı oluşmaktadır. Böylesine bir durumla karşılaşıldığında kütüphaneciler otomatik feshetmeyi kabul etmemelidir. Bir ihlal meydana gelirse kütüphaneciler sorunu makul bir süre içinde çözme fırsatına sahip olmalı ve ardından sorun çözülmezse erişimin feshi ve anlaşmanın sonlanması gerçekleştirilmelidir. Ayrıca kütüphaneciler konuyla ilgili diğer yasal hak ve çözümleri takip etmeli ve bunları da anlaşmada şart koşabileceklerini bilmelidir (Chadwell, 1999, s. 16).

Feshetme hakkı sadece yayıncıya tanınmamalıdır. Hizmetin aksaması, erişimin kapatılması, önemli bir içeriğin kaybolması gibi yayıncı tarafından bir ihlalin gerçekleşmesi durumunda kütüphanenin de anlaşmayı feshedebilme hakkına sahip olması gerekmektedir. Kütüphane anlaşmayı feshederse yayıncıya ödenen lisans ücretinin geri kalan kısmının iadesi için ayrıca bir maddenin eklenmesi sağlanmalıdır. Aynı zamanda kütüphanelerin yaşadığı mali sıkıntılar düşünülerek çok yıllı aboneliklerin yenilenememesi durumu herhangi bir cezai işlem uygulanmadan fesih bölümünde yer almalıdır (Brown, 2008, s. 187).

Lamoureux ve diğerlerinin (2010) dediği gibi ihlaller telif hakkı ile ilişkilendirildiğinde yayıncılar için önemli bir mesele haline gelmektedir. Şüpheli davranış tespit edilirse, olağanüstü sayıda indirme kaydedilirse erişim kapatılmaktadır. Ancak yayıncının dahi bulmakta zorlandığı bir yazılımla gerçekleştirilen ihlallerde kurumun yasa dışı kullanımı gerçekleştiren kişiyi bulması ve ilgili dosyaları silmesi beklenmemelidir. Buna karşılık anlaşmalarda ihlalin durdurulması için erişimin sonlandırılması, askıya alınması gibi belirli şartlar yer alabilir (Lamoureux, Chamberlain ve Bethel, 2010, s. 25).

Garanti:

Garanti, söz konusu e-kaynağa ilişkin bir taahhüttür ve tarafları verdikleri sözden dolayı sorumlu tutmaktır. Anlaşmalardaki garanti beyanı içeriğin "olduğu gibi"

sağlandığını belirtmekte bununla beraber açık veya zımni her türlü garantiyi hariç tutmaktadır (Rodriguez, 2016, s. 433). Ayrıca lisans veren içeriğin sahibi olduğunu ve bu içeriği lisanslama ya da kullanma hakkının bulunduğunu taahhüt etmektedir (Alford, 2002; Brown, 2008; Harris, 2009). Hizmetle ilgili bir sorun olduğunda kütüphanelerin anlaşmayı feshetmesi, kısmi veya tam bir geri ödeme alması gibi bazı geri bildirimlerde bulunarak bir üründen aşağıdaki maddeler konusunda neler beklenebileceği anlaşmalarda detaylandırılabilir (Chadwell, 1999, s. 17):

- Hizmet düzeyi
- Bilginin doğruluğu
- Arıza veya kusurların olmaması
- Uygulanabilirlik
- Başkasına ait fikri mülkiyet hak ihlallerinin olmaması

Kütüphaneler lisans anlaşmalarını imzalarken garanti bölümünde lisans verenin ilgili e-kaynak içeriğinin başka bir tarafın fikri mülkiyet hakkını veya telif hakkını ihlal etmediğini garanti etmesini beklemelidir. Bu konuda gerekli izinler alınmadığında lisans veren hatalı olsa da kütüphaneler telif hakkı ihlalinden sorumlu olabilmekte ve ekstra ücret ödemek zorunda kalabilmektedir. (Alford, 2002, s. 632; Harris, 2009, s. 80). Kütüphane lisans verenin izin alıp almadığını kontrol edemeyeceği için bu durum lisans anlaşmasında garanti edilmeli ihlalin gerçekleştiği bir olayın meydana gelmesi halinde ise yayıncıdan zararın karşılanmasını talep etmelidir.

Tazminat:

Garanti ve sorumlulukla ilgili olan tazminat maddeleri sorunlar, zorluklar veya bir ihlal durumu ortaya çıktığında maliyetlerden kimin sorumlu olacağını belirlemektedir. Sorunlar kütüphaneden kaynaklanmıyorsa ortaya çıkan masrafı yayıncının üstlenmesi gerektiği anlaşmalara eklenmeli ya da en azından kütüphaneler kendilerinden bu maliyetleri ödemelerini isteyen anlaşmalardan kaçınmalıdır. Ayrıca kütüphaneciler

kanunen izin verilmeyen tazminat maddesiyle ilgili olası sınırlamaların farkında olmalıdır (Chadwell, 1999, s. 19).

E-kaynak kullanımında telif hakkı ihlali yapan yetkili ya da yetkisiz kullanıcıların olması muhtemeldir. Ancak Alfrod (2002) ve Rodriguez'in (2016) dediği gibi kütüphanelerin kullanıcılar üzerinde gerçek bir kontrolü bulunmamaktadır. Kütüphane böylesine bir durumda örneğin kullanıcının erişiminin kapatılması gibi makul bir çabayı harcayacağını teyit edebilir. Fakat kütüphaneler, kendi kullanıcıları içeriği kötüye kullandığında yayıncıyı tazmin etmeyi ya da mali ve hukuki bir sorumluluk almayı içeren maddelerin lisans anlaşmalarında bulunmamasına dikkat etmelidir.

Son kullanıcılar tarafından ortaya çıkan ihlallerin kütüphanenin sorumluluğunda olmaması ve riskin azaltılması için "Yetkili kullanıcılar bu anlaşmanın tarafı değildir" ifadesi anlaşmaya eklenebilir. Böylelikle sağlayıcı, kütüphanenin kullanıcı davranışlarını izleyemediğini ve kontrol edemediğini kabul etmiş olur (Rodriguez, 2016, s. 436).

Garantinin Reddi ve Sorumluluğun Sınırlandırılması:

İmzalanan lisans anlaşmalarının garantiler bölümünde "içeriğin olduğu gibi sağlandığı" ifadesinin yer aldığı verilmişti. Bu bağlamda anlaşmalarda verilerin doğruluğu, güncelliği, eksiksizliği, çevrimiçi içeriklere kesintisiz veya hatasız erişim garanti edilmemektedir. Satıcı/yayıncı/tedarikçi herhangi bir kayıp veya hasardan kendisini sorumlu tutmamakta bununla beraber herhangi bir dava durumunda avukat ücreti de dâhil olmak üzere her türlü zarara karşı kütüphanenin yayıncıyı tazmin edeceği belirtilmektedir. Yayıncının kütüphaneye gelebilecek doğrudan, dolaylı, özel veya cezai zararlardan hiçbir koşulda sorumlu olmayacağı açıkça ifade edilmektedir (Tripathi ve Jagjeevan, 2015, s. 346). İçerik sağlayıcıları sorumluluklardan feragat etmekte ya da bazı anlaşmalarda mali sorumlulukta ödeyeceği zarar miktarını ürünün yıllık abonelik ücretiyle sınırlamaktadır. Ancak kimi devlet kurumlarında sorumluluk sınırlamalarına izin verilmediğini unutmamak gerekmektedir.

Lisans Alanın Yükümlülükleri/Sorumlulukları:

Kütüphane yetkilendirilmiş bir kimlik doğrulama mekanizması aracılığıyla yetkili kullanıcıların lisanslı içeriği akademik, eğitim, araştırma amacıyla kullanmasını sağlamalıdır. Kullanım sırasında oluşabilecek yetkisiz kullanımı engellemek ve kontrol etmek için kütüphanelerin adım atması beklenmektedir (Tripathi ve Jagjeevan, 2015, s. 346). Ancak lisans alan yetkili kullanıcıların kullanımından tam anlamıyla sorumlu olduğunu kabul etmemelidir. Tazminatta ifade edildiği gibi her bir kullanıcının anlaşmaya uyması beklenmeyeceği için kütüphaneler böyle bir yükümlülük almamalıdır. Aksi takdirde yayıncılara bu konuda mali bir hak tanınmasına ve kütüphanelerin ihlallerden sorumlu tutulmasına zemin hazırlanacaktır (Rodriguez, 2016, s. 432). Ancak lisans alanın hiçbir sorumluluk almayacağı düşünülmemeli makul bir çaba harcayacağı anlaşmalarda belirtilmelidir. Bununla beraber kütüphaneler kullanıcıları lisansın hüküm ve koşulları hakkında bilgilendirmeli, içeriğin yalnızca lisansta belirtilen şekliyle kullanılması ve telif hakkı kurallarına uyulması konusunda hatırlatmalar yapmalıdır (Harris, 2009, s. 68).

Lisans Verenin Yükümlülükleri/Sorumlulukları:

Lisans verenin anlaşma kapsamında ne yapmakla yükümlü olduğunu belirlemektedir ve temek yükümlülük içeriği sağlamaktır. Ayrıca içerik hangi formatta sağlanacak, hizmet kesintileri konusunda izlenecek adımlar nelerdir, kabul edilemez bir aksama için verilen bir süre var mı, sık sık hizmet kesintisi durumunda ücretlerle ilgili bir düzenleme var mı, teknik destek sağlanacak mı, içerik ne sıklıkla güncellenecek, içerikteki değişikliklerden abone haberdar edilecek mi gibi soruların cevapları da bu bölümde yer almaktadır (Harris, 2009, s. 64).

Mücbir sebep:

Lisans anlaşmalarında yer alan mücbir sebep maddeleri doğal afetler, savaş veya yayıncının kontrolü dışındaki olaylar meydana geldiğinde ürünün kullanılabilirliğinin

engellenebileceğini kabul etmekte ve anlaşmadan doğan yükümlülüklerden muaf tutmaktadır (Chadwell, 1999, s. 20; Rodriguez, 2016, s. 436). Bu maddeler teknik arızalar hariç tutularak yayıncının kontrolü dışında olan olayların sonuçlarını mazur göstermek için eklenmektedir. Lisans anlaşmalarında bulunan mücbir sebep maddeleri her iki taraf içinde uygulanabilir olmalıdır. Ancak süreç içinde karşılaşılan her olayda bu maddenin dayanak gösterilerek yayıncının anlaşmadan doğan yükümlülüklerden bertaraf olmasına izin verilmemelidir.

Anlaşmazlık ve Geçerli Yasalar:

Lisanslarda geçerli olan kanun, dava yeri ve anlaşmazlıkların nasıl çözüleceği bu bölümde açıklanmaktadır. Bir anlaşmanın hüküm ve koşullarında veya olası tüm davalarda tahkim (Mahkemeye gitmeden hakem veya bağımsız kişiler tarafından sorunun çözülmesi) için hangi eyaletin veya ülkenin yasalarının geçerli olacağı belirtilmelidir. Lisans anlaşmalarında kütüphanenin bulunduğu ülkenin kanunlarının yansıtılması ve geçerli yasal hakların kısıtlanmaması gerekmektedir. Kütüphaneciler yasalarına ve düzenlemelerine en aşina oldukları mahkemede bir davayı tartışabilmenin daha avantajlı olduğunu bilmelidir (Chadwell, 1999, s. 20; Emery, Stone ve McCracken, 2020, s. 46). Eğer satıcı deniz aşırı bir ülkede yer alıyorsa ve satıcının bulunduğu ülkenin kanunları geçerli ise kurumun o bölgeden bir avukat tutması gerekmektedir. Bu durumda ekstra maliyet ve zamana neden olmaktadır. Bu bağlamda kütüphaneciler imzaladıkları lisans anlaşmalarında sadece yabancı yasaların geçerli olduğunun değil aynı zamanda bunun doğuracağı sonuçların da farkında olmalıdır (Lai, 2021, s. 4). Anlaşmazlıklara çözüm olarak bir mahkemeye gitmeden yapılan daha az zaman alıcı ve daha az maliyetli olan arabuluculuk prosedürleri kütüphaneler ve yayıncılar tarafından kabul edilebilir. Ancak kütüphane mahkemede çözüm aramasını engelleyecek bağlayıcı bir tahkim hükmünü kabul etmeden önce dikkatli olmalıdır. Kütüphanenin bağlı olduğu kurum alternatif

uyuşmazlık çözüm prosedürlerine ilişkin bir politikaya sahipse buna göre değerlendirme yapılabilir (Alford, 2002, s. 639).

Anlaşmaları müzakere eden kütüphaneler hüküm ve koşullarda kullanılan hukuki konularda bilgi sahibi olmalıdır. Açık ve anlaşılır olmayan bir cümle varsa ya da anlaşmanın genelinde bu şekilde bir ifade kullanıldıysa ayrıca bilgi istenmeli gerekirse revize bir anlaşma yapılmalıdır. Kurumun bağlı olduğu avukatlardan ya da hukuk müşavirliklerinden açıklığa kavuşturulamayan konularda yardım istenmelidir.

Anlaşmaların Gizliliği:

Bazı içerik sağlayıcılar fiyatlandırma bilgilerinin, lisans koşullarının gizli bilgi olarak ele alınmasını ve üçüncü taraflarla paylaşılmamasını talep etmekte ayrıca anlaşmalara bu kısıtlayıcı maddeleri eklemektedir (Brown, 2008, s. 184; Emery, Stone ve McCracken, 2020, s. 46). Bilimsel kaynakları lisanslayan kütüphaneler arasında açıklığı ve adilliği teşvik edebilmek için Cornell Üniversitesi Kütüphanesi (2018) fiyatlandırma ve ticari sır kabul edilmeyen bilgilerin gizliliğini gerektiren anlaşmaları imzalamayacaklarını belirtmiştir. Bununla beraber Uluslararası Kütüphane Konsorsiyumu Koalisyonu da fiyatlandırma ve anlaşmanın detayındaki önemli hüküm ve koşulların diğer konsorsiyumlarla paylaşılmasını engelleyecek bir dilin gerekli olmadığını savunmuştur (ICOLC, 2004). Kütüphaneler gizlilik konusunda kısıtlayıcı hükümleri içeren lisans anlaşmalarını imzalamamalı bu konuda net bir davranış sergilemelidir. Çünkü hem fiyatlandırma hem de anlaşmanın detayları konusunda birbirleriyle kurdukları iletişim verilen tekliflerin kıyaslanabilmesini ve müzakerelerde daha olumlu sonuçların elde edilmesini sağlayacaktır. Ayrıca kurumlarda belirli aralıklarla yapılan iç denetim ve sayıştay denetimlerinde farklı kurumların e-kaynağa ödedikleri fiyatlarının bilinmesi sürecin daha iyi açıklanmasını sağlayacak ve fiyat paylaşımlarından doğacak olan riski de ortadan kaldıracaktır.

Kullanıcı Bilgilerinin Gizliliği:

Kullanıcı gizliliği, kullanıcı kimliğinin gizliliği, kullanıcı erişimi, kaynağın kullanımı ve kullanıcı verilerinin kullanımı ile ilgili kısmı kapsamaktadır. E-kaynak üzerinde kişisel hesap oluşturmak da dâhil olmak üzere e-kaynağa erişmek için kullanıcılardan toplanan hiçbir bilginin yetkili kullanıcı tarafından onaylanmaksızın satılamayacağını, üçüncü taraflara sunulmayacağını veya başka bir şekilde yeniden kullanılmayacağını belirten gizlilik maddesinin lisans anlaşmasında bulunması gerekmektedir (Emery, Stone ve McCracken, 2020, s. 45; IFLA, 2012, s. 17). Bununla beraber özellikle bireysel hesaplardan toplanan bilgilerin nasıl ve ne sıklıkla kullanılacağı, yedeklemenin nasıl yapılacağı kütüphane ile paylaşılmalı, genel ifadeler kabul edilmemelidir (Emery, Stone ve McCracken, 2020, s. 45).

Kütüphanelerde e-kaynak erişimi sırasında edinilen kullanıcı bilgileri oldukça fazladır. Kişisel verilerin korunması Kanunu (KVKK, 2016) kapsamında bu bilgileri işleyen, toplayan, aktaran kurum ve kuruluşların ilgili kişiyi aydınlatma yükümlülüğü ve bu verilerin hukuka aykırı olarak işlenmesini, erişilmesini önlemek ve muhafazasını sağlamak gibi veri güvenliği uygulamaları bulunmaktadır. Bu bağlamda lisans anlaşmalarında karşılıklı hak ve yükümlülükler belirlenirken KVKK kapsamındaki sorumluluklar da anlaşmalara eklenmeli ve güvenlik önemlerinin alındığından emin olunmalıdır. Ayrıca kütüphaneler e-kaynak erişimi sırasında kullanıcı gizliliğinin nasıl sağlandığını içeren yeterli bilgilendirmeleri yapmalı ve ticari platformlardaki riskler konusunda kullanıcılarını yazılı olarak uyarmalıdır.

E-kaynaklara erişim sırasında sağlanan kullanıcı bilgilerinin gizliliğinin yanı sıra lisanslarda kullanıcının içeriği nasıl, ne zaman ve ne sıklıkla kullandığının izlenmesini ya da bu kayıtların tutulmasını istemek mahremiyet ihlali olarak değerlendirilebilir. Eğer kullanımın izlenmesi kabul ediliyorsa kullanıcılar bu uygulama hakkında bilgilendirmeli

ve onların içeriği kullanmayı tercih edip etmeyeceklerini belirlemelerine izin verilmelidir (Harris, 2009, s. 69).

Metin ve Veri Madenciliği:

Birçok disiplinde kullanılan metin ve veri madenciliği uygulamaları verinin anlamlandırılması, analiz edilmesi, düzenlenmesi gibi süreçleri kapsamaktadır. Metin ve veri madenciliği faaliyetleri arttıkça özellikle araştırma üniversitelerinde lisanslı ürün içeriğinde buna yönelik uygulamaları gerçekleştirmek isteyen yetkili kullanıcılar karşımıza çıkmaktadır.

Kütüphaneler araştırma, eğitim, öğretim faaliyetlerinin desteklenebilmesi için metin ve veri madenciliği uygulamalarına lisans anlaşmalarında izin verilmesini talep etmelidir. Bu uygulamaların kullanımı eğitim bağlamında tanımlanmalı ve herhangi bir ek ödeme veya ücret gerektirmemelidir (Emery, Stone ve McCracken, 2020, s. 47). Ancak ücret kısmı yayıncılar arasında farklılaşabilir. Kimi yayıncılar hiçbir ücret talep etmezken kimileri de belirli aralıktaki rakamı lisans anlaşmasında telaffuz edebilir.

Metin ve veri madenciliği uygulamaları telif hakkı yasasında adil kullanım kapsamında değerlendirilebilir. Ancak e-kaynakların kullanımı telif hakkı yasasını da etkisi altına alan sözleşme hukukuna tabi olduğu için anlaşmalarda bu konuyla ilgili yapılan müzakereler önemlidir.

Lisans anlaşmalarının dili:

Lisans anlaşmaları İngilizce olarak hazırlanmaktadır. Eğer bu dilde kütüphane çalışanlarının bir uzmanlığı yoksa anlaşma metninin başka bir dilde düzenlenmiş hali de talep edilebilir (IFLA, 2012, s. 20).

III.2. E-Kaynaklar ve Telif Hakları

Bu bölümde telif hakkı konusunda ulusal ve uluslararası düzenlemelere yer verilmiş ve lisans anlaşmalarının telif hakkı ilişkisi değerlendirilmiştir. Devamında Türkiye'deki sözleşme hukuku ve kapsamı incelenmiştir.

III.2.1. Uluslararası Düzenlemeler

Dijital yayın teknolojisinin gelişmesi elektronik ortamdaki eserlerin üretimini, dağıtımını, kopyalanmasını kolaylaştırırken telif hakkı konusunu da gündeme getirmiştir. Fikir ve sanat eserleri ticarileştikçe telif hakları ihlal edilmekte ve mali kayıplar ortaya çıkmaktadır. E-kaynakların telif hakkı konusundaki karmaşıklıklar hem ülkelerin kendi yasalarında hem de uluslararası anlaşmalarda düzenlemeler yapılmasını gerektirmiştir. Elektronik ortamda oluşturulan eserlerin fikri mülkiyet alanında korunmasına ilişkin Bern Sözleşmesi, TRIPs, WIPO gibi uluslararası düzenlemeler bulunmaktadır.

III.2.1.1. Bern Sözleşmesi

1886 yılında imzalanmış edebiyat ve sanat eserlerinin korunmasına ilişkin ilk uluslararası nitelikteki çok taraflı anlaşmadır. Sözleşmede edebiyat ve sanat eserleri tanımlanmış, eser sahibinin haklarının etkili ve birbirine uyumlu bir şekilde korunması amaçlanmıştır. Bern Sözleşmesini uygulayan ülkeler, esere yönelik hakları korumak amacıyla bir birlik kurmuştur (TBMM, 1995).

Sözleşme, sadece fikrî hakları değil eser sahiplerinin haklarının hem kendi ülkelerinde hem de sözleşmeye üye diğer ülkelerde etkili bir şekilde korunmasını amaçlamıştır. Böylelikle sözleşmeye üye tüm ülkeler bu hakları karşılıklı olarak birbirlerinin vatandaşlarına tanımışlardır (Dalyan, 2008, s. 46).

Sözleşme maddeleri incelendiğinde bilgisayar programı veya veri tabanı ifadesi geçmemektedir. Ancak 2. maddede eserlere yönelik tanımlama yapılırken "Edebiyat ve Sanat Eserleri" deyimi, ifade şekli ne olursa olsun bütün eserleri kapsaması olarak

verilmiş, bilgisayar programları ve veri tabanlarının da bu bağlamda korunacağı düşünülmüştür.

III.2.1.2. TRIPS Anlaşması

TRIPS (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) (1994) Ticaretle Bağlantılı Fikrî Mülkiyet Hakları Anlaşması olarak bilinmektedir, fikri mülkiyet konusunda en kapsamlı ve çok taraflı anlaşmadır. Fikri mülkiyet üzerindeki ticari anlaşmazlıkları çözmek, engelleri ve düzensizlikleri ortadan kaldırmak amacını gütmektedir. Bu kapsamda düşünce ürünleri üzerindeki hakları korumak ve bu hakların meşru ticarete engel oluşturmaması için gerekli önlem ve yöntemleri almaktadır. TRIPS anlaşmasında telif hakkı ve ilgili haklar konusuna açıklık getirilmiş ve yükümlülükler belirlenmiştir (TRIPS, 1994):

Md. 10. 1, Bilgisayar programlarının kaynak ya da nesne kodu fark etmeksizin Bern Sözleşmesi uyarınca edebi eserler olarak korunacağı açıklanmıştır. Bu hükümle bilgisayar programlarının da telif hakkı kapsamında korunması gerektiği ortaya çıkmıştır.

Md. 10. 2, İçeriklerinin seçilmesi veya düzenlenmesiyle fikri üretim oluşturan, makine tarafından okunabilen veya başka bir biçimdeki veri ve diğer materyallerin telif hakkı kapsamında korunacağı ifade edilmiştir.

Md. 11, bilgisayar programları ve sinematografik eser sahipleri, eserlerinin ticari olarak umuma kiralanmasına izin verme ya da yasaklama hakkına sahiptir ifadesi geçmiştir.

TRIPS Anlaşmasının 61. maddesinde üyelerin ticari alandaki sahtecilik veya telif hakkı korsanlığı durumlarında cezai işlem uygulayacakları belirtilmiştir. Burada uygulanan cezalar ise eşdeğer ağırlıktaki suçlar için uygulanan cezaların düzeyiyle tutarlı olacak, caydırıcılık sağlamaya yetecek kadar hapis ve/veya para cezalarını kapsayacaktır. Ayrıca ihlale konu olan mallara ve suçun işlenmesinde kullanılmış olan herhangi bir

malzemeye ve uygulamaya el konulmasını, müsadere edilmesini (zorla alınmasını) ve imha edilmesini de içerebilecektir (TRIPS, 1994). Bu madde ile üye ülkelerde ihlal durumundaki cezaların eş değer olması ve belli standartların uygulanması konusunda birlik sağlanması amacı güdülmüştür.

Genel olarak maddeler incelendiğinde TRIPS Anlaşmasında bilgisayar programlarına verilecek telif hakkı koruması genel ifadelerle kalmıştır. Bern Sözleşmesinde olduğu gibi korsanlık kapsamındaki kaynak ve nesne kodunun tamamının kopyalanmasının yasaklanmasının dışında ayrıntılı bir kural bulunmamaktadır (Kaya, 2007, s. 57).

III.2.1.3. WIPO Telif Hakkı Sözleşmesi

WIPO Telif Hakkı Sözleşmesi (1996) eser ve eser sahiplerinin haklarını dijital ortamda korumayı ele almaktadır. Bu kapsamda anlaşmanın 4. maddesinde bilgisayar programlarının da Bern Sözleşmesinde geçen edebiyat eserleri gibi korunacağına yer verilmiştir (WIPO, 1996)

Bern Sözleşmesi tarafından tanınan haklardan ayrı olarak yazarlara yayma hakkı, kiralama hakkı ve daha geniş bir kitleye iletme hakkı sunulmaktadır (WIPO, 1996):

Yayma hakkı, bir eserin orijinalinin ve kopyalarının satış veya başka bir mülkiyet devri yoluyla kamuya sunulmasına izin verme hakkıdır (WIPO, md. 6).

Kiralama hakkı, eserin orijinalinin ve kopyalarının halka ticari olarak kiralanmasına izin verme hakkıdır. Bu eserler (WIPO, md. 7).

- Bilgisayar programları
- Sinema eserleri
- Fonogramlarda yer alan eserler olarak açıklanmıştır.

Kamuya iletme hakkı, halkın esere erişebileceği şekilde kamuya açık hale getirilmesi ve araçlarla umuma iletilmesine izin verme hakkıdır (WIPO, md. 8).

III.2.1.4. AB Veri Tabanları Direktifi

AB topluluklarında veri tabanı korumasına ilişkin uygulamadaki farklılıkları ortadan kaldırmak amacıyla 1996 yılında kabul edilmiştir. Bu direktife göre veri tabanı "*sistematik veya metodik bir şekilde hazırlanmış, elektronik veya başka yollardan bireyler tarafından ulaşılabilecek bağımsız çalışmalar, veriler veya diğer materyaller*" olarak tanımlanmıştır (Direktif, md. 1/2).

Direktifte "*içerik seçimi ve hazırlama nedeniyle eser sahibinin kendi entelektüel oluşumunu kapsayan veri tabanlarının telif hakkı ile korunduğu"* belirtilmiştir (Direktif, md. 3/1). Bu kapsamda veri tabanının eser sahibi, çoğaltma (Direktif, md. 5/a), işleme (Direktif, md. 5/b) dağıtma (Direktif, md. 5/c), kamuya sunma (Direktif, md. 5/d-e) gibi münhasır haklara sahip olacaktır.

Yaratıcı fikri çalışmanın mahsulü ve özgün olmayan veri tabanlarındaki koruma ise "sui generis münhasır hak" olarak ifade edilmektedir. Bu madde AB Veri Tabanları Direktifinde III. kısmın 7. maddesinde "*Üye devletler, veri tabanının içeriğinin nicel ve/veya niteliksel olarak tümünün veya önemli bir kısmının çıkarılmasını ve/veya yeniden kullanılmasını engelleyebilmek amacıyla içeriğin oluşturulmasına, doğrulanmasına veya sunumuna önemli derecede nicel ve/veya niteliksel yatırım yapıldığını, veri tabanının yapımcısına gösteren bir hak sağlamak durumundadırlar*" şeklinde ifade edilmiştir. Bu madde ile beraber sadece orijinallik olarak değil veri tabanlarının meydana getirilmesi aşamasında da ciddi bir zaman, emek ve mali harcama bulunduğu için bunun korunmasının amaçlandığı vurgulanmıştır (Ateş, 2006, s. 56).

III.2.2. Türkiye'de Fikri Mülkiyet Hakkı Düzenlemeleri

Fikri mülkiyet hakları, telif hakları ve sınaî mülkiyet haklarından oluşmaktadır. Telif hakları eser ve eser sahibi üzerindeki koruma haklarını kapsamakta ve eserin meydana getirilmesiyle kendiliğinden doğmaktadır.

Sınaî mülkiyet hakları ise marka, coğrafi işaret, tasarım, patent, faydalı model ile geleneksel ürün adlarına ilişkin hakların korunmasını kapsamaktadır (SMK, 2016). Ancak Sınai mülkiyet hakları telif haklarında olduğu gibi kendiliğinden doğmamakta bu hakları koruyabilmek için ilgili tasarımın, modelin ya da buluşun tescil ettirilmesi gerekmektedir.

Eser ve eser sahiplerinin telif hakları kapsamında korunması 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile sağlanmaktadır. 5846 sayılı FSEK 1951 tarihinde kabul edilmiş ve 1952 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

III.2.2.1. 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu

FSEK Kanunu, fikir ve sanat eserlerini meydana getiren eser sahipleri ile bu eserleri icra eden veya yorumlayan sanatçıların, yapımcıların, radyo-televizyon kuruluşlarının ürünleri üzerindeki manevi ve mali haklarını belirlemek, korumak, bu ürünlerden yararlanma şartlarını düzenlemek ve bunlara aykırı davranma durumundaki yaptırımları ortaya koyma amacını gütmektedir (FSEK, 1951). Bu kapsamda "eser sahipleri; eser sahiplerinin hakları; koruma süreleri; eser sahiplerinin haklarına dair istisna ve kısıtlamalar; meslek birlikleri; hakların devri sözleşmeleri; bağlantılı haklar; ihlaller ve yaptırımlar düzenlenmektedir" (Turan, 2016, s. 60).

Kanunda eser; sahibinin hususiyetini taşıyan, ilim ve edebiyat, musiki, güzel sanatlar veya sinema eserleri, işlenme ve derlenme eserler yani her türlü fikir ve sanat ürünleri olarak görülmüş, eser sahiplerine ise maddi ve manevi haklar tanınmıştır (FSEK, 1951).

Manevi Haklar: Eser sahibinin eseriyle olan manevi bağlarını ifade eden ekonomik veya parasal olmayan haklardır ve bu haklar başkasına devredilmemektedir (Kılıçoğlu, 2000, s. 45).

- Umuma arz (FSEK, md. 14)
- Adın belirtilmesi (FESK, md. 15)

- Eserde değişiklik yapılmasını men etmek (FSEK, md. 16)
- Eser sahibinin zilyed ve malike karşı hakları (FSEK, md. 17)

Maddi haklar: Eser sahibine ekonomik ve parasal yönden fayda sağlamaktadır. Mali haklar devredilebilir ve kullanma yetkisi başkalarına bırakılabilir. Ayrıca mali haklar yayın sözleşmelerine de konu olabilir (Kılıçoğlu, 2000, s. 46). Bu haklar:

- İşleme hakkı (FSEK, md. 21)
- Çoğaltma hakkı (FSEK, md. 22)
- Yayma hakkı (FSEK, md. 23)
- Temsil hakkı (FSEK, md. 24)
- İşaret, ses ve/veya görüntü nakline yarayan araçlarla umuma iletim hakkı (FSEK, md. 25)
- Güzel sanat eserlerinin satış bedellerinden pay verilmesi hakkıdır (FSEK, md. 45).

Uluslararası birlik sağlamak amacıyla FSEK'e bilgisayar programları ve veri tabanları da eklenmiş ve buna ilişkin düzenlemelere kanunda yer verilmiştir. FSEK'in 2. ve 6. maddesinde bilgisayar programlarından bahsedilmiştir. 38. maddede ise kâr amacı olmadan bireysel kullanım için eserlerin çoğaltılmasının mümkün olduğu ancak bu çoğaltmanın hak sahibinin meşru menfaatlerine zarar vermeyeceği ve eserden normal yararlanmaya aykırı olmayacağı dile getirilmiştir. Ayrıca bilgisayar programını yasal yollardan edinen kişinin programı çalıştırması, hataları düzeltmesi ve bir adet yedekleme kopyası yapması sözleşme ile önlenemez. 72. Maddede ise "*hakları korumak amacıyla erişim kontrolü veya şifreleme, kontrol mekanizması gibi uygulamalarla sağlanan teknolojik önlemleri etkisiz kılanların, ürün ve araçları üreten, dağıtan, satan, kiraya veren veya ticari amaçla elinde bulunduranların, ürün ve araçların reklam, pazarlama, tasarım veya uygulama hizmetlerini sunanların altı aydan iki yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılacağı"* ifade edilmiştir (FSEK, 1951).

FSEK'te veri tabanıyla ilgili hükümler İşlenmeler ve Derlemeler Başlığı altında 6. maddenin 11. bendine "*Belli bir maksada göre ve hususi bir plan dâhilinde verilerin ve materyallerin seçilip derlenmesi sonucu ortaya çıkan ve bir araç ile okunabilir veya diğer biçimdeki veri tabanları"* ifadesi şeklinde eklenmiştir. Ek madde 8'de ise orijinal olmayan veri tabanlarının sui generis hak koruması düzenlenmiştir. Bu kapsamda bir veri tabanının içeriğinin oluşturulmasına, doğrulanmasına veya sunumuna nitelik ve nicelik açısından esaslı bir nispet dâhilinde yatırım yapan veri tabanı yapımcısına içeriği dağıtma, satma, kiralama, iletme gibi haklar tanınmış ve koruma süresi AB Veri Tabanı Direktiflerinde olduğu gibi 15 yıl olmuştur. Bu madde de tanınmış hakları ihlal edenler için 72. maddenin 3 numaralı bendi hükümleri uygulanmaktadır (FSEK, 1951).

Genel olarak FSEK incelendiğinde bazı eksiklerin olduğu görülmektedir. E-kaynak ya da dijital ürünler yerine "bilgisayar programı, veri tabanı" ifadeleri kullanılmıştır. E-kaynakları doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren ifadeler olmasına karşın tanımlamalara net bir şekilde yer verilmemiştir. Özellikle 1995 ve 2001 yıllarında yapılan değişikliklerle veri tabanlarına ilişkin eklemeler yapılmıştır. Ancak AB Veri Tabanları Direktifinde bulunan maddelerle uyumsuzlukların bulunması yeniden düzenlemelerin yapılmasını gerektirmektedir.

FSEK'te e-kaynakların kullanımı konusunda kütüphanelerden bahsedilmemiş ve ticari amaç güdülmeksizin oluşan çoğaltma ve dağıtım hakları için AB Telif Hakkı Yasasında olduğu gibi açıkça kütüphanelere sunulan ayrıcalıklara değinilmemiştir. FSEK için yapılacak ilk düzenlemelerde mutlaka açık bir ifadeyle tanımlamalara yer verilmeli ve adil kullanım ilkelerinin e-kaynaklar içinde geçerli olması sağlanmalıdır. Kütüphane ve arşivlere eğitim ve bireysel amaç ile kullanıma izin veren ayrıcalıklı haklar tanınmalıdır.

Sadece FSEK kapsamında yapılacak düzenlemeler bu konudaki eksikliklerin giderilmesinde yeterli olmayacaktır. Birçok kurum, kuruluş ve paydaşlarla iş birliğinin

yapılması gerekmektedir. Turan'ın (2016) çalışmasında bahsettiği gibi modern toplumların gelişimi gözetilerek elektronik ortamlarda üretilen eserlerin fikri haklarının hak sahipleri arasında barış ve huzur içerisinde kullanılıp korunabilmesi için devlet, eser sahipleri, yayınevleri, kütüphaneler, bu konuda oluşturulan kanunlar ve ikincil düzenlemeler, uluslararası telif hakkı anlaşmaları, kullanıcılar ve meslek birlikleri arasında bir anlaşma ve uyum sağlanmalıdır (Turan, 2016, s. 80).

III.2.2.2. 5651 Sayılı "İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun

2007 Yılında yürürlüğe giren 5651 Sayılı Kanun "içerik sağlayıcı, yer sağlayıcı, erişim sağlayıcı ve toplu kullanım sağlayıcıların yükümlülük ve sorumlulukları ile internet ortamında işlenen suçlara ilişkin usulleri düzenlemektedir" (İnternet Ortamında Yapılan, 2007). Bu kanunda bilgi merkezleri ve bilgi profesyonelleriyle ilgili bölümler "erişim sağlayıcılar", "içerik sağlayıcılar", "yer sağlayıcılar" ve "internet servis sağlayıcılarıdır" (Henkoğlu ve Özenç Uçak, 2012, s. 384).

İçerik sağlayıcı: 5651 Sayılı Kanunda içerik sağlayıcı "*İnternet ortamı üzerinden kullanıcılara sunulan her türlü bilgi veya veriyi üreten, değiştiren ve sağlayan gerçek veya tüzel kişileri"* ifade etmektedir. Ayrıca bu kişiler bağlantı sağladığı başkasına ait olan içerikten dolaylı olarak sorumludur (İnternet Ortamında Yapılan, 2007).

Yer sağlayıcı: 5651 Sayılı Kanunda yer sağlayıcı "*hizmet ve içerikleri barındıran sistemleri sağlayan veya işleten gerçek veya tüzel kişileri"* ifade etmektedir (İnternet Ortamında Yapılan, 2007). Üniversite ve kurumlarda sunucu bilgisayarlarla ilgili olan birimler ile personeller yer sağlayıcı kapsamındadır (Henkoğlu ve Özenç Uçak, 2012, s. 386). İçeriği kontrol etmekle yükümlü olmayan yer sağlayıcılar hukuka aykırı içerikle ilgili haberdar edildiğinde içeriği yayından çıkarabilirler. Ayrıca IP adresi, port bilgisi, yararlanılan hizmetin türü olarak ifade edilen trafik bilgisini belli bir süre saklamakla ve

bu bilgilerin doğruluğunu, bütünlüğünü, gizliliğini sağlamakla yükümlüdürler (İnternet Ortamında Yapılan, 2007).

Erişim sağlayıcı: 5651 Sayılı Kanunda erişim sağlayıcı "*kullanıcılarına internet ortamına erişim olanağı sağlayan her türlü gerçek veya tüzel kişileri*" ifade etmektedir. Erişim sağlayıcının hukuka aykırı içeriğe erişimi engelleme, yer sağlayıcı gibi trafik bilgilerini tutma ve bu bilgilerin doğruluğunu, gizliliğini sağlama sorumluluğu bulunmaktadır (İnternet Ortamında Yapılan, 2007).

Toplu kullanım sağlayıcı: 5651 Sayılı Kanunda toplu kullanım sağlayıcı "*kişilere belli bir yerde ve belli bir süre internet ortamı kullanım olanağı sağlayanı"* ifade etmektedir. Toplu kullanım sağlayıcılar suç teşkil eden içeriklere erişimin engellenmesi ve kullanıma ilişkin erişim kayıtlarının tutulmasından sorumludur (İnternet Ortamında Yapılan, 2007).

5651 Sayılı Kanun kapsamında kütüphaneler ya da bilgi merkezleri içerik sağlayıcı, erişim sağlayıcı, toplu kullanım sağlayıcı rolünde düşünülebilir. Kütüphaneler içerik sağlayıcılarla anlaşmalar imzalamakta ve bu anlaşmalar kapsamında e-kaynakları kendi kullanıcılarının hizmetine sunmaktadır. E-kaynaklara ilişkin içerik ve erişim bilgilerini web sayfası ve sosyal medya hesaplarından paylaşmaktadır. Ayrıca bir aracı olarak kendi bilgi işlem birimleriyle iletişime geçmekte ve bu kaynakların erişimine izin veren bağlantıların oluşturulması konusunda iş birliği sağlamaktadır.

III.2.3. E-Kaynak Lisans Anlaşmaları ve Telif Hakkı İlişkisi

Bilgiye erişmek, bilgiyi yaymak ve bilginin uzun vadede korunmasını sağlamak misyonuna sahip olan kütüphaneler teknolojik gelişmelerle popüler bir araç haline gelen e-kaynaklara koleksiyonlarında daha fazla yer vermiştir. Ancak bilginin teknik olarak mümkün, yasal olarak sorumlu kullanımı arasında oluşan boşluk kütüphaneleri birçok yönden etkilemektedir.

Telif Hakkı yasasının ilk satış doktrini, "bir kitap veya dergi satın alındığında sahibi, telif hakkı sahibinin kontrolünden muaftır, onu satabilir veya başkasına verebilir" şeklindedir (United States Copyright Office, 2021, md.109(a)). Bu ilkeden hareketle e-kaynakların dağıtımının kolay olması ve bu kaynakların nasıl kullanılacağı konusu yayıncıları yeni yollar aramaya teşvik etmiştir. İçerik sağlayıcıları tarafından ürünün kullanımının kontrol altında tutulduğu lisanslar böylelikle ortaya çıkmıştır (Strauch ve Chesler, 2009, s. 124).

Tarafları ve yükümlülükleri açıklayan lisanslar gerektiğinde ilgili tarafların orijinal imzalarını içeren bir kanıt işlevini üstelenmektedir. Anlaşmalarda iş süreci ve hukuki süreçler bulunabilir. İş süreci; ürünler, hizmetler ve koşullar hakkında bilgilendirme ile başlamakta ve bir teklif verilmektedir. Eğer verilen teklifle ilgili müzakereler başarılı olursa bir anlaşma ile sonuçlanmaktadır. Uzlaşma aşamasında taraflar kabul ettikleri yükümlülükleri yerine getirmektedir. Anlaşmalarda tarafların iradesinin değişmesi yasal olarak bağlayıcı işlemlerde uygun görülmemektedir. Tarafların iradesinin değişmemesi için bazı hukuki sonuçların ortaya çıkması gerekmektedir. Hukuki süreçte, anlaşmanın hazırlığı süreci başlatmakta ve verilen teklifin müzakere edilmesi yasal bağlayıcı belgeyi oluşturmaktadır. Anlaşmanın yerine getirilmesi aşamasındaki en yaygın durum ise satıcının bir ürünü teslim etme ve alıcının bunun için ödeme yapma yükümlülüğüdür. Bu aşamada her iki taraf da yükümlülüklerini yerine getirmektedir (Gisler, Stanoevska-Slabeva ve Greunz, 2000, s. 4-6).

Kütüphanelerde e-dergi ve e-kitap koleksiyonlarının lisanslanmasıyla birlikte yayıncılar araştırmaları destekleme konusunda daha kısıtlayıcı davranmaya başlamıştır. Lisans anlaşmalarıyla yayıncılar kaynak üzerindeki mutlak kontrolü elinde tutmuş ve kullanımları telif hakkı yasasının izin verdiğinin ötesinde kontrol edebilmiştir (Jones, 2013, s. 426). Lisans anlaşmaları sözleşme hukukuna tabidir. Sözleşme hukuku olayların, koşulların, sorumlulukların, yükümlülüklerin vb. durumların özel olarak düzenlenmesi

yani tarafların uyması gereken kuralların yine taraflarca belirlenmesi biçimidir (Lipinski, 2014, s. 2).

Yasama organları, düzenlenen anlaşmaları sözleşme hukukuyla etkileyebilir ve anlaşmanın genel hatlarını çizebilir, ancak bu hatlar içinde taraflar anlaşmalarının yasal şeklini seçme özgürlüğüne sahiptir. Mahkemeler ise anlaşmanın hükümlerini yine mevcut kanunlar ve mahkemenin daha önce yaptığı yorumlar ışığında değerlendirmektedir (Lipinski, 2013, s. 4). Görüldüğü üzere sözleşme hukukunda kütüphane ve içerik sağlayıcının hüküm ve koşulları müzakere etme serbestliği bulunmaktadır. Ancak yayıncıların kaynak üzerinde münhasır bir hakka sahip olması tarafların eşitliğini ortadan kaldırmakta ve sözleşme özgürlüğünü kütüphaneler için dezavantajlı bir duruma getirebilmektedir. Uluslararası yayıncıların son derece teknik ve İngilizce oluşturulan lisanslar için avukatlardan yararlanması, anlaşmaların kütüphanelerin bulunduğu ülkenin kanunlarının dışında daha çok yayıncı için uygun olan ülkenin kanunlarına tabi olması dezavantajlı durumlara örnek gösterilebilir (eIFL-IP, 2006).

Kütüphaneler sağladıkları içeriği mümkün olan en geniş kapsamda kullanıcıların erişimine sunabilmelidir. Ancak lisans anlaşmaları telif hakkı yasasına kıyasla sınırlı haklar sunmaktadır. Lisansların daha iyi değerlendirilebilmesi için telif hakkı yasası kapsamının anlaşılması gerekmektedir. Temel telif hakkı kavramlarına hâkim olan kütüphaneci bir lisansta izin verilen ya da verilmeyen konularda bilgi sahibidir. Değişikliklerin mümkün olmadığı durumlarda da ek haklar kazanabilmek için müzakereler yapabilme tecrübesine sahiptir (Lipinski, 2013, s. 6-7).

Telif hakkı yasası kapsamında kütüphanelere ve arşivlere belirli ayrıcalıklar tanınmıştır. Verilen bu ayrıcalıklar kütüphanelerin telif hakkı sahibi ile kullanıcı arasında bir aracı işlevi görmesinden kaynaklanmaktadır. Bilgiye erişimi sağlayan kütüphaneler eğitim ve araştırma amaçlı kamu çıkarını düşünmekte ve telif hakkında her iki tarafın menfaatlerine göre hareket etmektedir (Wu, 2021, s. 9).

Telif hakkı yasasının 107. bölümünde adil kullanım, 108. bölümünde kütüphaneler arası ödünç verme dâhil olmak üzere sağlanan birtakım istisnalar, 109. bölümde ise içeriğin satılması veya elden çıkarılmasına ilişkin açıklamalar yer almaktadır. Ancak telif hakkı yasası kapsamındaki kütüphane istisnaları "telif hakkı sahibi bir eseri kütüphaneye lisansladığında" geçerli olmamaktadır. Buna göre kütüphanelere tanınan istisnai hakların lisans anlaşmalarıyla birlikte kısıtlanabileceğini ve araştırma faaliyetlerinin desteklenmesinin engellenebileceğini söylemek mümkündür. Örneğin e-kitap veya dergilerin kütüphaneler arası ödünç vermelerinin yasaklanması, sadece 108. bölümdeki kütüphaneler arası ödünç verme istisnasını ortadan kaldırmamakta aynı zamanda kütüphanenin adil kullanım hakkını da sınırlandırmaktadır (Jones, 2013, s. 435). Telif hakkı yasasının adil kullanım hükümleri anlaşmalarla değiştirilebilmekte hatta geçersiz kılınabilmektedir. Sözleşmelerin özgürlüğü ile telif hakkı yasası kapsamında verilen haklardan feragat edilmekte ve bu maddelerin yasaya göre öncelik kazanmasına neden olmaktadır.

Kütüphane kısıtlamalarında değinebileceğimiz bir diğer konu ise CONTU (The National Commission on New Technological Uses of Copyrighted Works) yönergeleridir. Bu yönergeler kütüphanecilere ve telif hakkı sahiplerine, telif hakkı yasası kapsamında izin verilen kütüphaneler arası ödünç verme düzenlemelerinde yardımcı olmak için geliştirilmiştir. Bu yönergeye göre ödünç alan bir kütüphane herhangi bir telif hakkı ücreti ödemeden bir takvim yılı içinde bir süreli yayın başlığının son beş yıldaki sayılarından en fazla beş makalenin kopyasını alabilir. Bu sayının üzerindeki her kopya için bir lisans ücreti (veya bir abonelik) gereklidir. Beş yıldan daha önce yayınlanan süreli yayınlar için kılavuzda bir üst sınır bulunmamaktadır (CONTU, 1979, s. 55). Ödünç alan kütüphane kendi ihtiyacını göz önünde bulundurarak kütüphaneler arası ödünçten yararlanmaya devam etmek yerine yayına aboneliğin gerekip gerekmediği konusunda bir karar verebilir. Yayıncılar CONTU yönergelerine benzer bir dil kullanmaktadır. Ancak

lisans anlaşmalarındaki yayıncı kısıtlamaları hâlihazırda aboneliği olan ödünç veren kütüphane için geçerlidir. Çünkü yayıncılar ödünç alan kütüphaneyi değil ödünç veren kütüphaneyi lisans aracılığıyla kontrol edebilirler. Bu maddeler yayıncıların CONTU yönergelerine uydukları yanılsamasını yaratarak kullanım için ücret almalarının bir yolu olarak karşımıza çıkmıştır (Jones, 2013, s. 437).

III.2.4. Türkiye'de Sözleşme Hukuku

Türkiye'deki sözleşme hukuku Türk Borçlar Kanunu, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu kapsamında incelenmiştir.

III.2.4.1. Türk Borçlar Kanunu (TBK) Sözleşme Hükümleri

Bilgisayar programlarının ihlalinin kolay olması ve fikri hukuktaki birtakım belirsizlikler sözleşmeler konusunu gündeme getirmiştir. Taraflar arasında karşılıklı irade ile oluşturulan lisans ve satın alım sözleşmeleri Borçlar Hukukunun sözleşmelere ilişkin hükümlerinin uygulanmasına imkân tanımıştır. (Dalyan, 2008, s. 44).

Türk Borçlar Kanuna (TBK, 2011) göre yapılacak sözleşmeler için bazı önemli hususlar bulunmaktadır.

- Kanunda aksi belirtilmedikçe sözleşmelerin geçerliliği, hiçbir şekle bağlı değildir (TBK, md. 12).
- Sözleşmelerin yazılı şekilde yapılması kararlaştırılmış ise borç altına girenlerin imzasının bulunması gerekmektedir (TBK, md. 14).
- Sözleşmelerdeki el yazısı ile atılan imzalarda ya da güvenli elektronik imzalarda hukuki sonuçlar ortaya çıkmaktadır (TBK, md. 15).
- Genel işlem koşullarında karşı tarafın menfaatine aykırı bir durum varsa bu koşulların varlığı hakkında açıkça bilgi verilmeli ve karşı tarafın bu koşulları kabul etmesi gerekmektedir (TBK, md. 21).

- Genel işlem koşullarındaki hükümlerin açık ve anlaşılır olmaması veya birden çok anlama gelmesi durumunda düzenleyenin aleyhine ve karşı tarafın lehine yorumlanmaktadır (TBK, md. 23).
- Kanuna aykırı olmadığı sürece taraflar sözleşmenin içeriğini özgürce belirleyebilmektedir (TBK, md. 26).
- Kamu düzenine, kanuna, ahlaka, kişilik haklarına aykırı olan sözleşmeler hükümsüzdür (TBK, md. 27).
- Sözleşmelerde karşılıklı edinilen haklarda açık bir şekilde oransızlık varsa (karşı tarafın zor durumda kalması, düşüncesizliği ya da deneyimsizliğinden yararlanmak için yapıldığı takdirde) zarar gören, hakkın geri verilmesini ya da oransızlığın giderilmesini isteyebilmektedir (TBK, md. 28).
- Borcun ifası borçlunun sorumlu tutulamayacağı sebeplerle imkânsızlaşırsa borç sona ermektedir. Bu sebeple borcunu ödemekten feragat eden kişi karşı taraftan edindiklerini geri vermekle yükümlüdür. Ancak kanun veya sözleşmeyle borcun gerçekleşmesinden önce doğan hasar alacaklıya yükletilmiş ise bu hükmün dışındadır. Borçlu borcunu ödemeyeceğini gecikmeli olarak bildirir ve zararı arttırırsa bunu gidermekle yükümlüdür (TBK, md. 136).
- Sözleşmenin yapıldığı sırada taraflarca öngörülmeyen ve borçludan kaynaklanmayan bir sebep ortaya çıkarsa borcunu henüz ifa etmemiş ya da ifanın aşırı ölçüde güçlenmesinden kaynaklanan haklarını saklı tutarak borçlu hâkimden sözleşmenin yeni koşullara göre uyarlanmasını bunun mümkün olmadığı durumda ise sözleşmeden dönme hakkına sahiptir. "*Bu madde hükmü yabancı para borçlarında da uygulanır"* (TBK, md. 138).

Kütüphanelerde erişim sağlanan e-kaynakların lisans anlaşmalarını Türk Borçlar Kanuna göre incelediğimizde anlaşmaların bir şekle bağlı olmadığını ve içeriğin özgürce

belirlenebildiğini görebiliyoruz ancak borç sorumluluğu doğduğu için anlaşmaların yazılı olması ıslak ya da e-imza ile imzalanması gerekmektedir.

Borçlar Kanununda anlaşmalarda edinilen haklar için ortaya çıkan bir oransızlık durumu varsa bunun giderilmesi istenebilmektedir. Özellikle erişimlerin kısıtlandığı ve kütüphanelere yüklenen sorumluluklar kısmında lisans anlaşmalarında bu maddeye göre düzenlemelerin yapılması beklenebilir.

Kanunun 136. maddesinde kişinin sorumlu tutulamayacağı sebeplerle borcun ödemesi imkânsızlaşırsa borç sona ermektedir. E-kaynakların döviz üzerinden ödenmesi ve yıl içinde karşılaşılan döviz dalgalanmaları ödemelerin yapılmasını zaman zaman imkânsızlaştırmaktadır. Bu maddeye göre kütüphaneler elinde olmayan sebeplerle e-kaynak ödemesini yapamazsa, anlaşmalarda abonelik erişimi sonlandırılabilmeli ve sadece erişimin sağlandığı aylar için ödemenin yapılması sağlanabilmelidir.

III.2.4.2. Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) Sözleşme Hükümleri

Fikir ve Sanat Eserleri Kanununda (1951) yapılacak sözleşmelere ilişkin çeşitli hükümler bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde açıklanabilir:

- Eser sahibi veya mirasçıları mali haklarını karşılıklı veya karşılıksız başka birine devredebilir. Ayrıca ruhsat olarak adlandırılan "mali hakları sadece kullanma salahiyetinin de diğer bir kimseye bırakılabilmesi" mümkündür (FSEK, md. 48).
- Mali hakkı kullanma ruhsatına sahip olan kişinin ancak bunların yazılı muvafakatiyle bu hakkı veya kullanma ruhsatını diğer birine devredebilir (FSEK, md. 49).
- Mali haklara ilişkin hükümlerin yazılı olması ve ayrı ayrı gösterilmesi gerekmektedir (FSEK, md. 52).

- “Mali bir hakkı başkasına devreden veya kullanma ruhsatını veren kimse, iktisap edene karşı hakkın mevcudiyetini Borçlar Kanunu’nun 169 ve 171 inci maddeleri hükmünce zamindir.” (md. 53). TBK'nın 191-193 maddelerini kapsamaktadır.
- Mali hak sahibi aynı ruhsatı başkalarına verirken bir engel yoksa basit ruhsat, yalnız bir kimseye mahsus ise tam ruhsat sayılmaktadır. Kanun ve sözleşmede aksi söylenmedikçe her ruhsat basittir (FSEK, md. 56).
- Asıl veya çoğaltılmış nüshaların üzerindeki mülkiyet hakkının devri fikri hakların devrini kapsamamaktadır (FSEK, md. 57).

FSEK’te sözleşmelere ilişkin yer alan hükümlerde fikri hakların dışındaki mali hakların devredilmesi ya da mali hakları kullanma hakkının başka birine devredilmesi mümkün olmaktadır. Kanunda da belirtildiği gibi kütüphanelerde yapılan lisans anlaşmalarında ilgili kaynağın kullanım ve erişim hakkı elde edilmektedir. Türk Borçlar Kanunu’nda anlaşmaların yazılı olarak yapılması kararlaştırılmışsa ifadesi yer almaktadır. FSEK, bu maddeyi destekleyerek mali haklara ilişkin hükümlerin yazılı olmasını ve hakların ayrı bir şekilde gösterilmesini belirtmektedir. Bu maddelere göre e-kaynak erişimi için yapılan anlaşmalarda web üzerinde açılır bir pencerede verilen tıklama lisansların geçerliliği tartışılabilir. Çünkü bu tür anlaşmalarda edinilen haklara ilişkin detaylı açıklamaların bulunmaması ve karşılıklı müzakereye fırsat vermeden onay ya da ret bildirimlerinin verilmesi söz konusudur.

III.2.4.3. Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu (KİSK)

İdareler tarafından yapılan mal ve hizmet alımlarındaki sözleşmeler 4735 Sayılı Kanun’un 5. maddesi gereği Tip Sözleşme hükümleri esas alınarak düzenlenmektedir. Mal veya hizmet alımları ile yapım işlerine ilişkin Tip Sözleşmeler Resmî Gazetede yayımlanmaktadır (KİSK, 2002, md. 5).

Bu kanunda yer alan anlaşmalarla ilgili maddeler şu şekilde açıklanabilir (KİSK, 2002):

- Sözleşmede zorunlu olan alanlar işin adı, niteliği, hizmetlerde iş tanımı; idarenin adı ve adresi, firmanın adı ve adresi; sözleşmenin bedeli, türü ve süresi; ödeme yeri, şartları; vergi ve diğer giderler, mücbir sebepler ve iş yükümlülükleri; sözleşmede değişiklik yapma şartları, sözleşmenin feshi; anlaşmazlıkların çözümü vs. şeklinde madde 7 kapsamında verilmiştir (KİSK, md. 7).
- Mücbir sebepler madde 10 kapsamında verilmiştir (KİSK, md.10):

  a) Doğal afetler,

  b) Kanuni grev,

  c) Salgın hastalık,

  d) Seferberlik ilânı,

  e) Kurum tarafından belirlenecek benzeri diğer haller.

  Bu hallerin mücbir sebep olarak kabul edilebilmesi için firmadan kaynaklanmaması, yükümlülüklerin yerine getirilmesine engel nitelikte olması, firmanın bu engelleri kaldırmaya gücünün yetmemesi gerekmektedir. Takip eden 20 gün içinde firma tarafından idareye yazılı olarak bildirimde bulunulmalı ve durum belgelendirilmelidir (KİSK, md. 10).
- Teslim edilen mal, hizmet veya yapılan işlerin muayene ve kabul işlemleri idareler tarafından kurulan muayene ve kabul komisyonları tarafından yapılmaktadır (KİSK, md. 11).
- Sözleşme imzalandıktan sonra idare ile firmanın karşılıklı anlaşması durumunda sözleşmenin bazı maddelerinde değişiklik yapılabilir (KİSK, md. 15).

- Sözleşme zorunluluk halinde devredilebilir. Ancak devri alacaklarda ilk şartların aranması zorunludur. İzinsiz devredilen ve devir alınan sözleşmeler feshedilebilir (KİSK, md. 16).
- Görevliler ile danışmanlık hizmeti sunanlar firmaların işlerine, teknik ve mali yapılarına ilişkin gizli kalması gereken bilgi ve belgeleri ifşa edemezler, kendilerinin veya üçüncü şahısların yararına kullanamazlar (KİSK, md. 29).
- Taahhüdün sözleşme ve şartname hükümlerine uygun olarak yerine getirilmemesi ve benzeri nedenlerle ortaya çıkan zarar ve ziyandan hizmet sunucuları sorumludur. Bu zarar ve ziyan genel hükümlere göre hizmet sunucusuna ikmal ve tazmin ettirilir (KİSK, md. 34).
- Ayrıca 36. madde de bu kanunda hükmü bulunmayan haller için Borçlar Kanunu hükümlerinin uygulanacağı ifade edilmiştir.

Genel olarak bakıldığında kütüphanelerde imzalanan lisans anlaşmalarında bu kanunun bazı maddelerinde verilen zorunlu alanlar yer almaktadır. Ancak idarenin sözleşme yapabilmesi için Kamu İhale Sözleşmeleri Kanununda yer alan tip sözleşme hükümlerine uyması gerekmektedir. Bu sözleşmede yer almayan kısımlar ise mevzuata aykırı olmamak şartıyla "diğer hususlar" bölümüne eklenebilir.

Görüldüğü üzere idarelerde yapılan ya da yapılacak sözleşmelere yönelik TBK, FSEK ve KİSK'de birtakım hükümler yer almaktadır. Ancak bu kanunlarda kütüphanelerde e-kaynak alımı için imzalanan lisans anlaşmalarını doğrudan kapsayan yönlendirmelerin bulunmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Lisans anlaşmaları daha çok yayıncı haklarını koruyan sözleşme kanuna tabi olan yasal bağlayıcı belgelerdir. İlgili kanunlarda bu konuyla ilişkin düzenlemelerin yapılması riski azaltacak ve hakların korunabildiği standart anlaşmaların imzalanmasını sağlayacaktır. Kanunlarda bu konuya ilişkin düzenlemeler yapılmalı, kütüphaneler ise lisans anlaşmalarında bu kanunlara uygun müzakereler sağlamalıdır. Değişikliklerin mümkün olmadığı durumlarda daha

esnek bir dil kullanılmalı ve ilgili kanunlara aykırı olmayacak diğer hususlar başlığının anlaşmalara eklenmesi sağlanmalıdır.

III.3. Model Lisanlar

Lisans anlaşmalarının hazırlanması, gözden geçirilmesi, şartların müzakere edilmesi hem yasal hem de üniversite politikalarına uygunluğunun sağlanması kütüphanelerde zorlu bir görev olarak ortaya çıkmıştır (Cox, 2000, s. 5). Bu sebeple kütüphanelerin büyüklüğü ya da türü ne olursa olsun lisans anlaşmaları konusu her zaman önemli olmuştur. Zorlu görevlerdeki riskleri en aza indirmek ve sürecin rasyonelleşmesini sağlamak için belirli standart hükümlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda karşımıza model lisanslar çıkmaktadır. Model lisanslar, kütüphaneciler ve içerik sağlayıcılar dâhil olmak üzere tüm taraflara yönelik adil ve kârlı olacak sözleşmeleri değerlendirmek, müzakere etmek için temel sağlayan anlaşmalardır (Croft, 2001, s. 165).

Model lisanslar anlaşmaların müzakere sürecini hızlandırmak ve kontrol altında tutabilmek için standartlaştırılmış bir dilin kullanılabilme ihtiyacından doğmuştur. Satın almanın ayrılmaz bir parçası olan lisanslama, standart ve model lisanslarla birlikte geliştirilmiş ve böylelikle bu sürece bir düzen getirilmiştir (Bosch, 2005, s. 65). E-kaynakların satın alma sürecini hızlandıran, yasal sorumlulukları en aza indiren model lisansların örneklerini şu şekilde açıklayabiliriz.

1990'lı yılların ikinci yarısında çalışmaların hızlanmasıyla ortaya çıkan ilk model lisanslarından biri İngiltere'nin PA/JISC Model Lisansı olmuştur. Oluşturulan model lisans e-kaynaklardan en iyi şekilde yararlanmayı sağlamak için kurumun ve kullanıcıların ihtiyaç duyduğu tüm hüküm ve koşulları içermektedir. Jisc Model Lisansı yapılacaklar ve yapılmayacaklar, kurumun ve lisans verenin sorumlulukları, fikri mülkiyet haklarının kabulü, garantiler ve tazminatlar, mücbir sebepler ve sözleşmenin yürürlükte olduğu kanunlar, kurumu, kullanıcıları ve yayıncıyı koruyan diğer hüküm ve

koşullar gibi maddeleri içermektedir.[3] PA/JISC'nin modeli yayınlandıktan kısa bir süre sonra LIBLICENSE gündeme gelmiştir. Ann Okerson tarafından 1997 yılında Yale Üniversitesi'nde başlatılan LIBLICENSE Projesi e-kaynakları lisanslamak isteyen kurumlara bilgi ve rehberlik sağlamaktadır. 2014 yılında yapılan yeni revizyonu ile kütüphanecilerin yeni nesil sorunları ve zorlukları ele almasına yardımcı olunması planlanmıştır. Oluşturulan LIBLICENSE Model Lisans Anlaşması kütüphanelere hem bir şablon sağlamakta hem de müzakerelerde kabul edilebilir politika ve uygulamalar konusunda yardımcı olmaktadır. Lisans anlaşmasının bileşenlerini analiz eden, önemli açıklamalar yapan ve kütüphanelere uygun örnek anlaşma dili sunan LIBLICENSE Modelinde "Lisans Koşulları ve Açıklamaları" bölümü de ilgili web sitesinde yer almaktadır. Ancak bu model lisans, anlaşma şartlarında son söz olarak kabul edilmemekte, akademik ve yayın topluluklarının tüm üyelerinin bu hizmet hakkında yorum yapması, eleştirmesi, eklemeler yapması beklenmektedir.[4] Bir diğer çalışma ise 2000 yılında EBSCO, Harrassowitz ve Swets gibi abonelik acenteleri ile lisanslama ve içerik yönetimi konusunda uzmanlaşmış uluslararası yayıncılık danışmanı olan John Cox bir model taslağı hazırlamıştır. Akademik kütüphaneler, akademik konsorsiyumlar, halk kütüphanesi ve hem kurumsal hem de diğer özel kütüphaneler için birer lisans olmak üzere dört lisans seti oluşturulmuştur. Farklı kullanıcı ihtiyaçları ile yayıncıların politikalarını ve gereksinimlerini dikkate alarak oluşturulan bu modeller müzakere edilen konuları açık ve özlü bir şekilde ifade etmek için yazılmıştır. E-içeriğin lisanslanmasıyla ilgili olarak ortaya çıkması muhtemel sorunları da kapsamaktadır.[5]

Yukarıda sayılan lisanslarla beraber birçok ulusal ve uluslararası kuruluş ile bireysel kütüphaneler de model lisanslar oluşturmuş ve kullanmıştır. Örneğin, Birleşik

[3] Joint Information Systems Committee (JISC). Erişim adresi: https://subscriptionsmanager.jisc.ac.uk/about/jisc-model-licence
[4] Center For Research Libraries (CRL). *LIBLICENSE: Licensing digital content*. Erişim adresi: http://liblicense.crl.edu/licensing-information/model-license/
[5] John Cox Associates. *Licensing models*. Erişim adresi: https://www.licensingmodels.com/

Krallık'ta yaygın olarak kullanılan bir model, Ulusal Elektronik Site Lisans Girişimi (NESLI) modelidir. Kanada Konsorsiyumu, Kanada'daki ulusal site lisanslama girişimlerini desteklemek için konsorsiyum yöneticilerini bir araya getirmiş ve Consortia Canada modeli web sitelerinde yer almıştır. Model lisansları benimseyen grupların diğer örnekleri arasında California Digital Library ve Northeast Research Libraries yer almaktadır. Model lisansların kullanımı veya en azından model ilkesinin kullanılması lisanslama süreci için en iyi uygulama haline gelmiştir (Bosch, 2005, s. 69).

Bunların dışında kütüphane dernekleri ve konsorsiyumlarda lisanslama konusunda çalışmalar yapmıştır. Kütüphaneleri ve bilgi hizmetlerini temsil eden uluslararası kuruluş IFLA (International Federal of Library Associations and Institutions) lisanslama faaliyetlerine yardımcı olabilmek için 2001 yılında e-kaynak lisanslama ilkelerini yayınlamıştır. Kütüphaneler ve bilgi sağlayıcılar arasında geçerli olabilecek temel ilkelerin müzakerelerde yol gösterici olması planlanmıştır. 2012 yılında e-kaynakların sağlanmasında yayınladığı kılavuz ile erişim, e-kaynakların kullanımı, satıcı desteği ve teknik değerlendirme, yasal sorunlar gibi lisanslama konularına değinilmiştir. Bir diğer önemli girişim ise Uluslararası Kütüphane Konsorsiyumları Koalisyonundan Elektronik Bilgi Seçimi ve Satın Alımına İlişkin Güncel Perspektifler ve Tercih Edilen Uygulamalar beyanı olmuştur. Bu belgelerin her ikisinde de kütüphanelerin lisanslarda görmek istediği açık bir dil kullanımı, açık kullanım hakları beyanı, yükümlülükler için şartlar, kısıtlı kullanımlar için şartlar, açık yasal haklar ve yükümlülükler gibi unsurlar kodlanmıştır (Bosch, 2005, s. 68). Ayrıca bilgiye erişimde kütüphanelere yol gösteren düzenlemelere yer verilerek her tür akademik ve bireysel konsorsiyumun ihtiyaçlarına uygun eylemlerde bulunulmaktadır[6]. Türkiye'de ise ANKOS (Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu) Türk Ulusal Site Lisansını (TRNSL) oluşturmuştur. E-

[6] International coalition of library consortia (ICOLC) (2004). *Statement of current perspective and preferred practices for selection and purchase of electronic information: Update no. 2, pricing and economics.* Erişim adresi: https://icolc.net/statements/statement-current-perspective-and-preferred-practices-selection-and-purchase-electronic

kaynakların alımı ve yapılacak görüşmelerin taşıyacağı koşullar hakkında bilgi veren bu ilkeler Kütüphane Konsorsiyumları Uluslararası Koalisyonu (ICOLC) ile uyum halindedir[7].

Model lisanslar, lisansları değerlendirmek için bir kontrol listesi olarak da kullanılabilir. Lisansları değerlendiren kütüphane personeli, mevcut model lisanslara aşina olarak kütüphanenin diğer bölümlerinden ve hukuk müşavirliklerinden gelen görüşler doğrultusunda kabul edilebilir ya da edilemez maddelere karar verebilir. Böylelikle kütüphane ilerleyen zamanlarda kendi model lisansını oluşturmuş olacaktır. Kütüphane yerel bir model lisans geliştirme çabasına girmese bile terimlerin tanımlarına ve çeşitli model lisanslardaki seçenekleri göz önünde bulundurarak kütüphanenin daha iyi anlaşmalar müzakere etmesini sağlayabilir. Tutarlı bir müzakere stratejisinin benimsenmesi ve uygun anlaşmaların yapılması ilgili tüm bölümlerdeki iş yükünü hafifleterek bu süreci daha kolay hale getirecektir (Croft, 2001, s. 168).

III.4. Konuyla İlgili Çalışmalar

Lisans anlaşmalarıyla ilgili literatürde yaşanan sorunları ortaya koyan, anlaşma maddelerini inceleyen ya da anlaşmaları karşılaştırarak kütüphanecilere iş akışları konusunda yardımcı olabilecek önerilerde bulunan birçok çalışma bulunmaktadır.

1997 Yılında Buchanan'ın deneyimlerini paylaştığı çalışma, e-kaynaklar için lisanslama sürecine pratik bir genel bakış sağlamıştır. Bu amaçla satıcıların ve kütüphane personelinin bilmesi gerekenlere odaklanılarak lisanslarda sorunlu olabilecek ana alanlar vurgulanmıştır. Lisansın dikkatli bir şekilde okunması, tanımlamalara dikkat edilmesi ve yaygın terimler kullanılmış olsa bile bunların farklı anlamlara gelebileceği belirtilmiştir. Tanımlamalar anlaşıldıktan sonra kullanım, kullanıcılar, kullanım yeri, uzaktan erişim,

[7] Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu (ANKOS). *TRNSL ve lisans ilkeleri*. Erişim adresi: https://ankos.org.tr/tr/haberler/trnsl-ve-lisans-ilkeleri/

teknik hususlar, ödeme koşulları ve yasal hususlar üzerinde durulması gerektiği ifade edilmiştir.

Duranceau (1997) ise Teksas Üniversitesi Hukuk Müşavirliğinde yapılan bir görüşmeye çalışmasında yer vermiştir. Buna göre her lisans anlaşmasının benzersiz olduğu ve kesin değişmeyen bir dilin olmadığı vurgulanmıştır. Anlaşmalarda kullanıcı ihtiyacının karşılanmasını engelleyecek erişim ve kullanım kısıtlaması, anlaşma maddelerinin ihlal edilmesi gibi konular yüksek riskli maddeler olarak görülmüştür. Görüşmeden çıkan diğer sonuçlarda ise lisanslarda talep edilen değişikliklerin nedenini bilmek ve mantık çerçevesinde açıklamak önemli bir husus olarak düşünülmüştür. Şartları müzakere etmek ve bir lisansın son şeklini onaylamak kütüphanenin sorumluluğunda olurken Hukuk Müşavirliklerinin bu konuda rehberlik edebileceği belirtilmiştir.

Lisans anlaşmalarını konu edinen bir diğer çalışmada, birçok hak ve kısıtlamanın geleneksel kütüphane süreç ve prosedürleriyle çeliştiğine değinilmiştir. Bir e-kaynakla ilgili satın alma kararı verilmeden önce erişim yöntemi, kullanım ve kullanıcı kısıtlamalarına ilişkin maddelerin incelenmesi ve kütüphanecilerin telif hakkı ve sözleşme kanununun nasıl farklılaştığını anlaması gerektiği ifade edilmiştir. Çalışmaya göre, imzalanması beklenen lisans anlaşmaları kısıtlayıcıysa müzakere edilmeli ve değiştirilmelidir (Davis, 1997).

Davis ve Reilly (1998) çalışmasında e-kaynaklar için lisans anlaşmalarını anlamak, gözden geçirmek, değiştirmek, yürütmek ve kütüphane kılavuz ilkelerini oluşturmak için gereken önemli faktörleri tartışmıştır. Anlaşmalarda tüm unsurların tanımlanmasına, önemli husus ve ayrıntıların eksiksiz olmasına dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca yasal danışmanlardan lisansın ticari veya teknik yönlerini kütüphane için anlamasını ve yorumlamasını beklemenin pek doğru bir yaklaşım olmadığı,

anlaşılmayan yasal terim hakkında sorular varsa hukuk danışmanlarıyla görüşülerek ortak hareket edilebileceği açıklanmıştır (Davis ve Reilly, 1998).

E-kaynakların lisanslaması kütüphanelerde verilen ILL gibi birçok hizmeti etkilemektedir. Lisans anlaşmalarının kütüphanelerdeki ödünç işlemlerini nasıl etkilediğini ortaya çıkarmak için ABD'deki 13 büyük araştırma kütüphanesi temel alınarak bir anket yapılmıştır. Ankete katılanların dörtte birinin ILL hükümlerine erişiminin olmadığı ve neye izin verildiğinden emin olamadıkları için konuya ilişkin yayıncılardan herhangi bir talepte bulunmadıkları ifade edilmiştir. Bununla beraber lisans hükümlerine erişimi olanlar da ILL'i kısıtlayan birçok maddeyle karşı karşıya kaldıklarını belirtmiştir. Lisanslar yıldan yıla değiştiği için ILL kullanımlarını ve kısıtlamalarını takip etmenin sorun olarak ortaya çıktğı açıklanmıştır (Wiley, 2004).

E-kaynakları daha etkili kullanabilmek adına Araştırma Kütüphaneleri Derneği abonelikler, harcamalar ve lisanslama koşulları hakkında bir anket yapmıştır. Anketin lisanslamaya yönelik olan kısmında, anlaşmalarda açıkça izin verilen veya yasaklanan kullanımlarla ilgili bazı sorular sorulmuştur. Sonuçlara göre kütüphanelerin müzakerelerde en başarılı oldukları konu, kullanıcıları için uzaktan erişim sağlama olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun yanında bazı kütüphaneler de ILL, e-rezervler, ders paketleri ve uzaktan eğitim müzakerelerinde başarılı olmuştur. Ayrıca çalışma bulguları kütüphanelerin ihtiyaç duydukları kaynakların kullanımı konusunda pazarlık yaparken daha sert olmaları gerektiğini göstermiştir (Case, 2005).

Yapılan başka bir araştırmayla Kanada'daki ILL uygulamalarının telif hakkı yasası ve lisans anlaşmalarından nasıl etkilendiği ortaya çıkarılmıştır. Özellikle Kanada kütüphanelerinin karşılaştığı en büyük lisanslama sorunu Kanada telif hakkı yasası yerine Amerikan telif hakkı yasasına uyulmasını gerektiren lisans anlaşmaları olmuştur. Buna göre Kanada telif hakkı yasasının mevcut durumu kütüphaneler için kafa karıştırıcı olsada

oluşturulacak yeni mevzuatın ve mahkeme kararlarının bazı sorunların çözülmesinde yardımcı olabileceği belirtilmiştir (Tiessen, 2012).

E-kaynakları seçerken ve edinirken karşılaşılan zorlukları ortaya çıkarmak için Mumbai Üniversitesi'ndeki kütüphaneciler arasında bir çalışma yürütülmüştür. Kaynak satın alırken üniversite kütüphanelerinin %68'inin lisans anlaşmasına uymadığı, %32'sinde ise e-kaynakları alırken lisans anlaşmasının bulunduğu görülmüştür. Lisans anlaşması olan katılımcılara anlaşma hazırlanırken dikkate alınan hususlar sorulmuş tüm katılımcıların lisans anlaşmasına dâhil ettikleri ana konunun "e-kaynakların içeriğine erişim hakkı" olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun dışında katılımcıların %70'i "e-kaynakların adil kullanımının" lisans anlaşmasında yer aldığını, %60'ı ise "e-kaynaklara yalnızca yetkili kullanıcıların erişebileceğini" belirtmiştir. Katılımcıların %50'si lisans anlaşmasının "kaynağın tüm kullanıcılar tarafından kullanılabilir" olduğunu, "anlaşma yükümlülüklerini" kapsadığını ve "kurum içi kullanım için kayıtları indirme izni" içerdiğini belirtmiştir. Katılımcıların %40'ı ise lisans anlaşmasına "proxy sunucusu üzerinden erişim", "kullanıcının gizliliği" ve "gelecekteki fiyat artışlarından korunma" konularının dâhil edildiğini ifade etmiştir. Sonuçlara göre kütüphanecilerin çoğu anlaşmaları müzakere ederken birçok konuyu göz önünde bulundurmuştur (Benny, 2015).

Deakin Üniversitesi'nde akademik personelin öğretim ve araştırma uygulamalarında paylaştığı içerikle ilgili telif hakkı, lisanslama ve açık erişim konularındaki tutumlarını öğrenmek için bir anket yapılmıştır. Akademisyenlerin çoğu başkaları tarafından oluşturulan içeriği kullanırken telif hakkı ve lisans koşullarına uyma konusunda emin olamamışlardır. Araştırma verilerini paylaşmayan çoğu akademisyen creative common lisansı uygulamamış ve yarısından fazlası çalışmaları için yayın anlaşmaları kapsamında hangi haklara sahip olduklarından habersiz kalmıştır. Çalışmada bilgilendirici bir web sitesi oluşturmanın telif hakkı, lisanslama ve paylaşım konularında

rehberlik sağlamada yardımcı olabileceği belirtilmiştir (Fahey, Freestone, Russell ve Savage, 2016).

Kütüphanecilerin lisans anlaşmalarındaki bilgi, tutum, algılarını ve lisans anlaşmaları imzalanırken dikkate alınan konuları ortaya çıkarmak amacıyla bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Herhangi bir hukuki yardım almadan lisans anlaşmalarını imzalama konusunda kendine güvenen kütüphanecilerin çeşitli rolleri üstlenmede etkin oldukları ortaya çıkmıştır. Kullanıcı hakları, lisans anlaşmalarıyla ilgili en önemli endişelerden biri olmuştur. Anlaşmaları imzalarken katılımcıların çoğu indirme ve yazdırma olanağının dikkat edilmesi gereken bir unsur olduğunu belirtmiştir. Bununla beraber lisanslı içerik, kullanım kısıtlaması, yetkili kullanıcı sayısı, uzaktan erişim imkânı ve ödeme koşullarının da bir o kadar önemli olduğuna değinilmiştir (Singh ve Pai, 2021).

Hong Kong akademik kütüphanelerinde lisanslama işinden sorumlu personelle bir anket yapılmış, lisans anlaşmalarının nasıl gözden geçirildiğinin belirlenmesi ve anlaşma şartlarına ilişkin boşlukların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Kütüphaneciler lisans anlaşmalarında sürekli erişimin sağlanması, yetkili kullanıcılar, izin verilen kullanımlar gibi maddelere yaygın olarak bakmış ancak birçok yasal yükümlülüğe imza attıklarının farkında olmamıştır. Çalışmaya göre kütüphanecilerin anlaşma şartlarını yeterince anlamadıkları, yasal kavramlar üzerinde yanlış algılamalar olduğu ve geçerli yasaların etkileri konusunda bir eksiklik olduğu ortaya çıkmıştır. Sözleşme yasaları ve lisanslama ile ilgili eğitimlerin verilmesinin ya da hukuk departmanının desteklediği lisans inceleme prosedürlerinin oluşturulmasının, anlaşmaların olumsuz şartlarını en aza indirmede yardımcı olabileceği ifade edilmiştir (Lai, 2021).

Becky Yoose (2021) lisans anlaşmaları ve veri gizliliği kriterlerini değerlendirdiğinde, lisansların genellikle kullanıcı verilerinin gizliliği ve güvenliği hakkında çok az ayrıntı verdiği üzerinde durmuştur. Sağlayıcıların gizlilik politikaları ve kullanım koşullarında oluşan boşluğu doldurduğu ancak lisans anlaşmalarıyla bu belgeler

arasındaki farkın anlaşılması gerektiği ifade edilmiştir. Veri gizliliği uygulamalarına ilişkin bilgi verilmeyen ya da bir gizlilik politikası değişikliği olduğunda inceleme-yorum-bildirim süreci göstergesi içermeyen sağlayıcı anlaşmalarının kullanıcı gizliliğini riske attığı düşünülmüştür (LDH Consulting, 2021).

Kullanıcıların istediği içeriğe erişmesi ve yeterli güvenlik önlemlerinin alınması konusunda bir araştırma yapılmıştır. Çalışmaya göre kütüphaneciler sıkıntılı gizlilik hükümleri olan veya hiçbir gizlilik maddesi olmayan içerik için anlaşma imzalamanın endişelerinin farkında olmuştur. Ancak kullanıcıların içerik talebinin, kullanıcı gizliliği endişelerinden daha ağır bastığı ifade edilmiştir. Bununla beraber katılımcılar iş yoğunlukları ve zaman kaybı nedeniyle geçmiş lisans anlaşmalarının sistematik bir incelemesinin yapılmasının zor olduğunu düşünmüştür. Kullanıcıların isteklerini kullanıcı gizliliği ile dengelemeye çalışmak için yapılacak en iyi şeyin son kullanıcıyı kendi sorumlulukları konusunda bilgilendirmek olduğu belirtilmiştir (Emery, 2022).

Lisans anlaşmalarının maddelerini inceleyerek, karşılaştırma yapan çalışmalar aşağıdaki gibi örneklenmiştir:

Meera ve Anuradha (2005) ticari ve dernek yayıncılarına ait lisans anlaşmalarının bir incelemesini yapmış kendi aralarındaki farklılık ve benzerlikleri araştırmıştır. Lisans anlaşmalarının yayıncıdan yayıncıya farklılık göstermekle birlikte ürüne de bağlı olduğu ve ülke, veri tabanı türü, anlaşma içeriği, erişim, kimlik doğrulama, geçerli hukuk gibi bazı maddelerin tüm anlaşmalarda çok iyi tanımlandığı görülmüştür. Ancak arşivleme, teknik destek ve kullanım raporu gibi bazı önemli maddeler anlaşmaların çoğunda net olarak tanımlanmamıştır. Çalışmaya göre lisans verenlerin hakları, lisans alanların haklarına kıyasla daha iyi korunmuştur. Kütüphanecilerin lisans anlaşmaları ve hükümleri hakkında bilgi sahibi olmalarının zorunlu olduğu ifade edilmiştir.

Lisans anlaşmalarındaki maddelerin nasıl olması gerektiği konusunda kütüphanelere önerilerde bulunan bazı model lisanslar bulunmaktadır. Model lisansların

önerdiği koşulların farklı yayıncılar arasındaki kurumsallaşma düzeyini ortaya koymak için bir çalışma yapılmıştır. İndirme, bilimsel paylaşım, ILL ve e-rezervler konusu 2000–2009 yıllarını kapsayan e-dergi lisanslarında analiz edilmiştir. Sonuçlara göre ILL'e izin verme, ILL için güvenli e-iletime izin verme, özel izinler olmadan e-rezervlere izin verme ve e-rezerv dosyalarının silinmesinin gerekmemesi daha yüksek düzeyde kurumsallaşma içeren terimler olmuştur. Bilimsel paylaşım ve ILL için yazdırma gereksiniminden kaçınmaya yönelik terimler ise düşük düzeyde kurumsallaşma göstermiştir (Eschenfelder, Tsai, Zhu ve Stewart, 2013).

Rubel ve Zhang (2015) e-dergi lisanslarında kütüphane kullanıcılarının mahremiyetinin nasıl ele alındığını incelemek için bir çalışma yapmış ve sonuçları model lisanslarla karşılaştırmıştır. Lisansların %9,5'i lisans verenin ihlale bağlı yetkili kullanıcı erişimini askıya almasını, lisansların %23,8'i ise askıya alma işlemleri için lisans verenin bildirimde bulunmasını ve süre vermesi gerektiğini söylemiştir. Lisans alanın yetkisiz kullanımı izlemesini içeren hükümler lisansların %38'inde, yetkisiz kullanımın yayıncıya bildirilmesi ise lisansların %81'inde görülmüştür. Model lisanslar ile incelenen lisanslar arasındaki en büyük fark izinsiz kullanım meydana geldiğinde kütüphanelerin yükümlülükleri ile ilgili olmuştur. Gerçek lisanslar kütüphanelere daha fazla sorumluluk verirken model lisanslar kütüphanelerin izinsiz kullanımı izlemesini gerektirmemiştir. Lisansların %66,7'sinde yayıncıların kullanım verileri de dâhil olmak üzere IP dışı verileri topladığı, %33'ünde ise verilerin üçüncü taraflarla paylaşılmasına ilişkin şartların yer aldığı bilgisine ulaşılmıştır. Model lisanslar ile gerçek lisanslar arasındaki bir diğer önemli fark veri paylaşımı olmuştur. Model lisanslarda yayıncıların kullanım verilerini üçüncü taraflarla paylaşılmasını sınırlayan hükümler bulunurken çalışmada az sayıda lisans (%19) üçüncü taraflarla paylaşılabilecek veri türünü belirtmiş ve lisansların çoğu veri paylaşımı konusunda sessiz kalmıştır. Kullanım istatistikleri konusunda ise lisansların %64,3'ünde lisans alanlara kullanım verilerinin sağlandığı, %21,4'ünde

COUNTER uyumluluğunu içerdiği, %38,1'inin de toplu kullanım verileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Singh ve Mukherjee'nin (2018) çalışmasında ticari yayıncı lisanslarının kaynak optimizasyonunu ne kadar desteklediği ve yayıncılar tarafından göz ardı edilen önemli konular ortaya çıkarılmıştır. Elsevier, EBSCO, Sage, Springer ve Taylor & Francis olmak üzere beş uluslararası yayıncının lisansları model lisanslarla karşılaştırılmıştır. Buna göre içeriğin makul bir miktarda kullanılmasına izin verilirken kurumsal yazarların kendi çalışmalarını açık havuzlarda veya arşivlerde depolaması dâhil olmak üzere eğitim ya da bilimsel amaçlarla yeniden kullanmasına izin verilmediği görülmüştür. Ticari yayıncılarla yapılan mevcut anlaşmaların temel kısımlarını sürekli erişim, arşivleme, kendi kendine arşivleme, e-rezervler gibi konuların yerine fiyat, IP erişimi, ILL / belge temini gibi konular oluşturmuştur. LIBLICENSE Modelinde tanımlanan yükümlülüklerin çoğu ticari yayıncıların lisanslarında yer almamıştır. Örneğin model lisans incelenirken lisanslı malzemelerin keşfi, kalıcı bağlantı, çevrimiçi hüküm ve koşulların mevcudiyeti, engellilere uygunluk, hizmet kalitesi, içeriğin eksiksizliği vb. maddeler gözlemlenmiş ancak bu tür hükümler çalışma kapsamındaki ticari yayıncıların anlaşmalarında yer almadığı görülmüştür. E-kaynak koleksiyonu geliştirilirken kullanıcı erişimini arttıracak lisans maddelerinin müzakere edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Singh ve Mukherjee, 2018).

Yapılan başka bir çalışmada Amerika Birleşik Devletleri ve İspanya'daki iki araştırma üniversitesinden alınan e-dergi lisansları karşılaştırılmıştır. Lisansların %11'i e-rezerve izin vermemiş, %36'sı kayıtlı dosyaların dönem sonunda silinmesini gerektirmiş, %19'u ise makaleye bağlantı izni tanımıştır. ILL maddesi incelendiğinde lisansların %58'i güvenli e-iletime izin vermiş, %25'i ise kurumların ILL sağlayıcı ile aynı ülkede bulunmasını istemiştir. Kendi kendine arşivleme ve metin madenciliği değerlendirildiğinde bu konulara izin veren lisans sayısı çok sınırlı düzeyde kalmıştır.

Kullanım istatistikleri konusunda lisansların %50'si yayıncının kullanım istatistiklerini sağlayacağını belirtirken COUNTER uyumluluğunu ifade eden lisanların oranı ise %33'te kalmıştır. İspanya'daki lisansların çoğu İspanyol olmayan bir kanun ve yer gerektirirken çoğu büyük yayıncının ABD merkezli bir hukuk yapısına sahip olması buradaki sonuçları daha farklı çıkarmıştır. Yayıncıların kullanım verilerini üçüncü taraflarla paylaşmasına ilişkin şartlar ise lisansların %19'unda, lisansa uyulmaması nedeniyle yetkili kullanıcı erişimini askıya alma şartları lisansların %56'sında bulunmuştur. Lisanslarda yetkisiz kullanımın izlenmesi oranı %47 olmuş, kütüphanelerin yetkisiz kullanımla ilgili yayıncıyı bilgilendirmesi gereken maddelerin lisanslardaki oranı ise %69 bulunmuştur. Lisanslardaki sonuçlar dikkate alındığında kendi kendine arşivleme, kullanım istatistikleri, e-kaynak veri gizliliği, kütüphane güvenliği dâhil bazı alanlarda eksikliklerin olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca sonuçlar, Kuzey Amerika dışındaki kütüphane lisanslarında ILL, geçerli hukuk ve yargılama yeri maddelerindeki soruları da gündeme getirmiş ve bu konuda daha fazla desteğin sağlanması için harekete geçilmesi gerektiğini göstermiştir (Fernández-Molina, Eschenfelder, & Rubel, 2021).

Literatürde lisans anlaşmalarıyla ilgili birçok çalışma bulunurken Türkiye'de yapılan çalışmaların daha kısıtlı olduğu görülmektedir. E-kaynak lisans anlaşmalarının Türkiye'deki durumunu ortaya çıkarmak için yapılan bir çalışmada anlaşmaların önemi vurgulanmıştır. Kütüphanecilerin anlaşmalar konusunda bilgi sahibi olduğu ancak onları daha standart hale getirmek için koleksiyon yönetiminde kullanılacak yardımcı dokümanların bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Taşkın, 2014). Lisans anlaşmalarının imzalanmasında fayda sağlayacak onları daha standart hale getirecek aslında rehber ilkelerin eksikliğinin bu çalışmada da ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

IV. BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM

IV.1. Lisans Maddelerinin İncelenmesi

Bu bölümde Ek 1'de bulunan kontrol listesindeki sorular esas alınarak lisans anlaşmaları incelenmiştir. Dernek lisansları için D1, D2, D3; Üniversite lisansları için Ü1, Ü2; Ticari lisanslar için ise T1, T2, T3 kısaltmaları kullanılmıştır.

Tablolarda "0 = Hayır", "1 = Evet" ve "-- = Bilgi yok" şeklinde ifade edilmiştir.

Tablolardaki "†" işareti model lisans sorularını göstermek için kullanılmıştır.

Lisanslı içeriğe erişim ve yetkili siteyle ilgili hükümler

Tablo 1'de lisanslı içeriğe erişim ve yetkili site hükümleri yer almaktadır. Yetkili kullanıcıları tanımlayan, kimlik doğrulama yöntemleri (Model lisans: Tablo 1/1.2 ve Tablo 1/1.5) kullanılarak yerinde ve uzaktan erişim sağlayan koşullar dernek, üniversite ve ticari lisansların tümü için geçerli olmuştur. LIBLICENSE Model Lisansında erişim ve kimlik doğrulama yöntemlerinin yayıncıdan yayıncıya ya da kurumdan kuruma değişebileceği düşüncesiyle ayrı bir ekte verilmesi önerilmiştir. İncelenen lisanslardan yalnızca Ü1 ve Ü2 lisanslarında ayrı bir bölümde açıklama yapılmamıştır. Bilgi güvenliği alanındaki yetkililerin uzmanlığını gerektiren erişim ve kimlik doğrulama yöntemlerinin ayrı bir ekte, ihtiyaca göre düzenlenebileceği düşünülmelidir.

Lisansların hiçbirinde tıklamalı lisans bilgisine ulaşılmamıştır. Bazı anlaşmalarda belirli alanlarda linklere yönlendirme yapılmakta ve o konuyla ilgili hükümlerin kabul edilmesi beklenmektedir. Tıklamalı lisans olarak adlandırılan bu lisanslar incelenen anlaşmalarda geçerli olmamış, tüm hükümler lisanslarda açıklanmıştır.

Lisanslarda yetkili kullanıcı tanımının yapılması ile erişimin nasıl ve ne şekilde sağlanacağının açıklığa kavuşturulması kütüphanelerin kullanıcılarını yeterli bir şekilde bilgilendirmesini sağlayacaktır.

Tablo 1. İçeriğe erişim ve yetkili siteyle ilgili hükümler

1. Lisans, içeriğe erişim ve yetkili siteyle ilgili hükümleri kapsıyor mu?								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
1.1. Lisans, tıklamalı lisansın kabul edilmesini ister.	0	0	0	0	0	0	0	0
1.2. Yetkili kullanıcı tanımı vardır. †	1	1	1	1	1	1	1	1
1.3. Yerinde ve uzaktan erişim sağlanır.	1	1	1	1	1	1	1	1
1.4. Erişimin verildiği lokasyonlar tanımlıdır.	1	1	1	0	0	1	1	1
1.5. Erişim için kimlik doğrulama yöntemleri kullanılır. †	1	1	1	1	1	1	1	1
1.6. Erişim ve kimlik doğrulama yöntemleri lisansta ayrı bir bölümde açıklanır. †	1	1	1	0	0	1	1	1

Lisanslı içeriğin yazdırılması, indirilmesi/kaydedilmesi

Tablo 2 ve Tablo 3'te yer alan yetkili kullanıcıların yazdırma, indirme/kaydetme işlemleri dernek, üniversite ve ticari lisanslar için incelenmiştir. Ticari olmadan kişisel, eğitim amaçlı kullanıma izin verildiği ancak sistematik ya da otomatik yapılan tüm çoğaltma ve indirme işlemlerinin yasaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Eschenfelder ve diğerlerinin (2013) çalışmasında ulaşıldığı gibi yayıncılar "sistematik" veya "otomatik" kullanımı yasaklamış ve indirmeyi "kişisel kullanım" ile sınırlamıştır. Ancak lisanslarda yazdırma ve indirme işlemlerindeki yetkili kullanıcılar için kişisel kullanım sınırının yanı sıra başka sınırlamalar da getirilebilmektedir. Örneğin Singh ve Mukherjee'nın (2018) araştırmasında yetkili kullanıcıların lisanslı materyalleri kişisel, ticari olmayan kullanım amacıyla görüntülemesi, indirmesi, yazdırması için yayıncının makul bir miktarda içeriğin kullanılmasına izin verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Lisanslardaki yetkili kullanıcı sınırları incelendiğinde D1, T1, T3 lisanslarında yazdırma ve indirmede sınırlı sayıda (tekil makaleler) işlem yapılmasına müsaade edilirken T2, D2 lisanslarında ise makul miktar, Ü2 lisansında yayının belirli bir kısmı şeklinde sınırlamalar yapılmıştır. Ancak üniversite lisanslarından Ü1 ve dernek lisanslarından D3 için yazdırma ve indirmede herhangi bir sınırlama yer almamıştır. Sınırlamalarda yer alan "makul miktar" ifadesi yalnızca T2 lisansında herhangi bir kitap veya dergi sayısının %10'dan, veri tabanı içeriğinin ise %5'den fazla olmaması şeklinde açıklanmıştır. Diğer lisanslarda bu konuya

bir açıklık getirilmemiştir. Buna göre tüm yayıncı türlerinin yetkili kullanıcı faaliyetlerine birtakım sınırlamalar getirerek kişisel kullanıma önem verdiği sonucuna ulaşılmıştır. E-kaynak kullanımlarının artmasıyla yayıncıların kullanım ihlali endişeleri ortaya çıkmıştır. Bu nedenle tüm lisans türlerinde yetkili kullanıcı için kişisel kullanım ve makul miktar gibi ifadelerin kullanıldığı düşünülmüştür.

Tablo 3'te yer alan "lisans alanın veya yetkili kullanıcıların ilgili telif hakkı kanunları kapsamında sahip olduğu haklar sınırlandırılmaz" ifadesiyle Ü1, Ü2 ve T1 lisansları adil kullanım veya telif hakkı yasasına atıfta bulunmuştur. Örneğin adil kullanımı, bir derginin herhangi bir sayısından bir makaleyi ticari amaç olmadan kişisel veya eğitim amaçlı çoğaltmak şeklinde yorumlayabiliriz. Tüm lisanslarda ticari amaç olmadan kişisel kullanıma izin verildiği sonucuna ulaşılırken yalnızca üç lisansın hükümlerinde telif hakkı kanunu kapsamındaki yasal hakların devre dışı bırakılmayacağından bahsedilmiştir. Buna göre yayıncılar telif hakkı yasası kapsamındaki hakların kısıtlanmayacağını lisanslarda ayrıca yazılı olarak belirtmekte sessiz kalmışlardır.

Tablo 2. Lisanslı içeriğin yetkili kullanıcılar tarafından yazdırılması

2. Lisans, lisanslı içeriğin yetkili kullanıcılar tarafından yazdırılmasını herhangi bir şekilde sınırlandırıyor mu?								
	Dernek Lisansları			**Üniversite Lisansları**			**Ticari Lisanslar**	
Sorular	**D1**	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
2.1. Sistematik veya otomatik yazdırmayı yasaklar.	1	1	1	1	1	1	1	1
2.2. Yazdırmayı yalnızca kişisel kullanımla sınırlar.	1	1	1	1	1	1	1	1

Tablo 3. Lisanslı içeriğin yetkili kullanıcılar tarafından indirilmesi/kaydedilmesi

3. Lisans, lisanslı içeriğin yetkili kullanıcılar tarafından indirilmesini/kaydedilmesini herhangi bir şekilde sınırlandırıyor mu?								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
3.1. Sistematik veya otomatik indirmeyi/kaydetmeyi yasaklar.	1	1	1	1	1	1	1	1
3.2. Kaydetmeyi/indirmeyi yalnızca kişisel kullanımla sınırlar (araştırma, eğitim, vb. içerir).	1	1	1	1	1	1	1	1
3.3. Telif haklarını sınırlandırmaz ifadesiyle adil kullanım veya telif hakkına atıfta bulunur.	0	0	0	1	1	1	0	0

Lisanslı içeriğin yetkili kullanıcılar arasında basılı ve e-dağıtımı

Yetkili kullanıcılar tarafından diğer yetkili kullanıcılara kaynağın basılı olarak dağıtımı Tablo 4'te gösterilmektedir. Buna göre dernek lisanslarında bir sınırlama yapılmadığı görülmüş, yetkili kullanıcılar arasında aktarma yapılabileceğinden bahsedilmiştir. Ancak üniversite lisanslarında ve ticari lisanslar arasında yer alan T3 lisansında konuya ilişkin herhangi bir açıklamaya ulaşılmamıştır. Tablo 3'ün 3.3 maddesinde üniversite lisansları, adil kullanım veya telif hakkı yasasına atıfta bulunarak lisans alanın yürürlükteki telif hakları kanunu kapsamındaki yasal haklarının kısıtlanmayacağını belirtmiştir. Buna göre yetkili kullanıcının diğer yetkili kullanıcıya içeriğin belirli bir kısmının ticari amaç gütmeden göndermesinin adil kullanım kapsamında yer alabileceği düşünülebilir. Yetkili kullanıcıdan diğer yetkili kullanıcılara yapılacak dağıtım konusu lisansta geçmiyorsa adil kullanıma yapılan atıflar dikkate alınmalıdır.

Tablo 4. Lisanslı içeriğin yetkili kullanıcılara basılı dağıtımı

4. Lisans, kurum içindeki diğer yetkili kullanıcılara kaynakların basılı olarak dağıtımını herhangi bir şekilde sınırlandırıyor mu?								
Sorular	**Dernek Lisanları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
4.1. Kurum içi dağıtımı yasaklar.	0	0	0	-	-	0	0	-
4.2. Sistematik dağıtımı yasaklar.	1	1	1	1	1	1	1	-

Yetkili kullanıcılar tarafından diğer yetkili kullanıcılara kaynağın elektronik olarak dağıtımı Tablo 6'da gösterilmektedir[8]. Hem dernek (D2 ve D3) hem de ticari (T1 ve T2) lisanslardan ikişer adet lisans yetkili kullanıcıdan yetkili kullanıcıya kişisel kullanım amacıyla içeriğin e-dağıtımına izin vermiştir. D1 lisansında "yetkili kullanıcı kapsamında olup ürünlere erişim sağlayamayan bireylerin kişisel ve kurum içi kullanımı için tek makalelerden, kitap bölümlerinden, bildirilerden vb. içerikten basılı kopya oluşturabilir" ifadesi geçmiştir. Bu ifadeye göre içeriğin basılı olarak yetkili kullanıcılara verilebileceği sonucu çıkarılmış ancak e-dağıtım için herhangi bir yorum yapılamamıştır. Diğer lisanslarda ise (Ü1, Ü2 ve T3) içeriğin basılı dağıtımında olduğu gibi herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Tablo 6. Lisanslı içeriğin yetkili kullanıcılara e-dağıtımı

6. Lisans, yetkili kullanıcılar tarafından diğer yetkili kullanıcılara kaynakların e-dağıtımını herhangi bir şekilde sınırlandırıyor mu?								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
6.1. Kurum içi e-dağıtımı yasaklar.	-	0	0	-	-	0	0	-
6.2. Sistematik e-dağıtımı yasaklar.	1	1	1	1	1	1	1	-

Dernek, üniversite ve ticari lisanslarda yetkili kullanıcının sistematik olmayan eğitim ya da kişisel amaçlı kullanımına yönelik, içeriğin makul bir miktarda yazdırılma, indirilme işlemlerinde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Bununla beraber dernek ve ticari lisansların çoğunluğu yetkili kullanıcılar arasında dağıtıma müsaade ederken üniversite lisanslarında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak üniversite lisanslarının tamamının adil kullanıma atıfta bulunduğu da düşünülerek yetkili kullanıcı eylemlerinde lisans türleri arasında büyük bir farklılık olmadığını söylemek mümkündür.

[8] Yetkili/yetkisiz kullanıcılar için basılı dağıtım, yetkili/yetkisiz kullanıcılar için e-dağıtım şeklinde lisanslarda incelemeler yapılarak tablolar gruplandırıldığı için çalışmadaki tablo numaraları farklılık göstermektedir.

Lisanslı içeriğin yetkili olmayan kullanıcılara basılı ve e-dağıtımı

Yetkili olmayan kullanıcılara yapılan basılı ve e-dağıtım bilgisi Tablo 5 ve 7'de gösterilmektedir. Dernek (D2 ve D3) ve ticari (T1 ve T2) lisanslardan ikişer lisans basılı ve e-dağıtıma izin vermiştir. LIBLICENSE Modeli önerilerine uyan bu lisanslar kişisel, eğitim, araştırma amaçlı bilimsel paylaşımı desteklemişlerdir (Model lisans: Tablo 5/5.4 ve Tablo 7/7.4).

Diğer lisanslarda konuyla ilgili şu açıklamalara ulaşılmıştır. D1 lisansında yetkili kullanıcıların içeriği herhangi bir üçüncü şahsa iletmemeyi, devretmemeyi, satmamayı, kiraya vermemeyi, başka yollarla ve bilerek dağıtmamayı veya tedarik etmemeyi kabul ettikleri ifade edilmiş ve buna göre dağıtıma izin verilmediğine ulaşılmıştır. Ü1 ve Ü2 lisansında hemen hemen aynı ifadeler kullanılmış ve yetkili kullanıcı olmayan bireylerin içeriğe erişimine izin verilmeyeceği, güvenli ağ dışındaki bir elektronik ortamda içeriğin gösterilip dağıtımının yapılamayacağı belirtilmiştir. T3 lisansında ise konuya ilişkin hiçbir açıklamaya rastlanmamıştır.

Buna göre ticari ve dernek lisansları eğitim, araştırma amaçlı, sistematik olmayan bir kısım içeriğin iletilmesi kaydıyla bilimsel paylaşımı daha fazla desteklemişlerdir. Eschenfelder ve diğerlerinin (2013) çalışmasında da ticari lisansların bilimsel paylaşım maddesi içerme olasılığı önemli ölçüde daha yüksek olmuş ancak bilimsel paylaşıma izin veren ve ticari olmayan lisans konusunda aynı sonuçlara ulaşılmamıştır. Eschenfelder ve diğerlerinin incelemiş olduğu lisanslar 2000-2005 ve 2006-2009 yılları arasındadır. Çalışmamızda incelenen lisanslar ise 2020 ve 2022 yıllarına ait lisanslardan oluşmaktadır. Görüldüğü üzere son yıllarda dernek lisanslarından da bilimsel paylaşıma izin verenlere rastlanmıştır.

Tablo 5. Lisanslı içeriğin yetkili olmayan kullanıcılara basılı dağıtımı

5. Lisans, yetkili olmayan kullanıcılara veya kurumun dışındaki kişilere kaynakların basılı olarak dağıtımını herhangi bir şekilde sınırlandırıyor mu?								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
5.1. Kurum dışı dağıtımı yasaklar.	1	0	0	1	1	0	0	-
5.2. Sistematik dağıtımı yasaklar.	1	1	1	1	1	1	1	-
5.3. Düzenleyici, patent, vb. kurumlara izin verilir.	-	-	-	-	-	-	-	-
5.4. Bilimsel paylaşım veya benzeri terimlerle sınırlar. †	-	1	1	-	-	1	1	-

Tablo 7. Lisanslı içeriğin yetkili olmayan kullanıcılara e-dağıtımı

7. Lisans, yetkili kullanıcılar tarafından kaynakların e-dağıtımını yetkisiz kullanıcılarla sınırlandırıyor mu?								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
7.1. Kurum dışı e-dağıtımı yasaklar.	1	0	0	1	1	0	0	-
7.2. Sistematik e-dağıtımı yasaklar.	1	1	1	1	1	1	1	-
7.3. Düzenleyici, patent, vb. kurumlara izin verilir.	-	-	-	-	-	-	-	-
7.4. Bilimsel paylaşım veya benzeri terimlerle sınırlar. †	-	1	1	-	-	1	1	-

Lisanslı içeriğin e-rezervlerde kullanılması

Lisanslardaki e-rezerv koşulları Tablo 8'de gösterilmektedir. Lisanslı içeriğin belirli eğitim kurslarıyla bağlantılı olarak e-rezerv için kullanabileceği LIBLICENSE Model Lisansında önerilmiştir (Model lisans: Tablo 8/8.1)

E-rezervlere D1 ve T3 lisansları hariç diğer tüm lisanslarda izin verildiği fakat lisanslara göre farklı sınırlandırmaların yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin yalnızca alıntı bildiriminin gönderilmesi D2 ve T1 lisanslarında (tüm lisanlar içinde %25, N=2), kayıtlı dosyaların dönem sonunda silinmesi D2, D3 ve T1 (%37,5, N=3) lisanslarında, veri tabanındaki makaleye bağlantı izini ise Ü1 ve Ü2 (%25, N=2) lisanslarında bulunmuştur. Fernández-Molina ve diğerlerinin (2021) incelemiş olduğu lisansların %36'sı kayıtlı dosyaların dönem sonunda silinmesini gerektirirken lisansların %19'u makaleye bağlantı izni vermiştir. Kayıtlı dosyaların silinmesi oranı hemen hemen aynı çıkarken makaleye bağlantı izninin verilmesi bu çalışmada çok az bir farkla fazla

olmuştur. İncelenen lisansların yıl aralığının güncel dönem olmasıyla bağlantılı olarak lisanslarda olumlu yönde yapılan değişiklikler bu artışın sebebi olarak görülebilir.

Sınırlamalar yapılsada lisansların çoğunluğunun (D1 ve T3 lisansları hariç) e-rezervlere izin verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Singh ve Mukherjee'in (2018) incelediği lisansların çoğunluğu e-rezervlerden bahsetmezken Fernández-Molina ve diğerlerinin (2021) yaptığı çalışmada e-rezervlere izin vermenin bir norm olduğu ancak kısıtlamaların devam ettiği sonucuna varılmıştır. E-rezerve izin verilmesi (%75, N=6) bilimsel amaçlara, eğitim ve öğretime, kurumsal ihtiyaçlara önem verildiğini ayrıca konuya olan ilginin artarak gelişme gösterdiğini ortaya koymuştur.

Tablo 8. Lisanslı içeriğin e-rezervlerde kullanılması

8. Lisans, içeriğin e-rezervlerde kullanılmasına izin veriyor mu?								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
8.1. E-rezerve izin verir. †	-	1	1	1	1	1	1	-
8.2. Kaynak/alıntı bildiriminin gönderilmesini gerektirir.	-	1	-	-	-	1	-	-
8.3. Kayıtlı dosyaların dönem sonunda silinmesini gerektirir.	-	1	1	-	-	1	-	-
8.4. Veri tabanındaki makaleye bağlantıya izin verir.	-	-	-	1	1	-	-	-

Lisanslı içeriğin kütüphaneler arası ödünçte kullanılması

ILL'e ilişkin kurallar Tablo 9'da gösterilmektedir. Ticari amaç olmaksızın araştırma veya özel amaçlı kullanım için her bir dernek, üniversite ve ticari lisans LIBLICENSE Model Lisansında önerildiği gibi ILL'e izin vermiştir (Model lisans: Tablo 9/9.1). Ancak e-rezervlerde olduğu gibi lisanslara göre farklı sınırlamaların yapıldığı görülmektedir.

Alıcı kurum ya da kütüphanenin alınan elektronik kopyayı son kullanıcıya teslim ettiğinde silmesi D2, D3, Ü1, Ü2 ve T1 (%62,5, N=5) lisanslarında; alıcı kurum ya da kütüphanenin abone ile aynı ülkede bulunması D1, D2 ve T1 (%37,5 N=3) lisanslarında yer almıştır. Yazdırma, faks, e-iletim, posta yoluyla göndermeden önce veya belgeyi kullanıcıya vermeden önce ILL sürecinin bir parçası olarak belirtilmesi ise yalnızca T2

lisansında görülmüş diğer lisanslarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. İletim için bir seçenek olan veya gerekli olarak listelenen "güvenli iletim" tekniği D3 ve T3 lisansları hariç tüm lisanslarda (%75, N=6) yer almıştır. Fernández-Molina ve diğerlerinin (2021) çalışmasında da lisansların %58'i güvenli e-iletime izin vermiştir. Güvenli iletime izin verilmeyen lisanslarda makalenin faks veya posta yoluyla gönderilmesi gerekmekte bu durumda hem sürecin yavaşlamasına hem de ILL işlemlerinin daha pahalı bir hizmet haline gelmesine neden olmaktadır.

ILL özelinde CONTU ya da telif hakkı yasasına atıf, dernek lisanslarından yalnızca D2 lisansında, ticari lisanslarda ise T2 ve T3 lisanslarında açıklanmıştır. Ancak Tablo 3'ün 3.3 maddesinde yer alan lisans alanın veya yetkili kullanıcıların ilgili telif hakkı kanunları kapsamında sahip oldukları hakların sınırlandırılmayacağı Ü1, Ü2 ve T1 lisanslarında verilmiştir. Buna göre tüm ticari ve üniversite lisanslarının dolaylı olarak ILL'e ilişkin telif hakkı yasasına atıf da bulunduğu düşünülebilir.

Tablo 9. Lisanslı içeriğin kütüphaneler arası ödünçte kullanılması

9. Lisans, içeriğin kütüphaneler arası ödünç verilmesine izin veriyor mu?								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
9.1. ILL'e izin verir. †	1	1	1	1	1	1	1	1
9.2. ILL sürecinin bir parçası olarak belirtilir.	-	-	-	-	-	-	1	-
9.3. "Güvenli iletim" tekniği vardır.	1	1	-	1	1	1	1	-
9.4. Ticari kullanıma izin verilmez.	1	1	1	1	1	1	1	1
9.5. Alıcı kurum kopyayı kullanıcıya teslim ettiğinde siler.	-	1	1	1	1	1	-	-
9.6. Alıcı kurum (kütüphane) abone ile aynı ülkede bulunur.	1	1	-	-	-	1	-	-
9.7. Telif Hakkı, Bölüm 108 veya CONTU'ya atıfta bulunur.	0	1	0	0	0	0	1	1

Lisanslı içeriğin metin ve veri madenciliği faaliyetlerinde kullanılması

Lisanslardaki içeriğin metin ve veri madenciliği faaliyetlerinde kullanılması ya da bu faaliyetlerin sınırlandırılması Tablo 10'da gösterilmektedir. D2, D3 ve T3 lisanslarında konuyla ilgili herhangi bir madde bulunmazken D1 ve Ü2 lisanslarında metin ve veri madenciliğinin yasaklandığı ifade edilmiştir. Yalnızca Ü1, T1 ve T2 (%37,5

N=3) lisanslarında izin verilen bir faaliyet olarak yer almıştır (Model lisans: Tablo 10/10.1). Üniversite lisanslarından Ü1 lisansında, yetkili kullanıcıların ürünleri metin ve veri madenciliği amaçları için yükleyebileceği, alıntılayabileceği, saklayabileceği ve analiz edebileceği belirtilmiştir. Ancak erişim sağlanan veya çoğaltılan ürünlerin kopyalarının analiz sona erdiğinde silinmesi gerektiği açıklanmıştır. Bununla beraber yetkili kullanıcılar sonuçları kendi araştırmalarında kullanabilmekte ve bu araştırma kapsamında çoğaltılmaması şartıyla umumi erişime açabilmektedir. Ticari lisanslardan T1 lisansında, yetkili kullanıcıların lisanslı materyallerden bilgi elde etmek için metin ve veri madenciliği teknolojilerini değerlendirebilecekleri ve araştırmaları için bunu kullanabilecekleri belirtilmiştir. Ancak araştırmanın yayımlanması halinde özgün olması ve türev niteliğinde olmaması gerekmektedir. T2 lisansında ise akademik araştırmalar ve eğitim amaçlı yapılan çalışmalarda metin ve veri madenciliğine izin verilerek lisanslı materyallerin kullanabileceği açıklanmış bunun dışında lisansta herhangi bir sınırlama ya da koşulun verilmediği görülmüştür (Model lisans: Tablo 10/10.2). Lisans verenin metin ve veri madenciliği için bir ücret talep etmesi, bu ücretlerin yalnızca kopyaların zaman ve malzeme bazında hazırlanarak teslimi için olması gerektiği konusunda lisanslar sessiz kalmıştır (Model lisans: Tablo 10/10.4).

Bu açıklamalara göre tüm lisanslar arasında yalnızca üç lisans metin ve veri madenciliğine izin vermiş, iki lisans yasaklamış diğerlerinde ise herhangi bir görüş paylaşılmamıştır. Lisansların çoğunluğunda metin ve veri madenciliği faaliyetlerinin yasaklanması ya da bu konudan bahsedilmemesi araştırma yapmak isteyen kullanıcıların bilgiye erişimini ve kütüphanelerin yetkili kullanıcılarına karşı bilgi paylaşımını engellemektedir. Fernández-Molina ve diğerlerinin (2021) çalışmasında da bu konuyu ele alan lisansların az olması kütüphanelerin ve yayıncıların metin madenciliğini ayrı anlaşmalar veya eklerle yönetmesinden kaynaklandığını düşündürmüştür. Ancak

lisansların bu konuları herhangi bir belirsizlik yaşamadan açık bir şekilde ifade etmesi araştırma faaliyetlerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Tablo 10. Lisanslı içeriğin metin ve veri madenciliği faaliyetlerinde kullanılması

10. Lisans, lisanslı içeriğe ilişkin metin ve/veya veri madenciliği faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi konusuna herhangi bir şekilde sınırlandırma yapıyor mu?								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
10.1. Metin ve/veya veri madenciliği faaliyetlerine izin verir. †	0	-	-	1	0	1	1	-
10.2. Başkalarının kullanımına sunulmasına izin verir. †	-	-	-	1	-	1	-	-
10.3. Lisans veren bir ücret talep eder.	-	-	-	-	-	-	-	-
10.4. Ücretler zaman, malzeme, teslim vs. içindir. †	-	-	-	-	-	-	-	-

Lisanslarda izin verilen ya da yasaklanan diğer kullanımlar

Lisanslarda izin verilen ya da yasaklanan diğer kullanımlar bilgisi Tablo 11'de gösterilmektedir. Tüm lisans türlerinde ticari amaca izin verilmeyeceğine, T3 lisansı hariç yeniden derleme, çeviri, türev eser oluşturulamayacağına, telif hakkı bildirimlerinin değiştirilip silinemeyeceğine ilişkin hükümler LIBLICENSE Model Lisansında önerildiği gibi anlaşmalarda yer almıştır (Model lisans: Tablo 11/11.1, Tablo 11/11.2 ve Tablo 11/11.3). Siteyi indeksleme için örümcek kullanımına izin verilmemesi Ü2, T2 ve T3 lisanslarında belirtilmemiştir. Diğer lisanslarda ise insan eliyle veya makine yardımıyla dizinleme; ağ robotları, gezginleri, böcekleri kullanma ya da içeriğe erişme, indirme, kopyalama için otomatik yazılımların ve algoritmaların kullanılması yasaklanmıştır. Bununla beraber içeriğin daha verimli kullanılması için yerel dijital kopya oluşturmaya, önbelleğe almaya yalnızca D2, D3 ve T1 lisansında izin verilmiş diğer lisanslarda konuyla ilgili açıklamaya ulaşılamamıştır (Model lisans: Tablo 11/11.5). Bu sonuca göre ticari amaca ve yetkisiz kullanıma neden olabilecek faaliyetlerin tüm lisans türlerinde yasaklandığını söylememiz mümkündür. Lisans verenler bu kısıtlamaları yazılı olarak belirtmekte ve usulsüz kullanıma engel olmaya çalışmaktadır.

Yetkili kullanıcıların kendi çalışmalarında lisanslı içerikten uygun şekil, tablo ve kısa alıntılar kullanabilmesine tüm dernek lisanslarında, ticari lisanslarda ise T1 ve T2 lisansında izin verilmiş diğer lisanslarda konuya ilişkin bir maddeye ulaşılamamıştır (Model lisans: Tablo 11/11.6). Ancak yazılı olarak lisanslarda geçmesede yetkili kullanıcıların kurallara uygun olarak yapacağı bilimsel atıflara izin verilebileceği düşünülebilir. Bazı lisanslarda bu bilgiler bulunurken bazılarında yer almaması lisans alanları ikilemde bırakmaktadır; bu sebeple tüm lisans türlerinde bilimsel atıfa izin verildiği bilgisi teyit edilmelidir.

Tablo 11. Lisanslarda izin verilen ya da yasaklanan diğer kullanımlar

11. Lisans çoğaltma, dağıtım, ILL veya e-rezervler dışındaki diğer kullanımları (yayıncının açık izni/yazılı izni olmadan) yasaklıyor mu?								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
11.1. Ticari veya kâr amacı güden kullanımlara izin vermez. †	1	1	1	1	1	1	1	1
11.2. Yeniden derleme/çeviri/türev eserler oluşturulamaz. †	1	1	1	1	1	1	1	-
11.3. Değiştirilemez (örneğin telif hakkı bildirimlerini veya metnin kendisini değiştirme). †	1	1	1	1	1	1	1	-
11.4. Siteyi indeksleme için örümcek kullanımına izin verilmez.	1	1	1	1	-	1	-	-
11.5. Lisanslı içeriğin daha verimli kullanılması için yerel dijital kopya oluşturmaya, önbelleğe almaya izin verir. †	-	1	1	-	-	1	-	-
11.6. Yetkili kullanıcılar lisanslı içerikten uygun şekil, tablo ve kısa alıntılar kullanabilir. †	1	1	1	-	-	1	1	-

Lisanslarda yetkili kullanımı zorlayan koşullar

Yetkili kullanımı zorlayan şartlar Tablo 12'de gösterilmektedir. Buna göre D3 ve T1 lisansları hariç diğer tüm lisanslarda (%75, N=6) lisans verenin yetkisiz kullanımları askıya alma ya da erişimi durdurma hakkı tanımlanmıştır. Rubel ve Zhang'ın (2015) çalışmasında lisansların %9,5'inde lisans verenin ihlale dayalı olarak yetkili kullanıcı erişimini askıya alabileceği ortaya çıkarken Fernández-Molina ve diğerlerinin (2021) çalışmasında bu oran lisansların %56'sı için geçerli olmuştur. Bu sonuçlara göre

yayıncılar zamanla yetkili kullanıcıların erişim kontrolünü daha fazla elinde tutmak istemişler ve bunun için işlem yapma haklarını saklı tutmuşlardır.

Lisans alanın yayıncılarla iş birliği içinde olarak yetkisiz kullanımı askıya alma işlemleri ise T2 lisansı hariç (%87,5, N=7) tüm dernek, üniversite ve ticari lisanslarda yer almıştır. Aslında lisanslarda doğrudan lisans alanın yetkisiz kullanımı askıya almasından bahsedilmemiştir. Yasaklı kullanımı düzeltmek, erişimi durdurmak, sorunu çözmek, faaliyetin sona ermesini sağlamak, uygun önlemleri almak gibi ifadelere lisanslarda yer verilmiştir. Sorunun çözülmesi, önlemlerin alınması gibi faaliyetlerin erişimin askıya alınması ile gerçekleşebileceği düşünülmüştür.

Lisanslı içeriğin yetkisiz kullanımında lisans veren ve lisans alan tarafından erişimin sonlandırılması LIBLICENSE Model Lisansında da tanımlanmıştır. Ancak model lisansta lisans verenin, lisans alana bildirimde bulunmadan ([süreden] daha az olmamak üzere) ve herhangi bir yetkisiz kullanımın tekrarlanmasını önlemek için lisans alanla işbirliği yapmadan erişimin sonlandırılması adımlarını atmaması önerilmiştir. Ancak incelenen lisanslarda erişimi askıya alma işlemleri için lisans verenin bildirimde bulunması ve süre vermesi gerektiği yalnızca lisansların %25'inde (D2 ve T3, N=2) açıklanmıştır (Model lisans: Tablo 12/12.4). Bildirimde bulunulması konusunda Rubel ve Zhang (2015) da %23,8 ile hemen hemen aynı bir oran bulmuştur. Yayıncılar sorunu bildirmek ve çözmek için süre tanıma konusunda çekimser davranırken lisans alanın izinsiz kullanımı ve/veya telif hakkı ihlali konusunu kendilerine bildirecek koşullara lisanslarda daha fazla yer vermişlerdir (Model lisans: Tablo 12/12.5). Çalışmada D2 ve T2 lisansı hariç lisansların %75'inde (N=6), Rubel ve Zhang'ın (2015) incelediği lisansların %81'inde, Fernández-Molina ve diğerlerinin (2021) incelediği lisansların %69'unda bu maddeye ilişkin koşullara rastlanmıştır. Buna göre literatür de dikkate alındığında lisansların 4/3'ünde yayıncılar haberdar olunan yetkisiz kullanımların bildirilmesi ve önlem alma konusunda tedbirli davranmaktadır diyebiliriz. LIBLICENSE

Model Lisans da yetkisiz kullanımın yayıncıya bildirilmesini belirtmiştir. Ancak bunu önerirken lisans alanın lisanslı materyallerin izinsiz kullanıldığını fark etmesi ve durumu derhal düzeltememesi halinde bildirimde bulunulması gerektiğini açıklamıştır. Böylelikle bu yükümlülüğü kütüphanenin sorunu hemen düzeltemeyeceği durumlarla sınırlamıştır. Bununla beraber izinsiz kullanımın yayıncılara bildirilmesinde kullanıcı bilgilerinin ifşa edilebileceği ve kullanıcı mahremiyeti sorunlarının gündeme gelebileceği unutulmamalıdır. Yayıncılar herhangi bir erişim kesintisinde kütüphaneyi derhal bilgilendirmeyi; söz konusu fiilin sona ermesi için kullanıcı bilgilerinin ifşa edilmeden kütüphane ile iş birliği içinde olduklarını belirtmelidir. Yayıncının bildirimi üzerine lisans alan yetkisiz kullanımı sona erdirmek için gerekli adımları atmazsa erişimin durdurulması ya da kesilmesi söz konusu olmalıdır. Tablo 12'de yer alan 12. 4 maddesindeki sonuca göre yayıncıların yetkisiz kullanımı bir an önce sonlandırmak düşüncesiyle ilgili kütüphanelere anında dönüş yapmak görüşünde olmadıkları düşünülmektedir. Ancak yetkisiz kullanımların meydana geldiği kurumlarda erişimin yayıncı tarafından askıya alınması ve kütüphanenin bu durumdan haberdar edilmemesi hem kullanıcı bilgilendirmesi hem de iş süreçlerinin takip edilmesi aşamalarında kurumu zorluklarla karşı karşıya bırakabilmektedir.

Tablo 12'nin 12.6 maddesinde, lisans alanın yetkisiz kullanımları ve diğer ihlalleri izlemesi D3, Ü1 ve T1 lisanslarında görülmüştür (Model lisans: Tablo 12/12.6). Ancak lisanslarda bu konuda belirsiz bir dil kullanıldığı düşünülmektedir. Bu sebeple lisanslar incelenirken uygunluğu izlemek için makul çaba ve sorumluluk verilmesi ifadeleri dikkate alınmıştır. Rubel ve Zhang'ın (2015) araştırmasında yetkisiz kullanımın izlenmesi lisansların %38'inde, Fernández-Molina ve diğerlerinin (2021) çalışmasında lisansların %47'sinde, bu çalışmada ise lisansların %37'sinde (N=3) görülmüştür. Güncel tarihli lisanslarda bu maddenin yer alması yayıncıların usulsüz kullanımı durdurmak, daha fazla önlem almak ve iş birliği yapmak isteğinden kaynaklandığını

düşündürmektedir. Ancak hiçbir yayıncı lisansta kullanımların doğrudan izlenmesini zorunlu tutmamış makul çabanın gösterilmesini istemiştir. Buna göre yayıncıların bir kısmı yetkisiz kullanımları ve ihlalleri izlemeyi kütüphanelere yüklemiş olsada bu süreci takip etmenin ne kadar zor olduğu görüşünde kütüphanelerle hemfikir olmuştur. Bu sonuca rağmen yayıncıların çoğunluğu "aksi belirtilmedikçe lisans alan yetkili kullanıcılar dışında hiç kimsenin lisanslı materyalleri kullanmasına bilerek veya kasıtlı olarak izin vermez" maddesini lisanslara eklememişlerdir (Model lisans: Tablo 12/12.1). Kütüphanelerin üzerindeki sorumluluğun kaldırılmasında önemli olan bu maddeyi lisans anlaşmalarına ekleme konusunda çekimser davranmışlardır.

Tablo 12. Lisanslarda yetkili kullanımı zorlayan koşullar

12. Lisansta yetkili kullanımı zorlayan koşullar nelerdir?								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
12.1 Yetkili kullanıcı dışındakilerin içeriği kullanmasına bilerek veya kasıtlı olarak izin verilmez. †	-	-	1	-	-	-	-	-
12.2. Lisans veren ihlale bağlı yetkili kullanıcı erişimini askıya alabilir.	1	1	-	1	1	-	1	1
12.3. Lisans alan yetkisiz kullanımı askıya alabilir.	1	1	1	1	1	1	-	1
12.4. Bazı askıya alma işlemleri için lisans verenin bildirimde bulunması ve süre vermesi gerekir. †	-	1	-	-	-	-	-	1
12.5. Lisans, lisans alanın izinsiz kullanımı ve/veya telif hakkı ihlali konusunu yayıncıya bildirecek koşulları içerir. †	1	-	1	1	1	1	-	1
12.6. Lisans, lisans alanın yetkisiz kullanımları ve diğer ihlalleri izleyecek koşullara izin vermez. †	-	-	0	0	-	0	-	-
12.7. Lisans, yetkisiz kullanımla ilgili lisans alanın disiplin cezası/işlemleri yapmasını gerektiren koşulları içerir.	-	-	-	1	-	1	-	-

*Not: "İhlalleri izleyecek koşullara izin vermez" sorusu Evet (1) izin vermez, Hayır (0) izin verir şeklinde cevaplanmıştır.

Lisanslarda yetkili kullanıcıların haklarını ve ayrıcalıklarını azaltacak hükümler

Yetkili kullanıcıların lisanslı materyallerden herhangi biri ile ilgili haklarını ve ayrıcalıklarını azaltacak hükümleri içeren bilgiler Tablo 13'te gösterilmektedir. Üniversite lisanslarının her ikisi ticari lisanslardan da yalnızca T1 lisansı, telif hakkı yasası kapsamında izin verilen eylemleri kısıtlamayacağını belirten hükümler içermiştir

(Model lisans: Tablo 13/13.1). Ayrıca Ü1 lisansında yürürlükteki "Creative Commons lisansı kapsamında izin verilen hakların kullanımı dışında" ifadesi yer almış ve Creative Commons lisansına atıfta bulunulmuştur (Model lisans: Tablo 13/13.2). Buna göre ağırlıklı üniversite lisansları olmak üzere toplam üç lisans için hakların kısıtlanmayacağı belirtilmiştir. Ancak diğer lisanslarda konuyla ilgili hükümlere yer verilmemesi lisans anlaşmalarında sözleşme hukuku kapsamında telif hakkı yasasından bağımsız hüküm ve koşulların geçerli olabileceğini akıllara getirmiştir.

Bir diğer konu açık erişim anlaşmalarıdır. Lisans verenler yazarlara bir açık erişim seçeneği sunarsa, yayınlanan çalışmalarla ilgili lisans alana bilgilendirme yapması gerekmektedir. Aynı zamanda alınan açık erişim yayın ücretlerinin erişim için ödenen ücretleri dengelemesi ve bu konuda lisans veren ile lisans alan arasında iyi niyetli görüşmelerin yapılması beklenmektedir (Model lisans: Tablo 13/13.3). Çalışmada incelenen lisanslarda yalnızca D1 ve Ü1 lisansında açık erişim anlaşmalarından bahsedilmiştir. Ancak son yıllarda yapılan konsorsiyum görüşmeleriyle bu anlaşmaların sayısının artacağı düşünülmektedir.

Tablo 13. Yetkili kullanıcıların haklarını ve ayrıcalıklarını azaltacak hükümler

13. Lisans, lisans alanın veya yetkili kullanıcıların lisanslı materyallerden herhangi biri ile ilgili haklarını ve ayrıcalıklarını azaltacak hükümler içeriyor mu?								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
13.1. Lisansın telif hakkı yasası kapsamında izin verilen eylemleri kısıtlamayacağını belirten hükümler içerir. †	-	-	-	1	1	1	-	-
13.2. Lisans, kamuya açık lisans altındaki içeriğe ek kısıtlamalar getiremeyeceğini belirleyen bir hüküm içerir. †	-	-	-	1	-	-	-	-
13.3. Açık erişim seçeneği sunulursa bilgi verilir ve açık erişim yayın ücretlerinin alındığı mekanizmalarla ilgili iyi niyetli görüşmeler yapılır. †	1	-	-	1	-	-	-	-

Lisanslarda yetkili kullanıcı olan yazarlar için özel koşullar

Tablo 14'te lisans alanın yetkili kullanıcısı olan yazarların eserleriyle ilgili özel koşullar gösterilmektedir. D1, D2 ve T1 lisanslarında kuruma bağlı yazarlar, lisansın

yazar hakları politikasına uygun bir şekilde, çalışmalarını kendi kendine arşivleme hakkına sahiptir (Model lisans: Tablo 14/14.1). Bu kapsamda lisansta ayrı bir link verilmiş ve ilgili sayfada bazı özel koşullar tanımlanmıştır. Lisans anlaşmalarında ise ayrıca bilgi verilmemiştir. Ü1 lisansında oku yayımla anlaşması gereği Creative Commons lisansıyla ilgili açıklamalar yapılmıştır. Ancak lisans alanın yazar hakları kapsamında ayrı bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Lisans anlaşmalarında yazar haklarına bağlı olarak ticari olmayan kurumsal, ulusal veya diğer açık arşivlerde çalışmaların kullanılabileceği ancak bu tür bir kullanımın anlaşmanın koşullarına ve yayınevinin web sitesinde mevcut olan dergi yazarlarının haklarına ilişkin ilkelerle tutarlı olması beklenmektedir. Çalışmamızda yalnızca üç lisansta ilgili hükümler yer alırken diğerlerinde herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Fernández-Molina ve diğerlerinin (2021) çalışmasında da çok az lisans için bu bilgi verilmiş ve benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Ancak Singh ve Mukherjee'nin (2018) araştırmasında yayıncıların kurumsal yazarların çalışmalarını bilimsel ve eğitimsel amaçlarla yeniden kullanmasına izin verilmediği söylenmiştir. Özellikle araştırmacıların görünürlük sebebiyle içeriğin kurumsal ya da açık arşivlerde saklanmasına olan ilgisi artarken yayıncılar sessiz kalmayı tercih etmiştir. Anlaşmalarda bu hakların tanınması, araştırma sonuçlarının daha geniş kesime ulaşmasının desteklenmesi bakımından önemlidir. Açık bilimi teşvik etmeye yönelik bu girişimler ve devlet politikaları eserlerin bilimsel ve eğitimsel amaçlarla kullanılabilmesinde etkili olmaktadır.

Tablo 14. Yetkili kullanıcı olan yazarlar için özel koşullar

14. Lisans, lisans alanın yetkili kullanıcısı olan yazarların kendi eserleriyle ilgili özel koşulları içeriyor mu?								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
14.1. Yazar, kendi kendine arşivleme de dâhil olmak üzere, çalışmalarını kullanmak hakkını saklı tutar. †	1	1	-	-	-	1	-	-
14.2. Yayıncıdan yazılı izin gereklidir.	-	-	-	-	-	-	-	-
14.3. Çalışmanın yayınlanmış versiyonuna atıf yapması beklenir.	-	-	-	-	-	-	-	-

Lisanslardaki veri toplama koşulları

Lisanslardaki veri toplama koşulları Tablo 15'te gösterilmektedir. D2, D3, Ü1 ve T1 lisanslarında toplanan IP dışı veriler olduğu belirtilmiş ancak toplanan verilerin hangi türde olduğu konusunda net bir açıklamaya rastlanmamıştır. Örneğin D2, D3 ve Ü1 lisanslarında toplanan veri kişisel veri olarak belirtilirken yalnızca T1 lisansında kullanım verisi olarak geçmiştir.

Veri toplayan tüm lisanslarda verinin neden toplandığına ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Örneğin D2 lisansında lisansın yönetimi, çevrimiçi hesapların oluşturulması ve müşteri hizmetleri iletişimlerinin sağlanması nedenleriyle verilerin toplandığı belirtilmiştir.

D3 lisansında lisansın yönetimi için makul ve uygun bir şekilde gerekli olanın dışında kişisel veri toplanmayacağı ve bu tür herhangi bir kişisel verinin toplanması, işlenmesi, kullanılması, saklanması ve güvenliği ile ilgili olarak geçerli veri koruma yasaları kapsamındaki yükümlülüklere tam olarak uyulacağı söylenmiştir.

Ü1 lisansında anlaşma kapsamındaki yükümlülükleri yasal ve idari amaçlar bakımından yerine getirmek üzere, yürürlükteki gizlilik ve verilerin korunması mevzuatında tanımlandığı gibi yayıncının lisans alanın kişisel verilerini muhafaza etme ve işleme hakkına sahip olduğu açıklanmıştır.

T1 lisansında ise lisanslı materyallerin kullanımına ilişkin verilerin toplanması, analizi hem yayıncının hem de lisans alanın içeriğin etkisini anlamasına yardımcı olacağı

söylenmiştir. Bu verilerin yürürlükteki gizlilik ve veri koruma yasalarına uygun bir şekilde derleneceği, bireysel kullanıcıların anonimliği ve aramalarının gizliliğinin korunacağı açıklanmıştır.

Buna göre ilgili hükümlerin yer aldığı lisanslarda gereklilik halinde bilgilerin toplanacağı ve gizlilik ile veri koruma kanunları kapsamında bu verilerin değerlendirileceği açıklığa kavuşturulmuştur. Ancak Tablo 15'te görüldüğü üzere lisansların diğer yarısında konuyla ilgili bilgilere ulaşılamamıştır. Özellikle e-kaynakların kullanımı ve kayıt işlemleri sırasında birçok kişisel ve kullanım bilgilerinin sistemde kayıt altına alındığı bilinmektedir. Fakat bu bilgilerin nasıl saklandığı, nasıl korunduğu ve silinmesi gereken zaman dilimleri konusunda net açıklamaların bulunmadığı görülmektedir. Bu bilgilerin lisanslarda yazılı olarak verilmemesi uyulması gereken kişisel verilerin korunması ve veri güvenliği düzenlemelerini aksatabileceği düşünülmelidir.

Tablo 15. Lisanslardaki veri toplama koşulları

15. Lisanstaki veri toplama koşulları nelerdir?								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
15.1. Yayıncı tarafından toplanan IP dışı veriler vardır.	-	1	1	1	-	1	-	-
15.2. Hangi tür verilerin toplandığını içerir.	-	0	0	0	-	1	-	-
15.3. Veri toplama nedenleri belirtilir.	-	1	1	1	-	1	-	-
15.4. Toplanan verilerin silinmesine ilişkin koşulları içerir.	-	-	-	-	-	-	-	-

Lisanslardaki veri paylaşma koşulları

Lisanslarda üçüncü kişilerle veri paylaşımını belirleyen koşullar Tablo 16'da gösterilmektedir. Sonuçlara göre yalnızca Ü1 lisansında veri paylaşımına değinilmiş ve yasaların gerektirmesi durumunda bilgi verilebileceği üzerinde durulmuştur, diğer lisanslarda herhangi bir hüküm ve koşula rastlanmamıştır (Model lisans: Tablo 16/16.2). Ü1 lisansında lisans verenin ürün veya hizmetlerini sağlayan iş ortaklarına, tedarikçilerine, şubelerine vs. toplanan bu bilgileri verme hakkına sahip olduğu

açıklanmıştır. Yasaların gerektirmesi konusunda bilgi vereceğini belirten Ü1 lisansı kişisel tanımlanan bilgileri herhangi bir yasal zorunlulukla paylaşması gerekirse lisans alana bilgi vereceğini söylemek konusunda çekimser davranmıştır (Model lisans: Tablo 16/16.7). Bununla beraber üçüncü taraflarla veri paylaşabileceğini açıklayan Ü1 lisansında, karşı tarafın anlaşmanın gizlilik hükümlerine uyması gerektiğine ilişkin bir bilgiye de yer verilmemiştir (Model lisans: Tablo 16/16.8). Rubel ve Zhang (2015) ve Fernández-Molina ve diğerlerinin (2021) çalışmalarında da lisansların çoğu veri paylaşımı konusunda sessiz kalmıştır.

Tablo 15 ve 16 dikkate alındığında veri toplama şartları D2, D3, Ü1 ve T1 lisanslarında (%50, N=4), veri paylaşımı ise yalnızca Ü1 lisansında (%12,5 N=1) yer almıştır. Bu lisanslarda gizlilik politikasına uygunluktan bahsedilmiş ancak gizlilik politikalarındaki değişikliklerin anlaşmaya yansıtılması ya da verilerin paylaşıldığı üçüncü tarafların gizlilik hükümlerine uyması gerektiği konusunda açıkça verilmiş bir bilgi bulunamamıştır.

E-kaynakların kullanımı ve kaydı sırasında kişisel veya kişisel olmayan verilerin açığa çıktığı, bu verilerin lisans veren tarafından toplandığı, işlendiği ve üçüncü taraflarla paylaşıldığı bilinmektedir. Ancak incelenen lisansların yarısında konuyla ilgili herhangi bir hükme rastlanmamıştır. Yoose (2021)'un söylediği gibi lisans anlaşmaları kullanıcı verilerinin gizliliği ve güvenliği hakkında çok az ayrıntı vermektedir. İlgili hükümlerin anlaşmada yer almaması ya da gizlilik hükümlerinin ihlal edilerek verilerin toplanması, işlenmesi kütüphaneleri abonelik iptaline götürmemekte ve bu durum yayıncıların daha sıkı politikalar izlemesine neden olmaktadır. Nitekim Emery'nin (2022) e-kaynakların lisanslama uygulamaları hakkındaki çalışmasında kaynakla ilgili gizlilik hükmünün olmaması veya bir sağlayıcının kullanıcı bilgilerini uygunsuz bir şekilde kullanması nedeniyle çevrimiçi kaynakları kütüphanecilerin iptal etmek istemedikleri ve içerik talebinin daha ağır bastığı dile getirilmiştir.

Lisans alanı veya yetkili kullanıcıyı yasal yollarla korumayan anlaşma maddelerinin olması, kütüphanelerin bu konuda ortak bir paydada buluşamaması mahremiyet gibi değerlerle çelişen anlaşmaların yapılmasına neden olabilir. Bu durum kullanıcı gizliliğini ve yürürlükte olan yasal mevzuatın uygulanmasını riske atmaktadır.

Tablo 16. Lisanslardaki veri paylaşma koşulları

16. Lisansta üçüncü kişilerle veri paylaşımını belirleyen koşullar nelerdir?								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
16.1. Lisans, yayıncının üçüncü taraflarla veri paylaşımını içerir.	-	-	-	1	-	-	-	-
16.2. Lisans, yayıncının üçüncü tarafa veri sağlamayacağını belirtir. †	-	-	-	0	-	-	-	-
16.3. Lisans, yayıncının üçüncü tarafa sağlayabileceği veri türünü belirtir.	-	-	-	-	-	-	-	-
16.4. Lisans, yayıncının veri sağlayacağı üçüncü taraf türünü belirtir.	-	-	-	1	-	-	-	-
16.5. Lisans, bazı verilerin üçüncü taraflara verilmeyeceğini belirtir.	-	-	-	-	-	-	-	-
16.6. Yayıncının, yasal nedenlerle verileri üçüncü taraflara ifşa edeceğini belirtir.	-	-	-	1	-	-	-	-
16.7. Lisans veren kişisel bilgileri yasal zorunlulukla paylaşması gerekirse lisans alana bilgi verir. †	-	-	-	-	-	-	-	-
16.8. Üçüncü tarafların lisansın gizlilik hükümlerine uymasını gerektirir. †	-	-	-	-	-	-	-	-

Lisans alana gönderilen verilerle ilgili koşullar

Tablo 17'de lisans alana gönderilen verilerin koşulları yer almaktadır. Bu verilere göre D2 lisansı hariç tüm lisanslarda (%87,5 N=7) COUNTER uyumlu kullanım verilerinin lisans alana sağlanacağı ifade edilmiştir (Model lisans: Tablo 17/17.2). Rubel ve Zhang'ın (2015) araştırmasında lisansların %64,3'ü kullanım verilerini sağlamış ve lisansların yüzde 21,4'ü istatistiklerin COUNTER uyumlu olduğunu belirtmiştir. Fernández-Molina ve diğerlerinin (2021) çalışmasında lisansların %50'si kullanım verilerini sağlayacağını, %33'ü ise COUNTER uyumluluğunu belirtmiştir. Buna göre daha önceki yapılan çalışmalarda COUNTER uyumluluğunu belirten lisansların oranının düşük olduğu görülmektedir. Yayıncıların COUNTER'a kayıtlı olması ve burada ilan edilmesi bu bilginin lisanslarda açıkça tanımlanmasına gerek olmadığını akıllara getirmiştir. Ancak bu çalışmada incelenen lisanslarda, oranının %87,5 (N=7) olarak

çıkması müzakerelerde ilgili maddenin anlaşmaya eklenmesi konusundaki konsorsiyum tutumunun önemini göstermiştir.

Lisansların hiçbirinde hak sahibi olmayan üçüncü taraflarla istatistiklerin paylaşılmayacağı bilgisi yer almamıştır. Tablo 16'ya göre Ü1 lisansı üçüncü taraflarla veri paylaşmaktadır. Kullanım istatistiği de kişisel veri kapsamında değerlendirilmektedir. Fakat kullanım istatistikleri bölümünde ayrıca üçüncü tarafa veri paylaşımından bahsetmediği için Tablo 17'deki 17.4 bilgisi "bilgiye ulaşılamamıştır" şeklinde değerlendirilmiştir (Model lisans: Tablo 17/17.4). Kullanım verilerinde bireysel kullanıcıların gizliliği D2, D3, Ü1 ve T1 lisanslarında konu edinilmiş ve diğer lisanslarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır (Model lisans: Tablo 17/17.3). Özellikle e-kaynak kullanımı veya kaydı sırasında birçok verinin girişi yapılmaktadır. Ancak bu verilerin gizliliğinin sağlanması konusunda lisansların yarısının sessiz kalması veri güvenliğini tehlikeye atarken kişisel verilerin korunması kanunu hükümlerini de görmezden gelmektedir. Bu kapsamda yetkili kullanıcılarla ilgili verilerin gerekli hallerde toplanması, işlenmesi, kullanılması, saklanması ve veri güvenliği konusunda anlaşmalarda kanunlara tam uygunluk sağlanmalıdır.

Tablo 17. Lisans alana gönderilen verilerin koşulları

17. Lisans alana gönderilen verileri belirten koşullar nelerdir?								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
17.1. Lisans, yayıncının lisans alana kullanım verilerini sağlayacağını belirten şartları içerir.	1	-	1	1	1	1	1	1
17.2. Lisans, kullanım verilerinin COUNTER uyumlu olmasını belirten koşulları içerir. †	1	-	1	1	1	1	1	1
17.3. Kullanım verileri, geçerli yasalara uygun bir şekilde derlenir, kullanıcıların ve aramalarının gizliliği korunur. †	-	1	1	1	-	1	-	-
17.4. Kullanım istatistikleri hak sahibi olmayan üçüncü taraflarla paylaşılmaz. †	-	-	-	-	-	-	-	-

Lisanslardaki geçerli yasa ve yerle ilgili koşullar

Tablo 18'de lisanstaki geçerli yasa ve yerle ilgili koşullar bulunmaktadır. Dernek lisanslarından D3'te konuya ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Diğer lisansların hüküm ve koşullarının yayıncının ulusal yasalarına tabi olduğu, herhangi bir ihtilaf veya iddianın ise D2, Ü1 ve Ü2 lisanslarında yayıncının ülkesinin mahkemelerine götürüldüğünü görmekteyiz. Yayıncının yasalarına tabi olan D1 ve T2 lisanslarında ise tahkim geçerli olmuş ve mahkeme yeri tüm dünyada yargılama yetkisine sahip herhangi bir mahkeme olarak geçmiştir (Model lisans sorusu Tablo 18/18.1). Yargı yolunda ortaya çıkacak masraflar ve kurumun kendini savunması bakımından önemli olan "tabi olunan yasa" ve "mahkemeler" konusunda bir yayıncı görüş bildirmemiş diğerleri ise kendi yasalarının geçerli olduğunu vurgulamıştır. Fernández-Molina ve diğerlerinin (2021) çalışmasında incelenen İspanyol üniversite lisanslarının çoğu İspanyol olmayan bir kanun ve yer gerektirmiştir. Buna göre lisanslardaki geçerli yasa ve mahkemeler konusunun yayıncıların lehine olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yayıncılar geçerli yasa ve yer için kendi lehine olan yargı yetkisini içeren maddeleri anlaşmalara eklesede bu maddelerin müzakere edilebilir olduğu düşünülmektedir. Geçerli olan yasa ve mahkemeler konusunda, anlaşma yapılan kurumun görüşü göz önünde bulundurmalı ya da herhangi bir mevcut yasayı, yönetmeliği, tüzüğü veya yönetim belgelerini ihlal eden bir hükmün geçerli olmayacağı gibi bir madde anlaşmalara eklenmelidir.

Tablo 18. Lisanstaki geçerli yasa ve yerle ilgili koşullar

18. Lisanstaki geçerli yasa ve yerle ilgili koşullar nelerdir?								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
18.1. Lisans, kurumun ulusal yasalarına tabidir. †	0	0	-	0	0	0	0	0
18.2. Lisans, yayıncının ulusal yasalarına tabidir.	1	1	-	1	1	1	1	1
18.3. Herhangi bir ihtilaf kurumun mahkemelerine götürülür.	0	0	-	0	0	-	0	-
18.4. Herhangi bir ihtilaf yayıncının mahkemelerine götürülür.	0	1	-	1	1	-	0	-
18.5. Lisans bir tahkim şartı ve koşullarını içerir.	1	-	-	-	-	-	1	-

Lisanslardaki fiyat ve ödeme koşulları

Tablo 19'da fiyat ve ödeme koşullarıyla ilgili hükümler bulunmaktadır. Buna göre tüm lisanslarda fiyatlar içerdiği dönemle birlikte verilmiştir (Model lisans: Tablo 19/19.1). Geçerli dönem bitmeden bir süre önce lisans alana fiyat bilgisinin sağlanacağının söylenmesi ise yalnızca D2 ve T3 lisansında yer alırken (Model lisans: Tablo 19/19.4) bir sonraki dönemin fiyat artışı ya da fiyatı çok yıllı yapıldığı için D1, D2 ve T3 lisanslarına eklenmiştir. E-kaynakları fiyatlandırmada birçok modelin olduğu (FTE, kullanım, Kullanım + FTE, koleksiyon vs.) göz önünde bulundurulursa lisanslarda fiyatı belirleyen koşulların yer alması ve bunların lisanslara eklenmesi etkin bütçe planlamasının yapılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Buna karşın fiyatlama modelinin tüm lisanslar arasında yalnızca D2, T2 ve T3 lisanslarında yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır (Model lisans: Tablo 19/19.2). Lisans anlaşmalarında fiyat modellerinin yer almaması ve fiyat artışları hakkında koşulların bulunmaması belirsizlikleri ortaya çıkarmış ve yayıncıların sonraki dönemler için farklı fiyat uygulamalarına açık kapı bırakmıştır.

Ödeme koşullarını ele aldığımızda ise faturaların ödenmesi gereken zaman dilimleri tüm lisanslarda verilmiş (Model lisans: Tablo 19/19.5) ancak zamanında yapılmayan ödemeler için ceza ya da faiz uygulaması yalnızca Ü1 lisansında yer almıştır. Buna göre dernek, üniversite ya da ticari lisanslar ödemeler konusunda prosedürleri gereği bir zaman dilimi belirtmiş olsada zamanında yapılmayan ödemeler için kurum lehine iyi niyetli yaklaşımlar sergilemişlerdir diyebiliriz. LIBLICENSE Model Lisansı fiyatın, fiyatlama modelinin, ödeme koşullarının anlaşmalarda müzakere edilmesini ve ayrı bir ekte verilmesini önermiştir. Yayıncıdan yayıncıya, kurumdan kuruma farklılık gösterebilen bu maddelerin ayrı bir ekte yer almasıyla ihtiyaca göre daha kolay bir şekilde düzenleme yapılabileceği düşünülmüştür.

Tablo 19. Fiyat ve ödeme koşulları

19. Lisanstaki fiyat ve ödeme koşulları nelerdir, belirtilmiş mi?								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
19.1. Lisans, fiyat bilgilerini içerdiği dönemle birlikte verir. †	1	1	1	1	1	1	1	1
19.2. Lisans fiyatlama modelini içerir. †	-	1	-	-	-	-	1	1
19.3. Lisanslı içeriğin bir sonraki dönem için fiyat artışı ya da fiyatı lisansta bellidir.	1	1	-	-	-	-	-	1
19.4. Lisans veren geçerli dönem bitmeden bir süre önce lisans alana fiyat bilgisi sağlar. †	-	1	-	-	-	-	-	1
19.5. Faturaların ödenmesi gereken zaman dilimleri vardır. †	1	1	1	1	1	1	1	1
19.6. Faturaların gecikme ve/veya ödememe cezaları vardır.	-	-	-	1	-	-	-	-

Lisanslarda yenileme, iptal, fesih ve ihlale ilişkin hüküm ve koşullar

Tablo 20'de yenileme, iptal, fesih ve ihlale ilişkin hüküm ve koşullara yer verilmektedir. Hiçbir lisansta doğrudan bilgisi verilen otomatik yenileme bulunmamaktadır. Ülkemizde bulunan devlet üniversitelerinin bütçeleri genellikle yılın bitimine yakın zamanlarda belli olmaktadır. Eğer lisansta otomatik yenilemeden önce çıkışı gösteren bir süre tanımlandıysa sürenin bütçe çalışmalarının tamamlanabilmesi için yeterli olup olmadığı konusu kurumlar tarafından ayrıca değerlendirilmelidir.

Lisans süresi dolmadan iptal gerçekleştiğinde (nedensiz fesih) anlaşmanın kalan süresi için önceden yapılan ödemenin lisans alana geri verilmemesi D1, Ü2 ve T3 lisanslarında bulunmuştur. Diğer lisanslarda ise konuya ilişkin bilgiye rastlanmamıştır. Özellikle yıl içerisinde meydana gelen döviz kurundaki dalgalanmalar kütüphanelerin planlarında değişiklikler yapmasına neden olmaktadır. Süre dolmadan yapılan iptallerin çoğunlukla kurumların bütçe yetersizliğinden kaynaklanarak gerçekleştirildiği düşünülmelidir. İçeriğin kullanılmadığı zamana ait geri ödemesinin kurumlara iade edilmesi maddesinin bulunması fesihlerin haklı nedene dayanmasını sağlayacaktır. Bu soruyla bağlantılı olarak lisans alanın anlaşmayı devam ettirebilmek için yeterli bütçesi yoksa anlaşmayı ceza ödemeden feshedebilmesi ise hiçbir lisansta tanımlanmamıştır.

Aslında D1 lisansında taraflardan her birisinin anlaşmayı diğer tarafa 60 gün öncesinden yazılı bilgi vermesiyle herhangi bir zamanda feshedebileceği ancak bu şekilde fesih gerçekleştirmesi durumunda kullanılmamış erişim ücretinin orantılı iadesinin verilmeyeceği ifade edilmiştir. Buna göre bütçeye bağlı ceza ödemeden feshedilmesi lisansta yer almamıştır. D2 lisansında ise kütüphanenin bütçesiyle ilgili bir durum söz konusuysa 90 gün öncesinden bilgi verilmesi koşuluyla fesih yapılabileceği belirtilmiş ancak yüksek sayıda üyenin bu lisanstan çekilmesi durumunda yayıncı hüküm ve koşulları gözden geçirme hakkını saklı tutacağını ifade etmiş, ceza ödemeden fesih yapabileceğini söylememiştir. D1 ve D2 lisanslarının çok yıllı anlaşmalar olması nedeniyle süre bildirimi yapıldığı düşünülmektedir. T2 lisansının çok yıllı olmamasına rağmen finansman eksikliği nedeniyle birinci yılın ardından aboneliğin 90 gün öncesinden bilgi vermek koşuluyla iptal edebileceği belirtilmiş ancak başka bir detay verilmemiştir. Görüldüğü üzere lisanslarda yıl içerisinde bütçesel sebeplerle aboneliğin iptal edilmesi ve kullanılmayan kısmın iade edilmesi konusunda net ve açık bilgilendirmelere ulaşılamamıştır.

Tablo 20'de ihlale bağlı olan sorulardan ise şu sonuçlara ulaşılmıştır: Taraflardan biri anlaşma kapsamındaki yükümlülükleri diğer tarafın ihlal ettiğine inanması halinde yazılı olarak bilgilendirme yapması ve sorunu makul bir süre içinde çözmek için süre verilmesi T2 lisansı hariç tüm lisanslarda geçerli olmuştur. Buna göre anlaşmadaki yükümlülüklerle ilgili sorunu bildirmek ve sorunun çözümü için makul sürenin tanınması konusunda yayıncılar iletişim kurmaktan yana olmuşlardır.

Lisans alan, anlaşmanın herhangi bir maddesini ihlal ederse lisans veren tarafından feshetme hakkının oluşması tüm lisanslarda; lisans veren, anlaşmanın herhangi bir maddesini ihlal ederse lisans alan tarafından feshetme hakkının oluşması ise T2 lisansı hariç tüm lisanslarda görülmüştür. İlk anlaşma taslakları lisans verenler tarafından hazırlandığından genellikle lisans verene, lisans alana göre daha fazla fesih hakkı

verilmektedir. Bu çalışmada ise ihlale bağlı feshin gerçekleşmesi hem lisans alan hem de lisans veren tarafında tanımlanmış ve denge kurulmuştur. Ancak ihlale bağlı olarak lisans alan tarafından fesih gerçekleştiğinde anlaşmanın kalan süresi için önceden ödenen ücretlerin geri verilmesi yalnızca ticari lisanslardan T1 lisansında bulunmuş, diğer lisanslarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır (Model lisans: Tablo 20/20.6).

Yukarıdaki açıklamaları dikkate alırsak ihlal durumundaki geri ödemeler söz konusu olduğunda lisans verenlerin sessiz kaldıklarını görmekteyiz. İhlale bağlı fesih lisans alan tarafından gerçekleştiyse ödenen ücretlerin geri verilmesi lisanslarda mutlaka yer almalı ve lisans verenle lisans alan arasındaki sorumluluk paylaştırılmalıdır.

Tablo 20'nin 20.3 maddesinde yer alan model lisans sorusu LIBLICENSE değerlendirmesinde (Tablo 24) 20.4, 20.5 ve 20.7 soruların birleştirilmesiyle yanıtlanmıştır. LIBLICENSE Model Lisansı önerilerinde taraflarlara anlaşmayı feshetme hakkı tanımlanırken karşı tarafa bilgilendirme yapılması ve sorunu makul bir sürede çözmek için süre verilmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Tablo 20'nin 20.3 maddesinde model lisans sorusu olarak işaretlenen bu soru "Hem her iki tarafa ihlale bağlı feshetme hakkını tanıyan hem de bildirimde bulunarak süre veren lisansları" kapsamış ve model lisansın bu önerisi T2 lisansı hariç tüm lisanslarda geçerli olmuştur.

Tablo 20. Yenileme, iptal, fesih ve ihlale ilişkin hüküm ve koşullar

20. Lisanstaki yenileme, iptal, fesih ve ihlale ilişkin hüküm ve koşullar nelerdir?								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
20.1. Lisans otomatik yenilemeyi içerir.	0	0	0	0	0	0	0	0
20.2. Lisans süresi dolmadan iptal gerçekleştiğinde ödeme lisans alana geri verilmez. (Nedensiz)	1	-	-	-	1	-	-	1
20.3. Taraflardan biri anlaşmayı ihlal ettiğinde yazılı olarak bilgilendirme yapar. †	1	1	1	1	1	1	-	1
20.4. İhlalde taraflardan herhangi birine sorunu makul bir süre içinde çözmek için süre verilir.	1	1	1	1	1	1	-	1
20.5. Lisans veren, herhangi bir maddeyi ihlal ederse lisans alan tarafından feshetme hakkı oluşur.	1	1	1	1	1	1	-	1
20.6. Lisans alan fesih yaptığında anlaşmanın kalan süresi için önceden ödenen ücretler geri verilir. (ihlale bağlı olarak) †	-	-	-	-	-	1	-	-
20.7. Lisans alan, herhangi bir maddeyi ihlal ederse lisans veren tarafından feshetme hakkı oluşur.	1	1	1	1	1	1	1	1
20.8. Lisans alanın yeterli bütçesi yoksa anlaşmayı ceza ödemeden feshedebilir.	-	-	-	-	-	-	-	-

Lisanslarda taraflar için yükümlülük ve zorunlulukları belirleyen koşullar

Tablo 21'de her iki taraf için yükümlülük ve zorunlulukları belirleyen koşullara yer verilmektedir. Çevrimiçi içeriğin en az basılı veya diğer fiziksel formatlar kadar eksiksiz olması için lisans verenin makul çabayı göstermesi, D2 ve D3 lisansları hariç diğer anlaşmalarda yer almamıştır. Yayıncıların çoğu bu konuda çekimser davranmıştır (Model lisans: Tablo 21/21.1).

İçeriğin keşfedilmesini ve erişilebilirliğini kolaylaştırmak için keşif hizmeti sağlayıcılarının açıklayıcı bilgi ve meta verileri vermesi hiçbir lisansta geçmemiştir (Model lisans: Tablo 21/21.2). Keşif hizmeti sunan sağlayıcılarla ayrı anlaşmaların yapılması, dolayısıyla yayıncıların bu konuda ayrıca bilgi vermek istemediğini düşündürmüştür.

Veri tabanının ve beraberindeki yazılımın kullanılması için belge, eğitim ve teknik desteğin sağlanması gibi hüküm ve koşullar yalnızca Ü2 lisansında bulunmuştur (Model lisans: Tablo 21/21.3). Ü2 lisansında yetkili kullanıcılara müşteri destek hizmeti sağlanması veya herhangi bir üçüncü tarafın bu hizmeti sunması konusunda makul çabanın gösterileceği ifade edilmiştir. Meera ve Anuradha'nın (2005) yapmış olduğu

çalışmada teknik desteğinde içinde bulunduğu bazı önemli maddelerin anlaşmaların çoğunda net olarak tanımlanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Güncel tarihli lisansların incelendiği çalışmamızda ise desteğin sağlanması için makul çabanın gösterilmesi yalnızca tek bir lisansta bulunmaktadır. İçeriğin kullanılmasında ya da erişilmesinde aboneye desteğin sağlanması yayıncı tarafında personel sayısını arttırabilir ve ek maliyetler getirebilir bu sebeple lisanslarda bu konuları yayıncıların ayrıca yazılı olarak garanti etmek istemediklerini yorumlayabiliriz.

Tablo 21'in 21.4 ve 21.5 maddelerinde yer alan standartlara uygunluğu göstermek için VPAT (Voluntary Product Accessibility Template) sağlama ve dezavantajlı grupların erişimlerini destekleme konusunda lisanslarda herhangi bir hükme rastlanılmamıştır (Model lisans: Tablo 21/21.4 ve Tablo 21/21.5). Lisanslarda web erişilebilirlik girişimi kapsamında yenilenebilir braille ekranlar, alternatif klavye veya işaretçi ara yüzleri gibi yardımcı yazılım veya cihazlarla engelli erişiminin desteklendiği açıklanmalıdır. Özellikle görme engelli kullanıcıların da erişimi düşünülerek oluşturulan çeşitli yönergelere ve kanunlara ilişkin maddelerin hiçbir lisansta bulunmaması bu kullanıcı grubu için erişimin kısıtlandığını göstermektedir.

İçeriğin eksiksizliğini ve tam olduğunu ifade etme, erişimi kolaylaştırmak için destek verme, dezavantajlı grupların erişimlerini destekleme ve meta verileri sağlama konularında çoğunlukla yayıncıların çekimser davranarak sorumluluk almak istemediği görülmektedir. Ancak bu tür maddelerin anlaşmalarla yazılı olarak garanti altına alınmasının kütüphanelerde iş akışlarını kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Örneğin keşif hizmeti sağlayıcılarına içeriğin taranması konusunda bilgi vermek erişilebilirliği ve kullanımları arttırarak maliyetleri düşürme konusunda önemli bir etkiye sahiptir. Taranabilir içerik hakkında sözlü olarak istense yayıncılar muhakkak ki yardımcı olacaktır. Ancak bu bilgilerin lisans anlaşmasında garanti altına alınması kütüphanelerin beklentileri arasında yer almalıdır.

Tablo 21/21. 6 maddesinde yer alan bilgiye göre lisans verenler sürekli hizmet sağlamak için makul çabayı göstermektedir (T3 lisansı hariç) (Model lisans: Tablo 21/21.6). Lisanslı içeriğin kısa süreli kullanılamama durumunda lisans alana bilgi verilmesi D3, Ü1 ve T1 lisanslarında, lisansta hizmeti alamama (lisanslı materyallerin çalışmaması, görüntülenememesi, yüklenmemesi gibi) süresiyle orantılı olarak ücretin bir kısmının geri ödemesine ilişkin bilgiye ise D3, T1 ve T3 lisanslarında rastlanmıştır (Model lisans: Tablo 21/21.7 ve Tablo 21/21.8). Yayıncıların bilgisi dâhilinde olan ya da olmayan erişim sorunlarının ortaya çıkması muhtemeldir. Yayıncıların bu sorunlardan lisans alanı bilgilendirmek gibi bir sorumluluk almak istememesi ve geri ödemede maddi kayıpların oluşması yayıncıların bu konularda sessiz kalmasına neden olmuştur. Ancak unutulmamalıdır ki çok uzun süreli erişim sorunlarının yaşanması hizmet kalitesini düşüreceği gibi kullanımlar nedeniyle maliyet hesaplamalarını da etkileyecektir.

İncelenen bir diğer madde ise ürünlerin kullanılması ya da kullanılmamasından kaynaklanan sorumluluk bildirimi olmuş ve bu sorumluluğun taraflar arasında paylaştırılması beklenmiştir. Ancak ticari lisanslardan yalnızca T2 lisansı taraflar ifadesini kullanmıştır. Diğer lisanslar ürünlerin kullanılması veya kullanılamamasından kaynaklanan hata, eksiklik, hasar, veri kaybı veya bununla sınırlı olmamak üzere dolaylı, özel, cezai gibi zararlardan lisans verenleri sorumlu tutmamışlardır (Model lisans: Tablo 21/21.12). Bu hükme göre yayıncılar herhangi bir sorumluluk almamış ancak anlaşmada belirtilen konularda kaynağı lisanslamak için gerekli tüm haklara sahip olduklarını belirtmişlerdir (Model lisans: Tablo 21/21.10).

Lisanslı içeriğin başka bir tarafın fikri mülkiyet veya telif hakkını ihlal etmediğini garanti etmesi D1, D2, T2 ve T3 lisansı hariç diğer lisanslarda yer almıştır (Model lisans: Tablo 21/21.9). Üçüncü bir taraf telif hakkı veya diğer fikri mülkiyet ihlali iddiasında bulunursa lisans alanın uğradıkları kayıp, hasar, ceza vb. için yetkili kullanıcının korunup tazmin edilmesi ise tüm lisanslarda yer almıştır (Model lisans: Tablo 21/21.11). Ancak

bazı maddelerde yetkili kullanıcının kayıp, hasar vb. durumlardan korunduğu doğrudan iletilirken (D3, T1) bazı lisanslarda bu hasarın abonelik için ödenen toplam miktarı aşmaması şeklinde bir sorumluluk sınırlandırması yapılmıştır. Bu maddelere göre tüm lisanslar telif hakkı ihlali olduğunda yetkili kullanıcının korunup tazmin edileceğini bildirdiği için aslında başka bir tarafın telif hakkını ihlal etmediğini de dolaylı olarak söylemiştir diyebiliriz. Bununla beraber kurumun yayıncıyı tazmin edeceği tek taraflı mali sorumluluk ise yalnızca D1 ve D2 lisanslarında yer almıştır. Bu lisanslarda yayıncının aleyhine oluşabilecek durumlar ve yetkili kullanıcıların ve/veya diğer kullanıcıların edinimleri nedeniyle ileri sürülen tüm talepler için lisans alanın tazmin etmesi beklenmiştir. Kurumların yetkili kullanıcılar üzerinde doğrudan bir kontrolü olmadığı ve bunu önleyemeyeceği için LIBLICENSE Model Lisansında önerildiği gibi mali sorumluluğun üstlenilmemesi gerekmektedir.

Bu maddelerle lisans verenin içeriği lisanslayabileceği, hak ihlali yapılmadığı eğer ihlal varsa lisans alanın tazmin edileceği belirtilmiştir. İçeriği lisanslama hakkına sahip olmak, herhangi bir tarafın fikri mülkiyet hakkını ihlal etmemek ve buradan doğacak zararların temin edilmesini sağlamak taraflar arasında herhangi bir anlaşmazlık yaşanması ve bunun çözülmesinde önemli olmaktadır. Aksi halde içeriği lisanslama yetkisine sahip olmayan ve bunu lisansta belirtmeyen durumlarda kütüphanelerin de suçlu statüsünde yer alabileceği düşünülmelidir.

Tablo 21'e göre lisans alanın içeriğe erişimde ilgili hüküm ve koşulların geçerli olduğunu yetkili kullanıcılara uygun bir şekilde bildirmesi, şifrelerin yetkili kullanıcılara verilmesi, bunun üçüncü taraflara iletilmemesi ve izinsiz kullanımın durdurulması konusunda makul çabanın gösterilmesi koşulları tüm lisanslar için geçerli olmuştur (Model lisans: Tablo 21/21.13, Tablo 21/21.14). Bu maddelere göre makul çaba ifadesinin yer alması lisans alan için zorunluluğun oluşmasının önüne geçsede hiçbir lisansta "yetkili kullanıcılar bu anlaşmanın tarafı değildir" ifadesi yer almamıştır. Bu

ifadenin anlaşmalarda özellikle belirtilmesi yetkili kullanıcıların eylemlerinden kütüphanelerin sorumlu olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Elbette usulsüz bir kullanım meydana geldiğinde bunun bilgisinin verilmesi ve giderilmesi konusunda yayıncılarla kütüphanelerin iş birliği yapması gerekmektedir. Ancak kullanıcıların davranışlarından kütüphanelerin sorumlu tutulmayacağının lisanslarda belirtilmesinin büyük önem taşıdığı düşünülmektedir.

Tablo 21'deki mücbir sebep maddelerini incelediğimizde bazı lisanslarda tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. Lisans alan tarafında mücbir sebeplerin geçerli olması D3, Ü2, T1 ve T2 lisanslarında yer almıştır (Model lisans: Tablo 21/21.20). Lisanslarda tek bir taraf için değil lisans veren ve lisans alan için bu maddelerin geçerli olabileceğinin belirtilmesi karşılıklı hak ve yükümlülükler arasında tanımlanmalıdır.

Tablo 21. Lisanslarda taraflar için yükümlülük ve zorunlulukları belirleyen koşullar

21. Lisansta her iki taraf içinde yükümlülük ve zorunlulukları belirleyen koşullar var mı? (Garanti, Tazminat, Mücbir sebep)								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
21.1. Çevrimiçi içeriğin en az basılı veya diğer fiziksel formatları kadar eksiksiz olması için lisans veren makul çabayı gösterir. †	-	1	1	-	-	-	-	-
21.2. Lisans veren keşif hizmeti sağlayıcılarına erişilebilirliği kolaylaştırmak için açıklayıcı bilgi ve meta verileri sağlar. †	-	-	-	-	-	-	-	-
21.3. Lisans veren veri tabanının ve beraberindeki yazılımın kullanılması için belge, eğitim ve teknik destek sağlar. †	-	-	-	-	1	-	-	-
21.4. Dezavantajlı grupların erişimi yazılım veya diğer cihazlarla desteklenir, yasalara uygunluk sağlanır. †	-	-	-	-	-	-	-	-
21.5. Lisans veren standartlara uygunluğu göstermek için lisans alana güncel VPAT sağlar. †	-	-	-	-	-	-	-	-
21.6. Lisans veren sürekli hizmet sağlamak için makul çabayı gösterir. †	1	1	1	1	1	1	1	-
21.7. Lisans veren lisanslı içeriğin kısa süreli kullanılamama durumunu lisans alana önceden bilgi verir. †	-	-	1	1	-	1	-	-
21.8. Lisansta hizmeti alamama süresiyle orantılı olarak ücretin bir kısmının geri ödemesi yapılır. †	-	-	1	-	-	1	-	1
21.9. Lisans, lisanslı içeriğin başka bir tarafın fikri mülkiyet veya telif hakkını ihlal etmediğini garanti eder. †	-	-	1	1	1	1	-	-
21.10. Lisans veren, anlaşmada belirtilen konularda kaynağı lisanslamak için gerekli tüm haklara sahip olduğunu garanti eder. †	1	1	1	1	1	1	1	1
21.11. Üçüncü bir taraf telif hakkı ihlali iddiasında bulunursa lisans alan uğradığı kayıp için korunur ve tazmin edilir. †	1	1	1	1	1	1	1	1
21.12. Taraflardan hiçbiri ürünlerin kullanımından veya kullanılamamasından kaynaklanan hata, eksiklik, hasar, veri kaybı vb. dolaylı, özel, cezai gibi zararlardan sorumlu tutulmaz. †	0	0	0	0	0	0	1	-
21.13. Lisans alan içeriğe erişimde anlaşma hüküm ve koşullarının geçerli olduğunu yetkili kullanıcılarına uygun bir şekilde bildirir. †	1	1	1	1	1	1	1	1

21.14. Lisans alan şifreleri yalnızca yetkili kullanıcılara verir üçüncü tarafa ifşa etmemelerini sağlamak için tüm makul çabayı gösterir. †	1	1	1	1	1	1	1	1
21.15. Lisans alan izinsiz kullanımı durdurmak için makul çabayı gösterir.	1	1	1	1	1	1	1	1
21.16. Lisansta "Yetkili kullanıcılar bu anlaşmanın tarafı değildir" ifadesi yer alır.	0	0	0	0	0	0	0	0
21.17. Lisansta mücbir sebepler tanımlıdır (Mücbir sebepler savaş, isyan, sel, kazalar, grevler vb.).	0	0	1	-	1	1	1	-
21.18. Lisansta mücbir sebep maddeleri lisans alan için uygulanır.	-	-	1	-	1	1	1	-
21.19. Lisansta mücbir sebep maddeleri lisans veren için uygulanır.	1	1	1	-	1	1	1	-
21.20. Lisansta mücbir sebep maddeleri her iki taraf için uygulanır. †	-	-	1	-	1	1	1	-

Lisanslardaki yedek kopya ve sürekli erişim hakkı

Tablo 22'de lisansların yedek kopya ve sürekli erişim hakkına ilişkin koşulları yer almaktadır. D3 lisansı hariç tüm lisanslarda sürekli erişim hakkına izin verilmiş ve konuyla ilgili koşullar açıklanmıştır. Sürekli erişim hakkı bulunan lisanslar için hem anlaşma süresince erişilen hem de sürekli erişim hakkı bulunan içerik lisansta tanımlanmıştır (Model lisans: Tablo 22/22.2). D3 lisansında sürekli erişim hakkı bulunmadığı için yalnızca anlaşma süresinde erişilen içerik lisansta verilmiştir. Lisanslarda erişilen içeriğin tanımlaması yapılmalı ve sürekli erişim hakkının sağlanıp sağlanmadığı belirtilmelidir. Bu bilgilerin yazılı olarak ifade edilmemesi kütüphaneleri ikilemde bıraktığı gibi keşif araçlarındaki tanımlamaların sağlıklı bir şekilde yapılmasına ve erişilen içerik konusunda kullanıcıların bilgilendirilmesine engel olmaktadır. Diğer bir önemli konu sürekli erişimin nasıl sağlanacağıdır. Erişim platform üzerinden sağlanıyorsa belirli bir ücreti var mıdır, harici bir bellekle sunuluyorsa kütüphanenin bunu muhafaza edebileceği bir sunucusu bulunmakta mıdır? Bu soruların cevaplanması gerekmektedir aksi halde içeriği kullanıma sunamadan içeriğin yalnızca dosya olarak tutulması riski ile karşı karşıya kalınabilir.

Tablo 22/22.3 maddesine göre lisanslı materyalin dijital kopyasının oluşturulması konusunda lisanslarda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yalnızca sürekli erişim hakkı kapsamında lisans alanın talebi üzerine yedek kopyayı alması veya bir kopya oluşturması bazı lisanslarda yer almıştır (Model lisans: Tablo 22/22.3).

Uzun süreli koruma amacıyla lisanslı materyallerin arşivini üçüncü bir tarafa sağlamak konusunda bilgi içermesi ve arşivleme kuruluşlarıyla iş birliği yapmayı kabul etmesi D2 ve Ü1 lisansları hariç tüm lisanslarda tanımlanmıştır (Model lisans: Tablo 22/22.4). Buna karşılık lisans veren arşivleme hizmetine katılımı durdurduğunda veya şartlarını değiştirdiğinde önceden bilgi vermesi ve alternatif düzenlemeler oluşturmaya çalışması ise hiçbir lisansta bulunamamıştır (Model lisans: Tablo 22/22.5). D3 lisansında sürekli erişim hakkı bulunmazken uzun süreli koruma amacıyla arşivleme kuruluşlarıyla iş birliği yapıldığı gözlemlenmiştir. D3 lisansında açıklanan bilgiye göre yayıncı tarafından her yıl yayınlanan tüm makalelerin bir PDF koleksiyonu oluşturulmaktadır. Bu koleksiyon satın alınabilmekte ve kurumun yerel sunucusunda kullanılabilmektedir. Arşivlenmiş lisanslı materyallerin kullanımı ise anlaşmanın koşullarına tabi olmuş ve satın alınan içerik için arşivleme kuruluşlarıyla iş birliği yapıldığı görülmüştür.

Singh ve Mukherjee'nin (2018) çalışmasında ticari yayıncıların çoğunda "sürekli/kalıcı erişim" maddelerinden anlaşmada bahsedilmemiştir. Sürekli erişimin tanımlandığı lisanslarda ise kısaca açıklama yapılmıştır. Singh ve Mukherjee'nin (2018) araştırmasından farklı olarak çalışmamızda incelenen lisanslarda dernek lisansları arasında yer alan D3 lisansı hariç tüm lisanslarda sürekli erişim hakkına izin verildiği görülmüştür. ANKOS Konsorsiyumunun lisans anlaşması müzakerelerinde konuya önem vermesi sebebiyle hemen hemen tüm lisanslarda bu hakkın tanımlandığı düşünülmektedir.

Tablo 22. Yedek kopya ve sürekli erişim hakkı

22. Lisans, yedek kopya ve sürekli erişime izin veriyor mu?								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
22.1. Lisansta sürekli erişimle ilgili koşullar vardır.	1	1	0	1	1	1	1	1
22.2. Anlaşma süresince erişilen ve sürekli erişim hakkı bulunan içerik lisansta tanımlıdır. †	1	1	1	1	1	1	1	1
22.3. Lisans verenin veya lisans alan kendi isteğiyle yedek kopya olarak saklanmak üzere lisanslı materyalin bir dijital kopyası oluşturulabilir. †	-	-	-	-	-	-	-	-
22.4. Lisans veren uzun süreli koruma amacıyla içeriğin arşivini üçüncü bir tarafa sağlamayı ve arşivleme kuruluşlarıyla işbirliğini kabul eder. †	1	-	1	-	1	1	1	1
22.5. Lisans veren arşivleme hizmetine katılımı durdurduğunda önceden bilgi verir ve alternatif düzenlemeler oluşturmaya çalışır. †	-	-	-	-	-	-	-	-

Lisanslı içeriğin geri çekilmesi, değiştirilmesi ve devrini belirleyen koşullar

Lisanslı içeriğin geri çekilmesi, değiştirilmesi veya devrini belirleyen koşul ve hükümler Tablo 23'te gösterilmektedir. İçeriğin değişmesi ya da geri çekilmesi durumunda önceden bilgi verilmesi D2, Ü1, T1 lisanslarında yer almıştır (Model lisans: Tablo 23/23.3). Kütüphanelere bu konuda önceden bilgi verilmesi yaşanacak erişim sorunlarında ve kullanıcı geri dönüşlerinin kısa sürede çözüme kavuşturulmasında önemli bir yere sahiptir. Lisansların yarısından fazlasında bu konu gündeme getirilmemiş ve yayıncılar bilgi verilmesi konusunda sorumluluk almak istememişlerdir. İçeriğin geri çekilmesinde yetkili kullanıcı daha az yararlanırsa orantılı miktarda geri ödeme hakkının lisans alana verilmesi D2, Ü1, T1 ve T2 lisanslarında tanımlanırken (Model lisans: Tablo 23/23.5) değişiklik veya içeriğin geri çekilmesinden yetkili kullanıcı daha az yararlanırsa lisansı feshetme hakkının lisans alana verilmesi yalnızca T1 lisansında açıklanmıştır (Model lisans: Tablo 23/23.4). Özellikle dergilerin başka yayıncılara transfer edilmesi kütüphanelerin karşılaştığı süreçler arasında yer almaktadır. Çok kullanılan bir dergiyse ve toplam kullanımı etkiliyorsa lisans alana anlaşmayı feshetme hakkının tanınması bu aşamada önemli olabilmektedir. Bununla beraber çekilen başlıkların toplam ödeme tutarlarından düşmesi, bunların takibinin yapılması lisans anlaşmalarında yazılı olarak garanti edilmeli ve tüm lisanslar için geçerli olmalıdır.

Anlaşma kapsamındaki hak ve yükümlülüklerin devri konusunda diğer taraftan önceden yazılı izin alma yalnızca D3 ve T1 lisanslarında geçerli olmuştur. D1, Ü2, T2 ve T3 lisanslarında ise lisans alanın anlaşma kapsamındaki haklarını yayıncının yazılı onayı olmaksızın devir veya temlik edemeyeceği belirtilirken lisans veren için böyle bir açıklama yapılmamıştır (Model lisans: Tablo 23/23.1). Bununla beraber içeriğe erişim, arşiv ve kalıcı erişim haklarının devam etmesi de dâhil olmak üzere devreden tarafın tüm yükümlülüklerinin yerine getirilmesinin garanti edilmesi Ü1, Ü2, T1, T2 ve T3 lisanslarında yer almıştır (Model lisans: Tablo 23/23.2). Bu lisanslarda da doğrudan garanti edildiği söylenmemiş makul çabanın gösterileceği ifade edilmiştir. İçeriğe erişim, kalıcı erişim ya da arşiv hakları konusunda diğer lisansların bilgi vermemesi yayıncıların sessiz kalarak sorumluluk almak istememesini düşündürmüştür. Ancak bu konuda izlenecek politikaların lisanslarda yer alması, kütüphanelerde erişim sürekliliğinin sağlanmasını kolaylaştıracaktır.

Tablo 23. İçeriğin geri çekilmesi, değiştirilmesi ve devrini belirleyen koşullar

23. Lisanslı içeriğin geri çekilmesi, değiştirilmesi veya devrini belirleyen koşul ve hükümler nelerdir?								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
23.1. Anlaşma kapsamındaki hakların tamamını veya bir kısmını başka bir tarafın edinmesi veya içeriğin devredilmesi durumunda diğer tarafın önceden yazılı izni alınır. †	0	-	1	-	0	1	0	0
23.2. Lisanslı materyallerin başka bir tarafa devredilmesi veya başka bir taraftan edinilmesinde içeriğe erişim, arşiv ve kalıcı erişim hakları da dâhil tüm yükümlülüklerinin yerine getirilmesi beklenir. †	-	-	-	1	1	1	1	1
23.3. Lisans içeriğinin değişikliği veya içeriğin geri çekilmesiyle ilgili lisans alana belirli bir süre öncesinden bilgi verilir. †	-	1	-	1	-	1	-	-
23.4. Değişikliklerden veya içeriğin geri çekilmesinden yetkili kullanıcı daha az yararlanırsa lisans alan anlaşmayı feshedebilir. †	-	-	-	-	-	1	-	-
23.5. İçeriğin geri çekilmesi yetkili kullanıcılar için daha az yararlı ise orantılı bir miktarda lisans alana geri ödeme yapılır. †	-	1	-	1	-	1	1	-

Genel Değerlendirme

Tablolar incelendiğinde tüm yayıncıların hemfikir oldukları ya da sessiz kaldıkları konular bulunmaktadır. Buna göre genel durum değerlendirmesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Tıklamalı lisans bilgisi olmadan yayıncıların tümü, kullanımla ilgili bazı sınırlandırmalar olsada yetkili kullanıcıyı tanımlamış, yerinde/uzaktan erişim sağlamış ve erişim için kimlik doğrulama yöntemleri kullanmıştır. Anlaşma süresince erişilen ve sürekli erişim hakkı bulunan içerik lisansta verilmiştir. Yayıncılar lisanslarda fiyat bilgisini içerdiği dönemle birlikte vermiş ve faturaların ödenmesi gereken zaman dilimlerini belirtmişlerdir. Ticari kullanım ile sistematik ve otomatik kullanım yasaklanmış; yazdırma, indirme/kaydetmede kişisel kullanım amacının bulunması lisanslarda belirtilmiştir. Görüldüğü üzere temel nitelikte sayabileceğimiz maddelerde yayıncılar hemfikir davranmış ve bu bilgilere lisanslarda yer vermişlerdir.

Araştırma ve özel çalışma amacıyla yapılan ILL'e tüm yayıncıların izin verdiği görülürken genel itibariyle veri toplama, veri paylaşma konularında yayıncılar sessiz kalmışlardır. Örneğin toplanan verilerin silinmesi, üçüncü taraflarla paylaşılan veri türü hakkındaki bilgi, bazı verilerin üçüncü taraflara verilemeyeceği, veri paylaşımında üçüncü tarafların gizlilik hükümlerine uyması, yasal zorunluluklarda lisans alanın bilgilendirilmesi gibi konulara anlaşmalarda yer verilmemiştir. Bu durum yayıncı tarafında kişisel verilerin korunması ve veri güvenliğinin sağlanmasıyla ilgili düzenlemelerin tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini düşündürmüştür.

Metin ve veri madenciliğine lisanslarda bazı yayıncıların izin verdiği görülmüş ancak ücretler konusunda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Aynı durum yazarların kendi eserleriyle ilgili koşullar için de gerçerli olmuş, bazı lisanslar izin vermiştir. Yazılı iznin alınması ya da atıf yapılması konusunda yayıncılar açıklama yapmamıştır.

Lisans verene anlaşmayı feshetme hakkı tüm yayıncılarda tanımlanmış ancak lisans alanın anlaşmayı devam ettirebilmek için yeterli bütçesi yoksa ceza ödemeden anlaşmayı feshetme konusunda yayıncılar sessiz kalmışlardır. Aynı zamanda yayıncılar keşif hizmeti sağlayıcılarına veri sağlama, dezavantajlı grupların erişimini destekleme ve

yedek kopya olarak saklanmak üzere lisanslı materyalin bir dijital kopyasının oluşturulması konularında da sessizliklerini korumuşlardır.

Yayıncılar kaynağı lisanslamak için tüm haklara sahip olduklarını, üçüncü bir taraf telif hakkı iddiasında bulunursa lisans alanın haklarının korunacağını belirtmişlerdir. Bununla beraber yayıncıların da lisans alandan bazı istekleri olmuştur. Lisans alanın anlaşma kapsamındaki hüküm ve koşulların geçerli olduğunu yetkili kullanıcılarına bildirmesi, şifrelerin ifşa edilmemesi ve izinsiz kullanımı durdurmak için lisans alanın makul çabayı göstermesi konusunda tüm yayıncılar hemfikir olmuştur. Ancak hiçbir yayıncı lisansta "yetkili kullanıcılar bu anlaşmanın tarafı değildir" ifadesine yer vermemiş ve buna göre kütüphanelerin kullanıcı davranışlarını kontrol edemediklerini onaylamamışlardır.

İncelenen lisansların hiçbirinde kurumun ulusal yasaları geçerli olmamış ve herhangi bir ihtilaf durumunda kurumun ülkesinin mahkemlerine yer verilmemiştir. Yayıncıların geçerli yasa ve yer konusunda kendileri lehine olabilecek maddeleri anlaşmalara ekledikleri sonucuna ulaşılmıştır.

IV.2. LIBLICENSE Model Lisansı Değerlendirme

LIBLICENSE Model Lisansı önerilerine sayfasından erişim sağlanarak lisans anlaşmalarına uygunluğu Tablo 24'te değerlendirilmiştir[9]. İncelenen lisansların model lisansta önerilen dile uygunluğunu değerlendirebilmek için evet cevabı olan sorulara "10" puan verilerek puanlama yapılmıştır. Buna göre dernek lisanslarından D1 lisansı 230, D2 lisansı 290, D3 lisansı 330; üniversite lisanslarından Ü1 lisansı 310, Ü2 lisansı 260 puan almıştır. Ticari lisansların puanları ise T1 lisansı için 400, T2 lisansı için 270 ve T3 lisansı için 220 puan olmuştur.

[9] LIBLICENSE Model Lisansı önerileri erişim adresi: https://liblicense.crl.edu/licensing-information/model-license/

LIBLICENSE Model Lisansının incelenen tüm önerileri bütün lisans anlaşmalarında yer alırsa lisansların alması gereken toplamda 4.800 puandır. Ancak önerilere evet cevabını veren lisansların toplam puanı 2.310 olarak bulunmuştur. Buna göre lisans anlaşmaları, model lisans önerileri kapsamındaki toplam puanların %48'ini almıştır.

Tablo 24'te incelenen model lisans sorularının tamamı lisanslarda geçmemiş yalnızca %48'i yani tüm önerilerin yarısından azı lisanslarda yer almıştır. Dolayısıyla dünyada bu ölçüde standartlaşmış ve birçok profesyonelin göz ardı edemeyeceği önerilerin neredeyse yarısı Türkiye'deki nihai lisanslara yansıtılamamıştır.

Nihai lisanslar ile model lisans önerileri arasında hiç uygunluk göstermeyen veya lisansların çoğunluğunda bir bilgiye ulaşılmayan maddeler şu şekildedir (soruya yalnızca hayır veya bilgi yok "-"cevabını veren ya da hem hayır hem de bilgi yok cevabını veren):

- *Yayıncıların üçüncü taraflarla veri paylaşmaması (Kullanım istatistikleri de dâhil), yasal zorunluluk nedeniyle veri paylaşılsa dahi lisans alana bilgi verilmesi*: Çalışmada incelenen lisansların %50'sinde (N=4) toplanan IP dışı veriler olduğu ancak yalnızca %12,5'inde (N=1) üçüncü taraflarla veri paylaşımına ilişkin şartlara yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla beraber üçüncü tarafın gizlilik hükmüne uymasını gerektiren bir madde lisansta yer almamıştır (Bkz. Tablo 15 ve Tablo 16). Rubel ve Zhang'ın (2015) çalışmasında belirttiği gibi nihai lisanslar ile model lisanslar arasında veri paylaşımı konusunda farklılık olduğu sonucuna ulaşılmış ve lisansların çoğu sessiz kalmıştır. Lisansların bu konulardaki sessizlikleri kurumlar tarafından tekrar değerlendirilmeli, yayıncılar veri toplamadığını ve/veya veri paylaşımı yapmadığını lisanslarda açıkça dile getirmelidir. Nitekim model lisanslar kullanıcıların kimliğine ve/veya kullanımlarına ilişkin bilgilerin yasayla gerekmedikçe herhangi bir üçüncü tarafa verilemeyeceğini söylemiştir.

- *Lisansların, yetkisiz kullanım ve diğer ihlalleri izleyecek koşullara yer vermemesi:* Lisansların %37,5'inde (N=3) uygunluğun izlenmesi için makul çabanın gösterileceği ifade edilirken, %75'inde (N=6) izinsiz kullanımın yayıncıya bildirilmesi yer almış diğer lisanslarda ise herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Fernández-Molina ve diğerlerinin (2021) çalışmasında lisansların %47'sinde (yayıncının bilgilendirmesini zorunlu kılan maddenin lisanslardaki oranı ise %69,) Rubel ve Zhang'ın (2015) çalışmasında lisansların %38'inde yetkisiz kullanımın izlenmesini (yayıncıyı bilgilendirmesini zorunlu kılan maddenin lisanslardaki oranı ise %81) gerektiren maddeler bulunmuştur. Buna göre nihai lisanslar kütüphanelere daha fazla sorumluluk yüklemiştir. Ancak LIBLICENSE Model Lisansı, kütüphanelerin genellikle kullanıcılarının kullanımını izleme sorumluluğunu üstlenmemesini veya yetkileri dışında düzeltici önlemler alma sözü vermemesini önermiştir. Çalışmada yer alan lisanslarda makul çaba ifadesi kullanılmış olsada yayıncılar izinsiz kullanımı mümkün olduğunca önlemek için kütüphaneleri yönlendirmişler ya da lisans alanın yetkisiz kullanımı izleyemeceğinin bildirilmesi konusunda sessiz kalmşlardır.
- *Lisans verenin, metin ve veri madenciliği için detaylı bilgileri sağlaması-keşif hizmeti sağlayıcılarına açıklayıcı bilgi ve meta verileri vermesi*: Anlaşmalarda bu konular gündeme gelmemiş maddeler arasında yer almıştır. Ancak keşif hizmeti sağlayıcılarıyla yapılan ayrı anlaşmaların olabilmesi ihtimali bu bilginin lisanslarda neden geçmediğini kısmen açıklamıştır. Keşif hizmeti sağlayıcılarıyla ayrı anlaşmalar yapılsada içeriğin keşfedilmesinde, görüntülenmesinde etkili olan bu sistemlerin destekleneceği bilgisinin lisanslarda ayrıca verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

- Lisanslarda, model lisans önerilerindeki gibi gündeme gelmeyen diğer bir konu ise *geçerli yasa ve yargı yeri* olmuştur. LIBLICENSE editörleri devlet kurumları için geçerli yasa ve yer konusunun, danışmanlar veya uygun bir yönetici ile görüşülmesini önermiştir. Ancak incelenen lisansların çoğunluğunda lisans verenin bulunduğu ülkenin yasalarının geçerli olduğu, diğer lisansta ise konuyla ilgili bir bilgiye ulaşılamadığı görülmüştür.
- *Dezavantajlı grupların erişiminin desteklenmesi* konusunda da yayıncılar sessizliğini korumuş ve lisanslarda herhangi bir bilgiye yer vermemiştir. Ancak model lisans, dezavantajlı kullanıcıların erişimlerinin sistemlerle desteklenmesini ve engeliler yasasına uyulmasını önermiştir.
- *Yedek kopya olarak saklanmak üzere dijital kopyanın oluşturulması*: Çalışmada incelenen lisanslarda lisans alanın yedek kopya yapabileceğinden bahsedilmemiş, dijital kopyanın sunulması ya da alınması yalnızca sürekli erişim hakkı kapsamında açıklanmıştır. Model lisansta, lisans alanın yedek kopya olarak saklanmak üzere tüm lisanslı materyallerin bir kopyasını oluşturabileceği veya lisans veren tarafından bu kopyanın sunulabileceği belirtilmiştir. Anlaşmanın feshedilmesi durumunda kalıcı erişim hakkı varsa bu yedek kopyanın kullanılabileceği kalıcı erişim hakkı yoksa kopyanın silinmesi gerektiği önerilmiştir.
- *Arşivleme hizmetine katılımının durdurulması veya şartlar değiştiğinde bilgi verilerek alternatif düzenlemeler oluşturulması:* Lisansların %75'inde (N=6) yayıncılar arşivleme kuruluşlarıyla iş birliği yapmayı kabul ederken bu hizmet sona erdiğinde ya da şartlar değiştiğinde ne yapılması gerektiği konusunda hiçbir yayıncı görüş bildirmemiştir.

Nihai lisanslar ile model lisans arasında tam uygunluk gösteren maddeler ise şu şekildedir (Soruya yalnızca evet cevabını veren): *Yetkili kullanıcının, erişim ve kimlik*

doğrulama yöntemlerinin, anlaşma süresince erişilen ve sürekli erişim hakkı bulunan içeriğin lisansta tanımlanması, yetkili kullanıcıların içeriğin makul bir bölümünü elektronik olarak görüntüleyebilmesi, indirebilmesi, yazdırabilmesi, içeriğin ticari amaçla kullanılmaması, ILL'e izin verilmesi, lisansın fiyat ve ödeme koşullarına yer vermesi, lisans verenin kaynağı lisanslama hakkıyla ilgili bildirimde bulunması, üçüncü bir taraf telif hakkı veya diğer fikri mülkiyet ihlali iddiasında bulunursa lisans alanın korunması, lisans alanın içeriğe erişimde anlaşmanın hüküm ve koşullarının geçerli olduğunu yetkili kullanıcılarına uygun bir şekilde bildirmesi, şifre veya diğer erişim bilgilerinin bir üçüncü tarafa ifşa edilmemesini sağlamak için lisans alan tarafında tüm makul çabanın gösterilmesi şeklinde açıklanmıştır. Bu maddeler LIBLICENSE Model Lisansı önerilerine uygunluk göstermiş ve kurumsallaşmıştır. Ancak bilimsel paylaşım, metin ve veri madenciliği, yazar hakları, açık erişim gibi maddelerin yerine daha temel nitelikteki anlaşma maddelerinin kurumsallaştığı görülmüştür.

Kendi grubu içindeki toplam puanının ortalaması esas alınarak lisansları yayıncı türüne göre değerlendirdiğimizde dernek lisansları 283 (%47), üniversite lisansları 285 (%47,5), ticari lisanslar ise 297 puan (%49,5) almıştır. Lisans anlaşmalarının model lisans önerilerine uygunluğunda lisanslar birbirine yakın puanlar alırken en fazla benzerlik ticari lisanslarda karşımıza çıkmıştır. Ticari yayıncıların kâr amacı gütmeleri nedeniyle maddi kaygılarının olması ve yapılan müzakerelerdeki değişiklikleri lisanslara yansıtma eğiliminde oldukları düşünülmektedir. Dolayısıyla model lisans önerilerine az bir farklada olsa ticari yayıncıların diğer yayıncılara göre daha fazla uygunluk gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Kaliteli ve bilimsel çalışmalar üretme amacını güden ve yüksek standartlara sahip olan dernek ve üniversite yayıncıların oranı ise birbirine yakın çıkmıştır.

Tablo 24. LIBLICENSE Model Lisansı karşılaştırma

24. LIBLICENSE Model Lisans Soruları								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
1. Yetkili kullanıcı tanımı vardır.	1	1	1	1	1	1	1	1
2. Erişim için kimlik doğrulama yöntemleri kullanılır.	1	1	1	1	1	1	1	1
3. Erişim ve kimlik doğrulama yöntemleri lisansta ayrı bir bölümde açıklanır.	1	1	1	0	0	1	1	1
4. Bilimsel paylaşıma izin verir.	-	1	1	-	-	1	1	-
5. E-rezerve izin verir.	-	1	1	1	1	1	1	-
6. ILL'e izin verir.	1	1	1	1	1	1	1	1
7. Metin ve/veya veri madenciliğine izin verir.	0	-	-	1	0	1	1	-
8. Metin ve veri madenciliği sonuçlarını başkalarının kullanımına sunmasına izin verir.	-	-	-	1	-	1	-	-
9. Metin ve veri madenciliği için alınan ücretler kopyaların hazırlanması ve teslimi içindir.	-	-	-	-	-	-	-	-
10. Lisanslı materyal ticari amaçla kullanılmaz.	1	1	1	1	1	1	1	1
11. Yeniden derleme ve türev çalışma oluşturulmasına izin verilmez.	1	1	1	1	1	1	1	-
12. Lisanslı materyallerdeki telif hakkı bildirimleri kaldırılamaz, gizlenemez, değiştirilemez.	1	1	1	1	1	1	1	-
13. Lisanslı içeriğin daha verimli kullanılması için yerel dijital kopya oluşturmaya, önbellek almaya izin verir.	-	1	1	-	-	1	-	-
14. Yetkili kullanıcılar çalışmalarında uygun şekil, tablo ve kısa alıntılar kullanabilir.	1	1	1	-	-	1	1	-
15. Lisans alan, içeriğin bilerek veya kasıtlı olarak yetkili kullanıcı dışında kullanılmasına izin vermez.	-	-	1	-	-	-	-	-
16. Lisans veren veya lisans alan erişimi askıya alabilir ancak bildirimde bulunulması ve süre verilmesi gerekir.	-	1	-	-	-	-	-	1
17. Lisans, lisans alanın izinsiz kullanımı ve/veya telif hakkı ihlali konusunu yayıncıya bildirecek koşulları içerir.	1	-	1	1	1	1	-	1
18. Lisans, lisans alanın yetkisiz kullanımları ve diğer ihlalleri izleyecek koşullara izin vermez.	-	-	0	0	-	0	-	-
19. Lisans telif hakkı yasası kapsamında izin verilen eylemleri kısıtlamaz.	-	-	-	1	1	1	-	-
20. Lisans, kamuya açık lisans altındaki içerik üzerinde ek kısıtlamalar getirmez.	-	-	-	1	-	-	-	-
21. Lisans veren açık erişim seçeneğiyle ilgili iyi niyetli görüşmeler sunar.	1	-	-	1	-	-	-	-
22. Yazar, çalışmalarını bilimsel ve eğitimsel amaçlarla kullanma hakkını saklı tutar.	1	1	-	-	-	1	-	-
23. Üçüncü tarafa, gizlilik hükümlerine uymadan veri sağlanmaz.	-	-	-	-	-	-	-	-
24. Kişisel veri, yasa nedeniyle paylaşılırsa lisans alana bilgi verilir.	-	-	-	-	-	-	-	-
25. Lisans veren lisanslı materyaller için standartlara uygun kullanım istatistiklerini sağlar.	1	-	1	1	1	1	1	1
26. Kullanım verileri geçerli yasalara uygun bir şekilde derlenir, bireysel kullanıcıların anonimliği ve aramalarının gizliliği korunur.	-	1	1	1	-	1	-	-
27. Kullanım istatistikleri hak sahibi olmayan üçüncü taraflarla paylaşılmaz.	-	-	-	-	-	-	-	-
28. Geçerli yasa ve yer için uygun görüşmeler yapılır.	0	0	-	0	0	0	0	0
29. Lisans, fiyat bilgilerini içerir.	1	1	1	1	1	1	1	1
30. Lisans fiyatlama modelini içerir.	-	1	-	-	-	-	1	1
31. Lisans veren geçerli dönem bitmeden bir süre önce lisans alana fiyat bilgisi sağlar.	-	1	-	-	-	-	-	1
32. Faturaların ödeme koşulları vardır.	1	1	1	1	1	1	1	1
33. Taraflardan biri diğerinin anlaşma kapsamındaki bir yükümlülüğü ihlal ettiğine inanırsa ihlali diğer tarafa yazılı olarak bildirir ve sorunu makul bir süre içinde çözmek için süre verilir.	1	1	1	1	1	1	-	1
34. Lisans alan tarafından fesih gerçekleştiğinde anlaşmanın kalan süresi için önceden ödenen ücretler geri verilir. (ihlale bağlı olarak)	-	-	-	-	-	1	-	-
35. Çevrimiçi içeriğin en az basılı veya diğer fiziksel formatlar kadar eksiksiz olmasını sağlamak için lisans veren makul çabayı gösterir.	-	1	1	-	-	-	-	-
36. Lisans veren, keşif hizmeti sağlayıcılarına açıklayıcı bilgi ve meta verileri sağlar.	-	-	-	-	-	-	-	-

37. Lisans veren, veri tabanının ve beraberindeki yazılımın kullanılması için belge, eğitim ve teknik destek sağlar.	-	-	-	-	1	-	-	-
38. Dezavantajlı grupların erişimi desteklenir ve yasalara uygunluk sağlanır.	-	-	-	-	-	-	-	-
39. Lisans veren standartlara uygunluğu göstermek için lisans alana güncel VPAT sağlar.	-	-	-	-	-	-	-	-
40. Lisans veren sürekli hizmet sağlamak için makul çabayı gösterir.	1	1	1	1	1	1	1	-
41. Lisans veren, lisanslı içeriğin kısa süreli kullanılamama durumunu lisans alana önceden bilgi verir.	-	-	1	1	-	1	-	-
42. Lisansta hizmeti alamama süresiyle orantılı ücretin bir kısmının geri ödemesi yapılır.	-	-	1	-	-	1	-	1
43. Lisans, lisanslı içeriğin başka bir tarafın fikri mülkiyet veya telif hakkını ihlal etmediğini garanti eder.	-	-	1	1	1	1	-	-
44. Lisans veren, anlaşmada belirtilen konularda kaynağı lisanslamak için gerekli tüm haklara sahip olduğunu garanti eder.	1	1	1	1	1	1	1	1
45. Üçüncü bir taraf telif hakkı veya diğer fikri mülkiyet ihlali iddiasında bulunursa lisans alanın uğradıkları kayıp, hasar, ceza vb. için yetkili kullanıcı korunur ve tazmin edilir.	1	1	1	1	1	1	1	1
46. Taraflardan hiçbiri ürünlerin kullanımından veya kullanılamamasından kaynaklanan hata, eksiklik, hasar, veri kaybı veya bununla sınırlı olmamak üzere dolaylı, özel, cezai gibi zararlardan sorumlu tutulmaz.	0	0	0	0	0	0	1	-
47. Lisans alan, içeriğe erişimde bu anlaşma kapsamındaki hüküm ve koşulların geçerli olduğunu yetkili kullanıcılarına uygun bir şekilde bildirir.	1	1	1	1	1	1	1	1
48. Lisans alan, yetkili kullanıcılarının şifre veya diğer erişim bilgilerini herhangi bir üçüncü tarafa ifşa etmemelerini sağlamak için tüm makul çabayı gösterir.	1	1	1	1	1	1	1	1
49. Lisansta mücbir sebep maddeleri her iki taraf için uygulanır.	-	-	1	-	1	1	1	-
50. Anlaşma süresince erişilen ve sürekli erişim hakkı bulunan içerik lisansta tanımlıdır.	1	1	1	1	1	1	1	1
51. Lisans verenin isteği veya lisans alan kendi isteğiyle yedek kopya olarak saklanmak üzere lisanslı materyalin bir dijital kopyası oluşturulabilir.	-	-	-	-	-	-	-	-
52. Lisans, uzun süreli koruma amacıyla lisanslı materyallerin arşivini üçüncü tarafa sağlama konusunda koşulları içerir ve arşivleme kuruluşlarıyla/girişimleriyle iş birliği yapmayı kabul eder.	1	-	1	-	1	1	1	1
53. Lisans veren, arşivleme hizmetine katılımı durdurduğunda veya şartlarını değiştirdiğinde önceden bilgi verir ve alternatif düzenlemeler oluşturmaya çalışır.	-	-	-	-	-	-	-	-
54. Anlaşmanın tamamını veya bir kısmını başka bir tarafın edinmesi veya içeriğin devredilmesi durumunda diğer tarafın önceden yazılı izni alınır.	0	-	1	-	0	1	0	0
55. Lisanslı materyallerin herhangi bir kısmının başka bir tarafa devredilmesi veya başka bir taraftan edinilmesi durumunda edinilen haklar korunur.	-	-	-	1	1	1	1	1
56. Lisans içeriğinin değişikliği veya içeriğin geri çekilmesiyle ilgili lisans alana belirli bir süre öncesinden bilgi verilir.	-	1	-	1	-	1	-	-
57. Değişikliklerden veya içeriğin geri çekilmesinden yetkili kullanıcı daha az yararlanırsa lisans alan anlaşmayı feshedebilir.	-	-	-	-	-	1	-	-
58. İçeriğin geri çekilmesi, yetkili kullanıcılar için daha az yararlıysa orantılı bir miktarda lisans alana geri ödeme yapılır.	-	1	-	1	-	1	1	-
59. Yetkili kullanıcılar içeriğin makul bir bölümünü elektronik olarak görüntüleyebilir, indirebilir, dijital olarak kopyalayabilir ve yazdırabilir.	1	1	1	1	1	1	1	1
60. Hizmet kalitesinin sağlanması için yeterli kapasite ve bağlantı hızı konusunda makul çaba gösterilir.	-	-	1	1	1	1	-	-

IV.3. ANKOS Türk Ulusal Site Lisansı Lisans İlkeleri Değerlendirme

ANKOS sayfasından erişilen Türk Ulusal Site Lisansı ilkelerinin lisans anlaşmalarına uygunluğu aşağıdaki gibi değerlendirilmiştir[10]. İncelenen lisansların

[10] ANKOS TRNLS İlkeleri erişim adresi: https://ankos.org.tr/tr/turk-ulusal-site-lisansi/

ANKOS TRNLS ilkelerine uygunluğunu değerlendirebilmek için evet cevabı olan sorulara "10" puan verilmiş ve lisanslarda yer alan maddeler ilkelerle karşılaştırılmıştır.

1. Yetkili kullanım hakları

1.1. Lisansların yetkili kullanıcı olarak tanımlanan ANKOS üyesi kuruluşların tüm öğretim elemanlarına, öğrencilerine, personellerine ve diğer iyi niyetli üyelerine erişim sağlaması,

1.2. Kütüphanelerde herkese açık kullanım alanlarından geçici kullanıcılara erişim hakkını sağlaması,

1.3. Yetkili ve geçici kullanıcılara lisanslı içeriğin bir bölümünü tarama, görüntüleme, basma, yükleme ve elektronik olarak saklama hakkını vermesi,

1.4. Lisanslı içeriği e-rezervlerde kullanma hakkını vermesi,

1.5. Kütüphaneler arası ödünç vermeye izin vermesi,

1.6. Erişim kesintilerini minimum seviyede tutması (7*24 kesintisiz erişim imkânı sunması),

1.7. ANKOS'a yedek kopyalar yapma hakkını vermesi,

1.8. Abone olunan içeriğe sürekli erişim sağlaması,

1.9. Uzaktan kullanım için erişim yöntemleri sunması ve kullanım yetkisi vermesi,

1.10. Üyelere özel araştırma, çalışma, eğitim amaçlı kullanım gibi olağan uygulama ve faaliyetler için haklar vermesi,

Lisanslarda yetkili kullanıcı tanımı öğrenci, personel, öğretim elemanları ve güvenli ağ üzerinden erişim sağlayan kullanıcılar olarak açıklanmıştır. 1.2 ilkesinde yer alan geçici kullanıcılar terimi ise lisanslarda dış kullanıcı, kurumun tesislerine erişimi olan kişiler ya da kurumda fiziki olarak bulunan bireyler şeklinde verilmiştir. Yetkili kullanıcılara uzaktan erişim yöntemleri sunularak kişisel ve eğitim amaçlı kullanım hakları tanımlanmış aynı zamanda tarama, görüntüleme, yükleme, elektronik olarak

saklama vb. haklar izin verilen kullanımlar arasında lisanslarda yerini almıştır (Model lisans sorusu: 1.3).

D1 ve T3 lisansları hariç diğer lisanslar e-rezerve izin vermiş ancak alıntı bildiriminin gönderilmesi, kayıtlı dosyaların dönem sonunda silinmesi gibi bazı lisanslarda sınırlamalar yapılmıştır.

Erişim kesintilerinin minimum seviyede tutulması için makul çabanın gösterileceğini ifade eden lisanslar (T3 hariç) aynı zamanda ILL'e izin vermiş ancak D3 ve T3 lisanslarında güvenli iletim koşulunu içeren maddelere ulaşılamamıştır.

D3 lisansı hariç tüm lisanslarda abone olunan içerik için sürekli erişim hakkı tanımlanırken yedek kopya yapma ya da yedek kopyayı sunma hakkına lisansların hiçbirinde ulaşılamamıştır.

Yetkili kullanım hakları konusunda yapılan puanlama ise şu şekildedir: D1 lisansı 80, D2 lisansı 90, D3 lisansı 80 puan; üniversite lisanslarından Ü1 ve Ü2 lisansları 90 puan; ticari lisanslardan T1 lisansı 90, T2 lisansı 90, T3 lisansı ise 70 puan almıştır. Tüm sorular evet olarak cevaplanabilseydi Tablo 25'deki toplam puan 800 bulunacaktı ancak lisanslardaki toplam puan 680 olarak hesaplanmıştır. Yetkili kullanım hakları konusunda ANKOS TRNLS ilkelerinin %85'i lisanslarda yer almış ve yayıncılarla müzakerelerin daha sıkı tutulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Erişim kesintilerini minimum seviyede tutma, sürekli erişim, e-rezerv ve yedek kopya konularında lisanslar ilkelere tam uygunluk göstermemiştir. Yedek kopya ve e-rezervlerin kurumlardaki usulsüz ve yetkisiz kullanıma neden olabileceği düşüncesi bu durumun bazı lisanslarda izin verilmesini ya da lisansa ilgili maddelerin eklenmesini engellemiştir.

Tablo 25. Yetkili kullanım hakları

1.Yetkili kullanım hakları								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
1.1. Lisansların, yetkili kullanıcı olarak tanımlanan kişilere erişim sağlaması	1	1	1	1	1	1	1	1
1.2. Geçici kullanıcılara erişim hakkını sağlaması	1	1	1	1	1	1	1	1
1.3. Yetkili ve geçici kullanıcılara içeriğin bir bölümünü tarama, görüntüleme, basma, yükleme hakkını vermesi †	1	1	1	1	1	1	1	1
1.4. Lisanslı içeriği e-rezervlerde kullanma hakkını vermesi	-	1	1	1	1	1	1	-
1.5. Kütüphaneler arası ödünç vermeye izin vermesi	1	1	1	1	1	1	1	1
1.6. Erişim kesintilerini minimum seviyede tutması	1	1	1	1	1	1	1	-
1.7. Yedek kopyalar yapma hakkını vermesi	-	-	-	-	-	-	-	-
1.8. Abone olunan içeriğe sürekli erişim sağlaması	1	1	0	1	1	1	1	1
1.9. Uzaktan kullanım için erişim yöntemleri sunması ve kullanım yetkisi vermesi	1	1	1	1	1	1	1	1
1.10. Üyelere özel araştırma, çalışma, eğitim amaçlı kullanım gibi olağan uygulama ve faaliyetler için haklar vermesi	1	1	1	1	1	1	1	1

2. Telif Hakkı veya Entelektüel Mülkiyet Hakları

2.1. Lisanslarda yayıncının içeriği sağlama hakkı nedeniyle hakkın ihlaline dayanan iddialarla ortaya çıkan suçlamalarda lisans alanın uğrayacağı zararın tazmin edilmesi,

2.2. Lisansların Türk telif hakkı yasası veya uluslararası telif hakları anlaşmalarında tanımlanan hakların kısıtlanmadığı esaslara göre düzenlenmesi,

2.3. Üçüncü tarafların ihlallerinde ANKOS ve üyeleriyle birlikte lisans verenin yükümlülükleri konusunda da uygun kısıtlamalar içermesi,

Lisanslarda üçüncü bir taraf telif hakkı veya diğer fikri mülkiyet ihlali iddiasında bulunduğunda oluşan kayıp, hasar, ceza vb. için lisans alanın tazmin edileceği belirtilmektedir. Ancak bazı anlaşmalarda ödenecek olan bu tutarın cari yılda ürünler için ödenen toplam miktarı aşmayacağı ifade edilmiştir. Yayıncılar tazmin konusunda bir miktar belirterek kendilerini garanti altına almak ve sorumluluk sınırlaması yapmak istemişlerdir.

Lisansın telif hakkı yasası kapsamında izin verilen eylemleri kısıtlamayacağını belirten hükümler yalnızca üniversite lisanslarında ve ticari lisanslardan T1 lisansında yer

almış diğer lisanlarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu madde incelenirken lisanslarda doğrudan telif hakkı kapsamındaki hakların kısıtlanmayacağı ifadesi aranmıştır. Ayrıca TRNLS ilkelerinde söylendiği gibi hiçbir lisansta Türk telif hakkı yasasından bahsedilmemiştir.

2.3'te yer alan ilkenin net olmadığı düşünülmektedir. Üçüncü taraf olarak kastedilen kimseler hakkında detaylı açıklama yapılmamış, lisans alan ve lisans veren yükümlülüklerinde uygun kısıtlamalar için ne kastedilmiş tam olarak anlaşılmamıştır. Bu maddenin daha detaylı açıklanması faydalı olacaktır. Ancak kastedilene göre nasıl ki lisans alan için yetkili kullanıcının erişim şifrelerini paylaşmaması konusunda yükümlülükler varsa lisans veren içinde paylaşılan verilerde bu yükümlülükler yer almalıdır. Buna göre lisanslarda geçen üçüncü kişilerle ilgili olarak veri paylaşımına izin verilip verilmediği eğer izin verilirse üçüncü tarafların gizlilik hükümlerine uyma durumları araştırılmıştır. Üçüncü taraflarla veri paylaştığını açıklayan tek lisans Ü1 lisansı olmuş ancak o da veri paylaştığı üçüncü tarafların lisansın gizlilik hükümlerine uyması gerektiğine ilişkin maddelere yer vermemiştir.

Telif hakkı veya entelektüel mülkiyet haklarında D1, D2 ve D3 lisanslarının her biri 10'ar puan, üniversite lisanslarından Ü1 ve Ü2 lisansları ise 20'şer puan almıştır. Ticari lisanslardan T1 20, T2 ve T3 lisansları 10'ar puan almış ve Tablo 26 için toplamda 110 puan hesaplanmıştır. Buna göre telif hakkı veya entelektüel mülkiyet hakları konusunda ANKOS TRNLS ilkelerinin %46'sı lisans maddelerinde yer almıştır. Özellikle lisanslar üçüncü taraflarla veri paylaşımı ve karşı tarafın gizlilik hükümlerine uyması gerektiği konusunda sessiz kalmışlardır. Veri paylaşımı prosedürlerinin detaylı olması, hukuka uygun olarak lisanslara yansıtılması süreçlerinin çok aşamalı olması ve yayıncıların sorumluluk almak istememesinden bu durumun kaynaklandığı düşünülmüştür. Puanları etkileyen bir diğer madde telif hakkı kapsamındaki hakların kısıtlanmaması ifadesi olmuş ve çoğu lisansta yer almamıştır. Aslında lisanslar yetkili

kullanıcılar için ticari olmayan bireysel, araştırma ya da eğitim amaçlı bir takım kullanım hakları tanımış ancak sözleşme hukukunun özgürlüğü sebebiyle telif hakkı yasası kapsamında verilen hakları kısıtlamayacağını lisanslarda ayrıca belirtmekten imtina etmişlerdir.

Tablo 26. Telif hakkı veya entelektüel mülkiyet hakları

2.Telif hakkı veya Entelektüel mülkiyet hakkı								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
2.1. İhlale dayalı durumlarda lisans alanın uğrayacağı zararın tazmin edilmesi	1	1	1	1	1	1	1	1
2.2. Lisansların Türk telif hakkı yasası veya uluslararası telif hakları kapsamındaki hakları kısıtlamaması	-	-	-	1	1	1	-	-
2.3. Üçüncü taraf ihlallerinde ANKOS ve üyeleriyle birlikte lisans verenin yükümlülükleri konusunda da uygun kısıtlamalar içermesi	-	-	-	-	-	-	-	-

3. İşlevsellik

3.1. Lisans verenin yetkili kullanıcı erişimini desteklemesi için yeterli bant ve sistem kapasitesini garanti etmesi,

3.2. Lisanslı içeriğin elektroniğinin basılısından önce ya da aynı anda erişilebilir olması,

Lisanslı içeriğin basılısından önce ya da aynı anda erişilebilir olması hiçbir lisansta tanımlanmamıştır. İşlevsellik kapsamında yer alan erişimi destekleyen yeterli bant ve sistem kapasitesinin garanti edilmesi ise dernek lisanslarından D3 lisansı, tüm üniversite lisansları ve ticari lisanslarda ise T1 lisansında verilmiştir (Model lisans sorusu: 3.1).

İşlevsellik konusunda dernek lisanslarından yalnızca D3 lisansı 10 puan, üniversite lisanslarından Ü1 ve Ü2 lisansları 10'ar puan, ticari lisanslardan da T1 lisansı 10 puan almış ve Tablo 27'deki toplam puan 40 olarak hesaplanmıştır. Buna göre işlevsellik konusunda ANKOS TRNLS ilkelerinin %25'i lisans maddelerinde yer almıştır. Standartlara uygun seviyede hizmetin sağlanması için gerekli olan bant ve sistem

kapasitesinden lisansların yarısında bahsedilmemiştir. Bağlantı hızını, erişimdeki altyapı sorununu tetikleyen bu maddenin eksikliği hizmet kalitesini de etkilemektedir. Bu tür gerekliliklerin maliyet nedeniyle lisanslarda garanti edilmediği düşünülmüştür. Bununla beraber içeriğin tam ve eksiksiz olduğunu belirtmek istemeyen yayıncılar içeriğin basılı içerikle aynı anda ya da daha önce erişilebilir olduğuna ilişkin hiçbir maddeye anlaşmalarda yer vermemişlerdir. Bu maddenin eksikliği ile süreci takip etmek ve gerektiğinde bilgilendirmek konusunda yayıncıların sorumluluk almak istemediği ortaya çıkmıştır.

Tablo 27. İşlevsellik

3.İşlevsellik								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
3.1. Erişimin desteklenmesi için yeterli bant ve sistem kapasitesinin garanti edilmesi †	-	-	1	1	1	1	-	-
3.2. Lisanslı içeriğin elektroniğinin basılısından önce ya da aynı anda erişilebilir olması	-	-	-	-	-	-	-	-

4. Lisans Yükümlülüğü

4.1. Lisans yükümlülüğü konusunda lisans alan (ANKOS ve üyeleri) ile lisans veren (Yayıncı veya satıcı) yönünden mantıklı ve dengeli yöntemlerin tanımlanması,

4.2. Herhangi bir ihtilafta Türk Hukukunun uygulanması ve Ankara Mahkemeleri ve İcra Dairelerinin yetkili olması,

D3 lisansında geçerli yasa ve yerle ilgili bir madde bulunmazken diğer lisanslarda anlaşmanın yayıncının ulusal yasalarına tabi olduğu belirtilmiştir. Bununla beraber hiçbir lisansta herhangi bir anlaşmazlık durumunda Türk Hukuku ve Ankara Mahkemelerinin yetkili olması gerektiğine ilişkin bir maddeye rastlanmamıştır. 4.1'de yer alan ilkenin açık ve anlaşılır olmaması sebebiyle lisanslarda konuya ilişkin bir cevap aranamamış ve bu soru boş bırakılmıştır.

Lisans yükümlülüğü konusunda, lisansların ANKOS TRNLS ilkelerine uygunluğu hiçbir lisansın puan alamaması sebebiyle %0 olmuştur. Özellikle işin mali boyutu ve masraflar düşünüldüğünde Türk Hukukun ve Mahkemelerinin geçerli olması lisans alanın haklarının korunması bakımından önemlidir. Ayrıca lisans alanın bulunduğu ülkedeki hukukun geçerli olması kurumun kendini daha iyi ifade etmesi ve savunmasını da sağlayacaktır. Fakat yayıncılar kendi lehine olabilecek geçerli yasa ve mahkemeleri lisanslarda tanımışlardır.

Tablo 28. Lisans yükümlülüğü

4.Lisans yükümlülüğü								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
4.1. Lisans alan ile lisans veren arasında mantıklı ve dengeli yöntemlerin tanımlanması								
4.2. İhtilafta Türk Hukukunun uygulanması ve Ankara Mahkemeleri ve İcra Dairelerinin yetkili olması	0	0	-	0	0	0	0	0

5. Lisans Fiyatlandırması

5.1. Lisansların çok yıllı anlaşmalarda dâhil kurumsal olarak edinilenden daha ekonomik bir fiyatlandırma sağlaması,

5.2. Lisanslarda basılı ve elektronik aboneliklerin ayrı fiyatlandırılmasının sağlanması,

5.3. Kullanıcı sayısı kısıtlaması getirmemesi,

5.4. Fiyatlandırmada kullanıcı sayısı, öğrenim dili, kullanım verileri gibi ANKOS tarafından geliştirilen kriterlerin dikkate alınması,

5.5. Anlaşmaya yeni katılan bir üyenin ödeyeceği ücretin mevcutta en düşük ücreti ödeyen üyeninkinden daha düşük olmaması,

5.6. Lisans veren ANKOS'a katılmamış bir üye için daha düşük ücretle bir erişim verirse konsorsiyum fiyatının ona göre düşürülmesi ve üyelere kredi şeklinde dağıtılması,

Tüm lisanslar fiyat bilgilerini, içerdiği dönemle birlikte belirtmiştir. Ancak fiyatlamada kullanıcı sayısı, kullanım gibi verilerin dikkate alınması D2, Ü2, T2 ve T3 lisanslarında geçerli olmuştur. D2, T2 ve T3 lisanları fiyatlama modelini açıklamış, Ü2 lisansında ise yetkili kullanıcı sayısındaki artışın yansıtılmasıyla ücretlerin arttırılabileceğinden bahsedilmiştir. ANKOS TRNLS ilkeleri kapsamında basılı ve elektronik aboneliklerin ayrı fiyatlandırılması beklenmektedir. Ancak yalnızca T3 lisansında verilen ücretin basılı aboneliği kapsamadığı bilgisine yer verilmiştir. Kullanıcı sayısı kısıtlamasının getirilmemesine ise hiçbir lisansta rastlanmamıştır.

Konsorsiyumlar en fazla bilgi kaynağına en uygun fiyatla erişim sağlayabilme amacıyla oluşturulmuştur. Bu kapsamda elbette konsorsiyumun pazarlık gücüyle kurumsal olarak yapılan anlaşmalardan daha uygun fiyatların alındığı bilinmektedir ancak lisanslarda buna ilişkin bir maddeye yer verilmemiştir. Özellikle devlet kurumlarında yapılan denetimlerde konsorsiyumun önemini ortaya koyabilmek hem de daha uygun fiyatla erişim sağlandığını gösterebilmek için lisanslarda kurumsal olarak edinilen fiyattan daha uygun bir fiyatın üyelere sağlandığını gösteren maddelerin eklenmesi yerinde olacaktır. Konsorsiyumdaki bir diğer önemli nokta üyelere eşit, şeffaf ve açık fiyatlandırma politikasının sunulmasıdır. Aynı nüfusa, aynı kullanıma sahip kurumlarda koşullar aynıysa aynı ücretlerin ödenmesi beklenmektedir. Ancak lisans verenin başka bir kuruma konsorsiyumdan daha düşük bir fiyat verirse buna göre fiyatın düşürülmesi, kredi sağlanması ya da konsorsiyuma yeni katılan bir üyenin ödeyeceği ücretin mevcutta en düşük ücreti ödeyen üyeninkinden daha düşük olmaması gibi maddelerin lisanslarda yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Lisans fiyatlandırmasında dernek lisanslarından D2 lisansı, üniversite lisanslardan Ü2 lisansı, ticari lisanslardan ise T2 lisansı 10 puan, T3 lisansı 20 puan almış ve Tablo 29'daki toplam puan 50 olarak hesaplanmıştır. Buna göre lisans fiyatlandırması konusunda ANKOS TRNLS ilkelerinin %10'u lisans maddelerinde yer almıştır.

Lisansların kullanıcı sayısıyla ilgili sınırlamalar yaptığı ve bununla beraber bazı lisanslarda basılı aboneliklerinde fiyatlamaya dâhil edildiği bilindiği için bu sorulardan puan alınamadığı görülmüştür. Ancak lisans fiyatlandırması konusundaki diğer maddelerin lisans veren aleyhine bir durum oluşturmadığı ve konsorsiyum mantığı çerçevesinde lisanslara eklenebileceği düşünülmektedir. Fiyatlandırma konusundaki ilkelerin lisans maddelerine yansıtılmaması, konunun müzakerelerde yeterince görüşülmemesinden kaynaklandığını düşündürmüştür.

Tablo 29. Lisans fiyatlandırması

5.Lisans fiyatlandırması								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
5.1. Lisansların kurumsallardan daha ekonomik bir fiyatlandırma sağlaması	-	-	-	-	-	-	-	-
5.2. Lisanslarda basılı ve e-aboneliklerin ayrı fiyatlandırılmasının sağlanması	-	-	-	-	-	-	-	1
5.3. Kullanıcı sayısı kısıtlaması getirmemesi	-	-	-	-	-	-	-	-
5.4. Fiyatlandırmada ANKOS kriterlerinin dikkate alınması	-	1	-	-	1	-	1	1
5.5.Yeni üyenin ücretinin en düşük ücreti ödeyen üyeninkinden daha düşük olmaması	-	-	-	-	-	-	-	-
5.6. Lisans veren, ANKOS'a katılmamış üyeye daha düşük ücretle bir erişim verirse fiyatın düşürülmesi	-	-	-	-	-	-	-	-

6. Satıcıların Kabul Edilemeyecek Davranışlarına Karşı Önlemler

6.1. Lisansların sunucu ve sistem performansı için ölçütleri, müşteri destek beklentilerini ve çözüm süreçlerini belirlemesi,

6.2. Lisansların satıcının ve ANKOS'un yükümlülüklerini dengeleyen, sürenin uzatılması, ücretlerin azaltılması, indirimin yapılması gibi çözümleri belirlemesi,

ANKOS TRNLS ilkeleri kapsamında satıcıların kabul edilemeyecek davranışlarına karşı önlemler yer almaktadır. 6.1'de yer alan ilke için müşteriye destek sağlanması ve çözüm süreçlerinin belirlenmesi yalnızca Ü2 lisansında bulunmuştur. Bu lisansta yetkili kullanıcılara müşteri destek hizmetlerini sağlama veya herhangi bir üçüncü tarafın bu hizmetleri sunması konusunda destek olunmasına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Diğer maddede verilen ilke ise net olarak açıklanmamıştır. Örneğin lisans alan

ve veren arasındaki yükümlülüklerin dengelenmesi ile dikkat edilecek nokta detaylandırılmamış ücretin azaltılması, indirim yapılması gibi ifadeler tam olarak açıklayıcı olmamıştır. Buna rağmen lisanslarda ilgili madde araştırılmış ancak incelenen lisanslarda sürenin uzatılması, ücretlerin azaltılması, indirimin yapılması gibi konulara yer verilmediği görülmüştür. Yalnızca ticari lisanslardan T2 lisansında o yılın özel koşullarına yönelik bir kereye mahsus bir indirim yapılacağı belirtilmiştir. Buna göre içinde bulunulan yılın koşulları dikkate alınarak bu yayıncının çözümler ürettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Satıcıların kabul edilemeyecek davranışlarına karşı önlemler konusunda dernek lisansları hiç puan alamamış üniversite lisanslarından Ü2 lisansı, ticari lisanslardan da T2 lisansı 10 puan almış ve Tablo 30'daki toplam puan 20 olarak hesaplanmıştır. Buna göre ilgili konudaki ANKOS TRNLS ilkelerinin %12,5'i lisans maddelerinde yer almıştır.

Destek hizmeti sağlamak ayrı bir personel ihtiyacını ortaya çıkarmakta ve bu durum da yayıncı maliyetini arttırmaktadır. Yıl içindeki koşullara göre fiyatlar ve ödemeler konusunda kolaylıkların sağlanması da doğrudan maliyeti etkilemektedir. Hem müşteri destek hizmetlerinin sağlanması hem de ücretin azaltılması, indirimin yapılması gibi maddelerin maliyet nedeniyle lisanslarda yer almadığı düşünülebilir.

Tablo 30. Satıcıların kabul edilemeyecek davranışlarına karşı önlemler

6.Satıcıların kabul edilemeyecek davranışlarına karşı önlemler								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
6.1. Lisanslarda müşteri destek beklentilerinin ve çözüm süreçlerinin belirlenmesi	-	-	-	-	1	-	-	-
6.2. Lisanslarda sürenin uzatılması, ücretlerin azaltılması, indirimin yapılması gibi çözümlerin belirlenmesi	-	-	-	-	-	-	1	-

7. Kullanım İstatistikleri ve Diğer Yönetim Raporları

7.1. Kullanım istatistiklerinin tanımlanan ilkelere uygun bir şekilde hazırlanması ve sağlanması ya da üyelerin bu bilgilere doğrudan erişebilmesi,

7.2. Lisans verenin içerik, format ya da değişikliklerden yeterli bir şekilde haberdar etmesi,

7.3. Lisanlarda kullanım istatistiklerinin izin olmaksızın açıklanması ya da satılmasının yasaklanması,

Kullanım istatistiklerinin tanımlanan ilkelere uygun bir şekilde hazırlanacağına ve oluşturulacağına D2 lisansı hariç tüm lisanslarda yer verilmiştir. Ancak kullanım istatistiklerinin hak sahibi olmayan üçüncü taraflarla paylaşılmaması gerektiğinden hiçbir lisansta bahsedilmemiştir. Veri toplayacağını söyleyen lisansların yanında veri paylaşımı yapacağını söyleyen yalnızca Ü1 lisansıdır. Ü1 lisansı da paylaşılan veriler arasında doğrudan kullanım istatistiklerini ifade etmemiştir.

Tablo 31'in 7.2 maddesinde yer alan lisans alana belirli bir süre öncesinden değişikliklerle ilgili bilgi verilmesi gerektiği D2, Ü1 ve T1 lisanslarında yer almıştır.

Tablo 31'de D1, D2 ve D3 lisansı 10'ar puan, üniversite lisanslarından Ü1 20 ve Ü2 lisansı 10 puan, ticari lisanslardan T1 lisansı 20, T2 ve T3 lisansı ise 10'ar puan almış, toplam puan 100 olarak hesaplanmıştır. Buna göre kullanım istatistikleri ve diğer yönetim raporları konusunda ANKOS TRNLS ilkelerinin %42'si lisans maddelerinde yer almıştır.

Belirli ilke ve formatlara uygun olarak kullanım istatistiklerinin hazırlanması ve sağlanması lisanslarda yer alırken hiçbir lisans kullanım istatistiklerinin izin olmaksızın açıklanmasını ya da satılmasını yasaklamamış böyle bir maddeye yer vermemiştir. Lisanslarda kullanım istatistikleriyle ilgili verilerin toplandığı ve işlendiği bilinmektedir. Ancak bu durumu açıklayan ve üçüncü taraflara ifşa etmeyeceğini belirten lisansların olmaması gizlilik ve veri güvenliği konusunda lisansların sorumluluk almak istememesini akıllara getirmiştir. Özellikle bu süreçler lisanslara yansıtıldığında hem ilgili yasaya hem de yayıncıların hukuk departmanındaki işleyişlere uygunluk beklenmektedir. Bu durumun uzun sürmesi, meşakkatli olması ve yasalarla kontrol edilebilmesi yayıncıların sessiz kalmasına neden olmuştur.

Tablo 31. Kullanım istatistikleri ve diğer yönetim raporları

7.Kullanım istatistikleri ve diğer yönetim raporları								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
7.1. Kullanım istatistiklerinin ilkelere uygun hazırlanması ve sağlanması	1	-	1	1	1	1	1	1
7.2. Lisans verenin içerik, format ya da değişikliklerden haberdar etmesi	-	1	-	1	-	1	-	-
7.3. Kullanım istatistiklerinin izin olmaksızın açıklanması ya da satılmasının yasaklanması	-	-	-	-	-	-	-	-

8. Anlaşmayı Sonlandırma Hakları

8.1. Tarafların herhangi birinin iflası ya da ihtilafı durumunda anlaşmanın sonlandırılabilmesi (Bu madde ihlal durumuna göre açıklanmıştır.),

8.2. Lisansların ücretini kasıtlı olarak ödemeyenleri hariç tutarak ücretin ödemeye devam edenlerin haklarını koruması,

8.3. ANKOS' un, lisansı, üyeleri arasında üyelerin de bulunacağı kâr amaçlı olmayan bir kuruma devretmesine izin vermesi,

8.4. Şirketin satılırsa intikal haklarının lisansta temin edilmesi,

Tüm lisanslarda lisans veren ve lisans alan tarafından anlaşmayı feshetme hakkı bulunurken yalnızca T2 lisansında lisans alanın feshetmesine ilişkin bir madde bulunamamıştır.

ANKOS ilkelerinde yer alan ücretini kasıtlı olarak ödemeyenlerin hariç tutulduğu ve diğerlerinin haklarının korunduğu bilgiye T2 lisansında rastlanmıştır. T2 lisansında bir kurumun erişiminin ve kullanımın sona erdirilmesi durumunda erişimi ve kullanımı sona ermemiş olan diğer hiçbir kurumun veya yetkili kullanıcının kullanım haklarının etkilenmeyeceği ifade edilmiştir.

Lisansların hiçbirinde telif hakları sebebiyle lisans alanın kâr amaçlı olmayan bir kuruma devir yapması bilgisine rastlanmamıştır. Ancak anlaşmanın devri konusunda içeriğe erişim, arşiv ve kalıcı erişim haklarının devam etmesi de dâhil olmak üzere

devreden tarafın tüm yükümlerinin yerine getirilmesinin garanti edilmesi Ü1, Ü2, T1, T2 ve T3 lisanslarında tanımlanmıştır.

Tablo 32'de dernek lisanslarından D1, D2, D3 lisansları 10'ar puan, üniversite lisanslarından Ü1 ve Ü2, ticari lisanslardan T1, T2 ve T3 20'şer puan almış toplam puan 130 olarak hesaplanmıştır. Buna göre anlaşmayı sonlandırma hakları konusunda ANKOS TRNLS ilkelerinin %41'i lisans maddelerinde yer almıştır.

Tablo 32. Anlaşmayı sonlandırma hakları

8.Anlaşmanın sonlandırılmasıyla ilgili haklar								
Sorular	**Dernek Lisansları**			**Üniversite Lisansları**		**Ticari Lisanslar**		
	D1	**D2**	**D3**	**Ü1**	**Ü2**	**T1**	**T2**	**T3**
8.1. Tarafların iflası ya da ihtilafında anlaşmanın sonlandırılması	1	1	1	1	1	1	-	1
8.2. Lisans ücretini ödemeye devam edenlerin haklarının koruması	-	-	-	-	-	-	1	-
8.3. Lisansın kâr amaçlı olmayan bir kuruma devredilebilmesi	-	-	-	-	-	-	-	-
8.4. Şirketin satılırsa intikal haklarının lisansta temin edilmesi	-	-	-	1	1	1	1	1

ANKOS TRNLS ilkelerinin maddeleri bütün lisans anlaşmalarında yer alırsa lisansların alması gereken toplamda 2.480 puandır. Ancak ilkelere evet cevabını veren lisansların toplam puanı 1.130 olarak hesaplanmıştır. Buna göre lisanslar ANKOS TRNLS ilkeleri kapsamındaki toplam puanların %46'sını almıştır. Konu bazında değerlendirdiğimizde sırasıyla yetkili kullanım hakları %85, telif hakkı veya entelektüel mülkiyet hakları %46, kullanım istatistikleri ve diğer yönetim raporları %42, anlaşmayı sonlandırma hakları %41, işlevsellik %25, satıcıların kabul edilemeyecek davranışlarına karşı önlemler %12,5, lisans fiyatlandırması %10, lisans yükümlülüğü ise %0 olarak bulunmuştur. Sonuçlara göre yayıncılar lisans yükümlülüğü konusunda yer alan geçerli yasa ve yer konusunda taviz vermek istememişlerdir.

ANKOS TRNLS ilkelerinin tamamı lisanslarda yer almamaktadır. Daha temel nitelikteki anlaşma maddelerinden oluşan %46'lık bu oranın, yani tüm ilkelerin yarısından azının lisanslarda yer almasında yayıncıların izlediği politikaların ve müzakere sürecine yaklaşımlarının etkili olduğu düşünülmektedir. İlgili maddelerde yayıncılar kimi

zaman mali kimi zaman hukuki kaygılarla sorumluluk almadan kendilerini lisans alana karşı korumak ve garanti altına almak istemişlerdir. Ayrıca lisans alanın talebi üzerine anlaşmalara eklenecek maddelerin hem geçerli yasa ve yönetmeliklere hem de yayıncı hukuk departmanlarına uygunluğunun incelenmesi ve bu durumun zaman alması da ANKOS TRNLS ilkelerinin lisanslara daha az yansımasında etkili olmuştur.

ANKOS TRNLS ilkelerinin lisans anlaşmalarına uygunluğu değerlendirilirken bazı ilkelerin açık bir şekilde ifade edilemediği ve günümüz koşullarına uyum sağlamadığı da ortaya çıkmıştır. Teknolojinin gelişme hızına ayak uyduran e-kaynakların kullanımında lisans anlaşmalarının önemi artmış ve mevcut ilkelerin bu gelişmelere uygun olarak gözden geçirilmesi ve incelenmesi kaçınılmaz olmuştur.

Kendi grubu içindeki toplam puanının ortalaması esas alınarak lisansları yayıncı türüne göre değerlendirdiğimizde dernek lisansları 120 (%39), üniversite lisansları 165 (%53), ticari lisanslar ise 147 puan (%47) almıştır. Lisans anlaşmalarının model lisans önerilerine uygunluğunda en fazla benzerlik ticari lisanslarda karşımıza çıkarken ANKOS TRNLS ilkelerinde en fazla benzerlik üniversite yayıncılarında olmuştur. Model lisans önerilerinin daha genel, TRNLS ilkelerinin ise fiyat, hukuki süreç gibi konularda konsorsiyuma özel maddeler içermesi yayıncı türündeki bu farklılığa açıklık getirebilir. Ancak her iki değerlendirmede de dernek yayıncılarının diğer yayıncı türlerine göre biraz daha katı bir tutum sergilediklerini söylemek mümkündür.

- Tıklamalı lisans bilgisi olmadan lisansların tamamında yetkili kullanıcı tanımlanmış, yerinde ve uzaktan erişim sağlanmış, erişim için kimlik doğrulama yöntemleri kullanılmıştır (Tablo 1).
- Dernek, üniversite ve ticari yayıncıların tamamı lisanslı içeriğin yetkili kullanıcılar tarafından yazdırılmasını, indirilmesini/kaydedilmesini kişisel kullanımla sınırlamış, sistematik ya da otomatik kullanımı yasaklamıştır. Kötüye kullanıma izin verecek bir faaliyet olmadığı sürece eğitim ve araştırma amaçlı kullanımlar desteklenmiştir. Ancak içeriğin kullanımında makul miktar ya da belirli bir kısım şeklinde bazı sınırlamaların yapıldığı bilgisine ulaşılmıştır. E-kaynak kullanımları arttıkça kullanım ihlali olabileceği düşüncesiyle yayıncıların içeriğin kullanımında bazı sınırlamalar yaptığı görülmüştür (Tablo 2 ve Tablo 3).
- Yetkili kullanıcılar tarafından diğer yetkili kullanıcılara kaynağın basılı olarak dağıtımına dernek lisansların tamamı ticari lisansların ise çoğunluğu izin vermiştir. İçeriğin e-dağıtımında da benzer sonuçlara ulaşılmış dernek ve ticari lisanslarının çoğunluğu e-dağıtıma izin vermiştir. Diğer lisanslarda konuyla ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak ilgili telif hakkı kanunu ile yetkili kullanıcının haklarını sınırlamayacağını söyleyen üniversite lisansları, kişisel ya da eğitim amaçlı içeriğin yetkili kullanıcılar arasında adil kullanım kapsamında paylaşılabileceğini düşündürmüştür. Bu sebeple yetkili kullanıcılar arasında içeriğin dağıtımından bahsetmeyen lisanslarda adil kullanıma yapılan atıfların dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir (Tablo 4 ve Tablo 6).
- Yetkili kullanıcılar tarafından yetkili olmayan kullanıcılara kaynağın basılı ve e-dağıtımına dernek ve ticari lisansların çoğunluğu, bilimsel paylaşım veya benzeri terimlerle sınırlama getirerek izin vermiştir. Buna göre ticari ve dernek yayıncılarının eğitim, araştırma amaçlı, sistematik olmayan makul miktarlardaki

içeriğin iletilmesi kaydıyla bilimsel paylaşımı daha fazla desteklediği sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 5 ve Tablo 7).

- Lisanslı içeriğin e-rezervlerde kullanılmasına lisansların çoğunluğu izin vermiş bilimsel amaçlara, eğitim ve öğretime, kurumsal ihtiyaçlara önem verildiği sonucuna varılmıştır. Fakat e-rezerv kullanımında alıntı bildiriminin gönderilmesi, kayıtlı dosyaların dönem sonunda silinmesi ya da makaleye bağlantı izni konularında lisanslara göre farklı uygulamaların olduğu ve sınırlamaların yapıldığı görülmüştür (Tablo 8).
- Tüm yayıncılar ticari amaç olmaksızın kütüphaneler arası ödünce izin vermiştir. Ancak ILL sürecinin bir parçası olarak belirtilmesi, alıcı kurum ile abonenin aynı ülkede bulunması, kopyanın teslim edildiğinde silinmesi gibi, lisanslarda bazı sınırlamaların olduğu sonucuna varılmıştır. ILL'de önemli bir diğer konu olan güvenli iletim tekniği ise dernek ve ticari lisansların çoğunluğunda, üniversite lisanslarının tamamında yer almıştır. Güvenli iletime izin veren lisanslar ile belgelerin posta veya faks yoluyla gönderilmesi gerekmemiş böylelikle ILL'in daha hızlı ve uygun maliyetli bir hizmet olarak kullanılması sağlanmıştır (Tablo 9).
- Metin ve veri madenciliği konusuna lisansların çoğunluğu ya izin vermemiş ya da sessiz kalmıştır bu durum araştırma faaliyetlerinin geliştirilmesine katkı sağlamada lisansların yeterince destek olmadıklarını düşündürmüştür (Tablo 10).
- Ticari kullanıma izin vermeyen lisanslar yeniden derleme, çeviri, türev eser oluşturulamayacağını, telif hakkı bildirimlerinin değiştirilip silinemeyeceğini bildirmiştir. Ancak içeriğin daha verimli kullanılması için yerel dijital kopya oluşturma ve lisanslı içerikten uygun şekil, tablo, kısa alıntılar yapma konusunda lisanslar arasında farklı uygulamaların olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 11).

- Yetkili kullanımı zorlayan şartlarda daha çok lisans vereni koruyan uygulamaların olduğu görülmüştür. Lisansların çoğunluğunda, tarafların ihlale bağlı olarak erişimi askıya alabileceği belirtilirken askıya alma işlemleri için lisans verenin bildirimde bulunması ve süre vermesi gereken madde çok az lisansta yer almıştır. Bununla beraber yayıncıların çoğunluğu izinsiz kullanımın kendilerini bildirilmesini istemiştir. Yetkisiz kullanıma karşı önlem almak için tedbirli davranmak isteyen yayıncılar böylelikle kontrolü elinde tutmuştur. İncelenen lisanslar arasında lisans alanın yetkisiz kullanımları izlemesini isteyen yayıncılara ulaşılmıştır. Makul ölçüde uygunluğun izlenmesini isteyen yayıncıların tamamına yakını lisans alanın üzerindeki sorumluluğu almamıştır. Lisans alanın, yetkili kullanıcı dışındaki eylemlere bilerek veya kasıtlı olarak izin vermeyeceği maddesini anlaşmalarına eklememişlerdir (Tablo 12).
- Lisansların bir kısmı telif hakkı yasası kapsamında izin verilen eylemleri kısıtlamayacağını belirtirken bu lisanslardan yalnızca biri açık lisans altındaki içeriğe ek kısıtlamalar getirilmeyeceğini ifade etmiştir. Açık erişim seçeneği sunan lisanslar da sınırlı sayıda kalmış ancak zamanla ve konsorsiyumun etkisiyle bu tür anlaşmaların artacağı düşünülmüştür (Tablo 13).
- Lisans alanın yetkili kullanıcısı olan yazarların eserlerini kendi kendine arşivleme dâhil bilimsel ve eğitimsel amaçlarla kullanma hakkı lisansların bir kısmında tanımlanmıştır. Araştırmacıların görünürlüğünün artması, araştırmaların daha geniş kitlelere ulaşması bakımından önemli olan bu konuda lisansların çoğunluğunun yeterince lisans alanı desteklemediği ve sessiz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 14).
- Gizlilik ile veri koruma kanunları kapsamında ve gereklilik halinde lisansların yarısı nedenlerini belirterek veri topladıklarını bildirmiş ancak verilerin silinmesine ilişkin koşullara yer vermemişlerdir. Kayıt ve kullanım sırasında

ortaya çıkan birçok kişisel verinin olduğu düşünülürse lisansların yarısı bu konuda herhangi bir açıklama yapmamıştır. Bu durumda kişisel verilerin korunması ve veri güvenliği düzenlemelerinin aksayabileceği düşünülmüştür (Tablo 15).

- Üçüncü taraflarla veri paylaşımı yapabileceğini söyleyen tek bir lisans olurken bu lisans karşı tarafın lisansın gizlilik hükümlerine uyması gerektiğine ilişkin bir koşula yer vermemiştir. Kullanıcı verilerinin gizliliği ve güvenliği hakkında çok az ayrıntı veren ya da hiç bilgi vermeyen lisanslar bu konuda sessiz kalmayı tercih etmişlerdir. Yayıncıların sıkı politikalar izlemeye devam etmesi, kütüphanelerin abonelik iptali yapmadığını ya da müzakerelerde konunun üzerinde önemle durulmadığını düşündürmüştür (Tablo 16).
- Yayıncının, lisans alana kullanım verilerini COUNTER'a uyumlu şekilde sağlamasını gerektiren koşullara lisansların çoğunluğunda yer verilmiştir. Bu oranın yüksek olması yayıncıların COUNTER'a kayıtlı olmasıyla birlikte konsorsiyumun müzakerelerde daha sıkı politikalar izlemesinden kaynaklanmıştır. Kullanım verilerinin hak sahibi olmayan üçüncü taraflarla paylaşılmayacağını hiçbir lisans açıkça ifade etmemiştir. Bununla beraber lisansların yarısında bireysel kullanıcıların gizliliği korunmuş diğer lisanslarda ise herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu durum lisansların diğer yarısı için kişisel verilerin güvenliği ve korunması konularının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini düşündürmüştür (Tablo 17).
- Lisansların çoğunluğu (yalnızca bir lisansta bilgi bulunamamıştır.) yayıncıların ulusal yasalarına tabi olmuştur. Herhangi bir ihtilaf veya iddia durumunda lisansların yarısından fazlası geçerli yer olarak mahkemeleri belirtmiş ancak hiçbirinde kurumun ülkesinin bulunduğu mahkemeler konu edinilmemiştir. Buna göre geçerli yasa ve yer için yargı yetkisini elinde bulunduran yayıncıların lehine olan bir sonuç çıkmıştır. Ortaya çıkan masraflar ve kurumun kendisini savunması

bakımından önemli olan bu maddenin müzakere edilmesi gerektiği düşünülmüştür (Tablo 18).

- Lisansların tamamında fiyat bilgileri içerdiği dönemle birlikte verilmiş ve faturaların ödenmesi gereken zaman dilimleri belirlenmiştir. Ancak tek bir lisansta geciken ödemeler için ceza yer almıştır. Buna göre yayıncıların ödemeler konusunda kütüphanelere iyi niyetli yaklaşımlar sergilediği sonucuna ulaşılmıştır. Lisans alana bir süre öncesinden fiyat bilgisinin sağlanması ve fiyatlandırma modelinin anlaşmalarda açıklanması lisansların çoğunluğunda yer almamıştır. Etkin bütçe planlamasının yapılmasında önemli olan bu maddelerin lisanslarda tanımlanmaması belirsizliklere ve farklı fiyat uygulamalarına neden olabileceğini akıllara getirmiştir (Tablo 19).
- Lisanslarda otomatik yenilemeye yer verilmemiştir. Herhangi bir ihlal durumunda tarafların yazılı olarak bilgilendirme yapması ve sorunu çözmek için makul bir süre verilmesi lisansların çoğunluğunda açıklanmıştır. Buna göre yayıncılar sorunla ilgili bilgi verme ve sorunu çözme konusunda iletişim kurmaktan yana olmuştur. Lisansların tamamı ihlale karşı lisans verene feshetme hakkını tanımıştır. İhlale bağlı olarak lisans alana da yalnızca bir lisans hariç aynı hak tanınmış ve lisans alan ile lisans veren arasında büyük ölçüde dengenin kurulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak lisans alan fesih kararı aldığında, anlaşmanın kalan süresi için önceden ödenen ücretlerin geri verilmesi yalnızca bir lisansta açıklanmıştır. Bununla beraber yetersiz bütçe sebebiyle ceza ödemeden lisans alanın anlaşmayı sonlandırması ise hiçbir lisansta geçmemiştir. Lisanslarda ifade edilen ya da sessiz kalınan konuların maddi konular olması nedeniyle lisans verenin lehine hükümlerin yer aldığı düşünülmüştür. Ancak bütçe yetersizliğinden kaynaklanan fesihlerin haklı bir sebebe dayandırılabileceği ifade edilmiştir (Tablo 20).

- Lisanslı içeriğin eksiksiz olduğunu garanti etmeyen yayıncılar, dezavantajlı grupların erişimini destekleme ve keşif hizmeti sağlayıcılarına veri sağlama konularında çekimser davranmışlardır. Sağlayıcılarla ayrı anlaşmaların yapılması yayıncıların bu konuda lisanslarda ayrıca bilgi vermek istemediğini düşündürmüştür. E-kaynağın kullanımı için gerekli olan belge, eğitim ve teknik destek ise yalnızca bir lisansta yer almıştır. Bu tür eylemlerde personel sayısının artması ve ek maliyetlerin gelmesi nedeniyle yayıncıların sessiz kaldığı düşünülmüştür. Lisans verenin sürekli hizmeti sağlamak için makul çabayı göstermesi lisansların çoğunluğunda yer almıştır. Ancak içeriğin kullanılamama durumundan lisans alanın haberdar edilmesi ve hizmeti alamamaya ilişkin orantılı bir ücretin geri ödemesi lisansların yalnızca bir kısmında geçerli olmuştur. Birim kullanım maliyetlerini arttırırken hizmet kalitesini düşüren erişim sorunları konusunda yayıncılar bilgilendirme yapmaktan kaçınarak sorumluluk almak istememiş ve sonuçtaki maddi kayıp nedeniyle sessiz kalmışlardır. Yayıncıların çoğunluğu içeriğin kullanımından veya kullanılamamasından kaynaklanan hata, eksiklik, hasar, veri kaybı gibi zararlardan sorumlu tutulmak istememiş ancak kaynağı lisanslama hakkına sahip olduklarını anlaşmada belirtmişlerdir. İçeriğin kullanılması ve kullanılmaması durumundaki sorumluluk bildirimi taraflar arasında paylaştırılmamış daha çok lisans verenin lehine bir sonuç olduğu görülmüştür. Lisansların yarısı lisanslı içeriğin başka bir tarafın fikri mülkiyet hakkını ihlal etmediğini garanti etmesede üçüncü bir taraf telif hakkı ihlali iddiasında bulunursa lisans alanın korunup tazmin edileceği tüm lisanslarda yer almıştır. Böylelikle taraflar arasındaki ihlale bağlı anlaşmazlık ve sorunun çözümü konusundaki hükümler bir karara bağlanmış ve yazılı olarak garanti edilmiştir. Tüm yayıncılar, anlaşmaların hüküm ve koşulları hakkında kullanıcı bilgilendirmelerini, şifre, erişim gibi bilgilerin ifşa edilmemesini ve izinsiz

kullanımı durdurmak için makul çabanın gösterilmesini lisans alanlardan beklemiştir. Yayıncılar makul çabanın sarf edilmesiyle lisans alanları zorlamazken yetkili kullanıcı bu anlaşmanın tarafı değildir ifadesine hiçbir lisans yer vermemiştir. Böylece yayıncıların yetkili kullanıcı eylemlerinde kütüphanelerin sorumluluğunu kaldırmak istemedikleri düşünülmüştür. Mücbir sebep maddelerinin her iki taraf için uygulanması ise lisansların yarısında yer almıştır. Bu konuda karşılıklı hak ve yükümlülükler tüm yayıncılar arasında paylaşılmamıştır (Tablo 21).

- Lisansların çoğunluğunda sürekli erişim hakkı yer almış ve lisanslı materyallerin tanımlanması tüm lisanslarda verilmiştir. Sürekli erişim hakkı içeren lisansların sayısının fazla olması konsorsiyumun müzakerelerde konuya önem verdiğini göstermiştir. Ayrıca erişilen ve sürekli erişimi bulunan içeriklerin lisanslarda verilmesiyle kullanıcı bilgilendirmelerinin ve keşif araçlarındaki tanımlamaların daha sağlıklı yapılacağı ifade edilmiştir. Lisans verenin veya lisans alanın kendi isteğiyle yedek kopya olarak saklanmak üzere lisanslı materyalin bir dijital kopyasının oluşturulması hiçbir lisansta geçmemiştir. Yedek kopya konusunda lisans verenler görüş bildirmekten kaçınmışlardır. Uzun süreli koruma amacıyla lisans verenin arşivleme kuruluşlarıyla iş birliği yapması lisansların çoğunluğunda açıklanmış ancak lisans verenin arşivleme konusunda şartlarını değiştirdiğinde önceden bilgi vermesi ve alternatif düzenlemeler oluşturmasına hiçbir lisansta ulaşılamamıştır (Tablo 22).
- İçeriğin değişmesi veya geri çekilmesinden lisans alana bilgi verilmesi lisansların yalnızca bir kısmında yer almıştır. Yaşanan erişim sorunlarının kısa sürede çözüme kavuşturulması ve kullanıcı geri dönüşünün sağlanmasında önemli olan içerik bilgilendirmesinde lisansların yarısından fazlası sessizliğini korumuş ve sorumluluk almak istememişlerdir. Değişiklikten veya içeriğin geri

çekilmesinden yetkili kullanıcı daha az yararlanırsa lisans alana feshetme hakkının tanınması lisansların birinde, geri çekilmeden kaynaklı lisans alana orantılı bir miktarda geri ödemenin yapılması ise lisansların yarısında yer almıştır. Kütüphanelerin karşılaştığı süreçler arasında yer alan içerik değişimi veya içeriğin geri çekilmesi konusunda yayıncıların tamamı aynı görüşte olmamıştır. İçeriğin başka bir tarafa devrinde karşı taraftan yazılı olarak izin alınması, lisansların çok azında yer alırken devirden sonra içeriğe erişim, kalıcı erişim gibi hakların garanti edilmesi lisansların çoğunluğunda bulunmuştur. Bazı hakların tüm yayıncılar tarafından yazılı olarak garanti edilmemesi değişikliklerden haberdar etmede olduğu gibi yayıncıların sorumluluk almak istememesinden kaynaklanmıştır. Ancak bu konularda izlenecek politikaların lisanslarda yer almaması erişim sürekliliğinin riske atıldığını göstermiştir (Tablo 23).

Bu araştırma kapsamında lisans anlaşmalarında yer alması ve dikkat edilmesi gereken maddelere yönelik oluşturulan öneriler, Rehber Ulusal İlkelerde verilmiştir.

LIBLICENSE Model Lisansı Değerlendirme

Çalışmada incelenen lisans anlaşmaları model lisans önerileri kapsamındaki toplam puanların %48'ini almış ve önerilerin yarısından fazlası Türkiye'ye sunulan lisanslarda bulunamamıştır.

Nihai lisanslar ile model lisans arasında tam uygunluk gösteren maddeler yetkili kullanıcının, erişim ve kimlik doğrulama yöntemlerinin, anlaşma içeriğinin, fiyat ve ödeme koşullarının lisansta tanımlanması, ticari amaç olmadan içeriğin bir bölümünün kullanımı, ILL'e izin, lisanslama hakkı, ihlal durumunda yetkili kullanıcının korunması, anlaşmanın hüküm ve koşullarının kullanıcılara bildirilmesi ve şifrelerin ifşa edilmemesi için makul çabanın gösterilmesi şeklinde olmuştur.

Veri paylaşımı, yetkisiz kullanımın izlenmesi, keşif hizmeti sağlayıcılarına meta veri sağlama, geçerli yasa, dezavantajlı grupların erişiminin desteklenmesi, yedek kopya için dijital kopyanın oluşturulması ve alternatif arşivleme hizmetleri gibi önemli konularda lisanslar ya sessizliğini korumuş ya da sorulara hayır şeklinde olumsuz bir cevap vermişlerdir. Dolayısıyla nihai lisanslar ile model lisans önerileri arasında bu maddeler hiç uyum göstermemiştir.

Hiç uygunluk göstermeyen maddelerin yanında bilimsel paylaşım, metin ve veri madenciliği, yazar hakları, açık erişim gibi önemli konulara da lisansların çoğunluğunda değinilmemiş ve bu maddelerin yerine daha temel nitelikteki anlaşma maddelerinin kurumsallaştığı görülmüştür.

Lisansları yayıncı türüne göre değerlendirdiğimizde yayıncılar arasında benzer puanların olduğu görülmüştür. Ancak model lisans önerilerine uygunluk en fazla ticari lisanslarda karşımıza çıkmıştır. Maddi kaygıları olan ticari yayıncıların müzakereler sırasında istenen değişiklikleri yansıtmada ve standart ifadeleri kullanmada diğer yayıncılara göre daha yatkın oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

ANKOS Türk Ulusal Site Lisansı İlkeleri Değerlendirme

Çalışmada incelenen lisans anlaşmaları ANKOS TRNLS ilkeleri kapsamındaki toplam puanların %46'sını almış ve ilkelerin yarısından fazlası LIBLICENSE Model Lisansı değerlendirmesinde olduğu gibi lisanslarda yer almamıştır.

ANKOS TRNLS ilkelerini konu bazında değerlendirdiğimizde sırasıyla şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Yetkili kullanım hakları %85,
- Telif hakkı veya entelektüel mülkiyet hakları %46,
- Kullanım istatistikleri ve diğer yönetim raporları %42,
- Anlaşmayı sonlandırma hakları %41,
- İşlevsellik %25,
- Satıcıların kabul edilemeyecek davranışlarına karşı önlemler %12,5,
- Lisans fiyatlandırması %10,
- Lisans yükümlülüğü ise %0 olarak bulunmuştur. Sonuçlara göre yayıncılar lisans yükümlülüğündeki geçerli yasa ve yer konusunda hiç taviz vermek istememişlerdir.

ANKOS TRNLS ilkelerinin tamamının lisanslarda bulunmamasında yayıncıların izlediği politikaların ve her iki tarafın müzakere sürecine yaklaşımları etkili olmuştur. Yayıncılar hem maddi hem hukuki kaygılarla sorumluluk almadan kendilerini lisans alana karşı korumak istemiş ve sözleşme hukukun özgürlüğünden yararlanmışlardır. Ayrıca karşılıklı yükümlülüklerin paylaşıldığı maddeler lisanslara eklenirken anlaşmaların yasalara ve lisans verenlerin kendi iç işleyişleri kapsamındaki hukuk departmanlarına uygun olması beklenmektedir. Bu durumun süreci uzatması ANKOS TRNLS ilkelerinin lisanslara daha az yansımasına neden olmuştur.

LIBLICENSE Model Lisans ve ANKOS TRNLS İlkeleri Genel Değerlendirme

LIBLICENSE Model Lisans önerilerinin ve ANKOS TRNLS İlkelerinin Türkiye'ye sunulan lisans anlaşmalarına uygunluğu model lisans için %48, ilkeler için %46 bulunmuştur. Hipotezimiz doğrulanarak önerilerin ve ilkelerin yarısından azı lisans anlaşmalarında yer almıştır. Her iki değerlendirmede ortaya çıkan bu yakın sonuçlarda bilimsel paylaşım, açık erişim, metin ve veri madenciliği gibi maddeler yerine daha temel nitelikteki anlaşma maddelerinin kurumsallaştığı görülmüştür. Lisanslarda bulunmayan maddelerle birlikte daha az kurumsallaşan maddelerin yer aldığına ilişkin hipotezlerimizin doğruluğu da böylece ortaya çıkmıştır. Bununla beraber ANKOS TRNLS ilkelerinin yaklaşık olarak yarısından fazlası model lisans kapsamında yer almış ve bu ilkeler oluşturulurken model lisanslardan yararlanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Kurumların ve ülkenin bulunduğu şartlar göz önünde bulundurularak konsorsiyum bazı maddeleri ilkelere dâhil etmiştir. Anlaşılır olmayan maddeler göz önünde bulundurulursa bu ilkelerin günümüz şartlarına ve gelişen e-kaynak kullanımlarına ayak uyduracak şekilde yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Buna göre ANKOS TRNLS ilkelerinin yeterince anlaşılır ve tüm maddeleri kapsayıcı olmadığını ifade eden hipotezimiz doğrulanmıştır. Müzakere şartlarının iyileştirilmesi için mevcut ilkeler daha anlaşılır bir şekilde geliştirilmeli, konsorsiyum pazarlıklarda sıkı politikalar gözeterek lisans maddelerinin üzerinde önemle durmalıdır.

Lisansları yayıncı türüne göre değerlendirdiğimizde ANKOS TRNLS ilkelerine uygunluk en fazla üniversite yayıncılarında, model lisans önerilerine uygunluk en fazla ticari yayıncılarda olmuştur. Hem LIBLICENSE Model Lisansa hem de ANKOS TRNLS ilkelerine uygunlukta dernek yayıncılarının diğer yayıncı türlerine göre biraz daha katı bir tutum sergilediklerini söylemek mümkündür. Anlaşma maddelerinin yayıncı türüne göre değişiklik gösterdiğine ilişkin hipotezimiz doğrulanmıştır.

REHBER ULUSAL İLKELER

Yapılan araştırmanın sonuçlarına göre oluşturulan bu ilkeler, Türkiye'ye sunulan anlaşma maddeleri üzerinde müzakere yaparken yayıncı ve kurumların temel olarak kullanabilecekleri bir belge niteliğini taşımaktadır. Hem konsorsiyum hem de kurumsal lisanslama çalışmalarında bu belge aktif olarak kullanılabilir. Kurumlar müzakere sürecinde aşağıdaki ilkelerin anlaşmalarda nasıl ve ne şekilde geçtiğine dikkat etmelidir. Bu belgede yer alan ilkelere uymak kullanıcı haklarının korunmasını ve yükümlülüklerin karşılıklı olarak paylaşılmasını kolaylaştıracaktır. Ancak bilgilendirme amaçlı olan ilkeler yasal tavsiye olarak alınmamalıdır.

Bu ilkeler model lisans önerileri, yasaların gerektirdiği zorunluluklar ve teknolojinin getirdiği yenilikler takip edilerek belirli aralıklarla kurumların ihtiyaçlarına göre güncellenmelidir.

**Burada verilen bazı maddeler ve alanlar birden fazla bölümde yer alabilir.*

Yetkilendirme

1. Lisans anlaşmalarında mevcut endüstri standartlarına uyan e-kaynak kimlik doğrulama yöntemleri kullanılmalıdır.
2. Anlaşmanın geçerli olduğu dönem boyunca geliştirilen yeni protokoller ve prosedürlerin uygulanması için iş birliği sağlanmalıdır.
3. Erişim ve kimlik doğrulama yöntemleri kurumlara göre değişiklik gösterdiği için lisansta ayrı bir ekte verilmelidir.

Yetkili Kullanıcı, Yetkili Site ve Erişim

1. Coğrafi konum veya kampüs dikkate alınmadan yerinde ve uzaktan erişim sağlanarak kurumla bağlantısı olan ve ağa giriş hakkı bulunan tüm yetkili kullanıcıların tanımlamaları yapılmalıdır.

2. Fiziksel konumda bulunan ve bilgisayar terminallerini kullanan geçici kullanıcılar için erişim izni verilmelidir.
    - Yetkili kullanıcı tanımı yayıncı tarafından değil kütüphaneler tarafından ihtiyaç göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Kişilerin fiziksel konumlarına bakılmaksızın geçerli ve mevcut kimlik sahipleri olarak yapılan yetkili kullanıcı tanımlarının mümkün olduğunca geniş tutulması sağlanmalıdır.
3. Erişimin verildiği lokasyonlar ve yetkili site tanımlanmalıdır.
4. Anlaşmalara ayrıca eklenen tıklamalı lisansa izin verilmemelidir.
5. Anlaşmada yapılacak tüm değişikliklerin yazılı olarak ve önceden bildirim sağlanarak karşılıklı imza ile yapılması beklenmelidir.
6. Eğer tıklamalı lisans zorunlu olarak ekleniyorsa mevcut anlaşma ile aynı koşul ve hükümlerin geçerli olduğu bilgisine yer verilmelidir.
    - Bu kısım yasal konular bölümünde de yer alabilir.
7. Lisans alanın yetkili kullanıcısı, lisanslı içeriğe erişmeden önce kullanıma ilişkin şartların kabul edilmesi isteniyorsa lisans veren tarafından bilgi verilmeli ve bu şartlar anlaşmanın hükümlerinden farklı olmamalıdır.

İzin Verilen Kullanımlar

Telif hakkı kanunu kapsamında yetkili kullanıcıların haklarını kısıtlamayan, eğitim, öğretim ve araştırma misyonunu destekleyici anlaşmalar yapılmalıdır.

1. Lisanslı içerikten uygun şekil, tablo, kısa alıntı ile eğitim amaçlı ekleme ve çıkarmalar yapılmasına ve yetkili kullanıcının kendi çalışmasında bu içeriği kullanabilmesine izin verilmelidir.
2. Lisanslı içeriğin daha verimli kullanılması için dijital kopya oluşturulabilmelidir.

- Dijital kopyaların önbelleğe alınması türev eser oluşturmak değildir. İçeriğin daha etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak için önbelleğe izin veren anlaşmalar yapılmalıdır.

3. Lisans alanın yetkili kullanıcıları ticari amaç olmadan içeriği görüntüleme, indirme, kaydetme, yazdırma amacıyla kullanabilmelidir.

- İçeriğin okunmasını ve kullanılmasını engellemeyen anlaşmaların müzakere edilmesi önemlidir.

4. Yalnızca kişisel, eğitim, araştırma ya da bilimsel paylaşım amacıyla içerik basılı veya elektronik olarak başka bir kişiye iletebilmelidir.

- Bilimsel paylaşımda telif hakkı yasası veya adil kullanıma yapılan atıflar dikkate alınmalıdır.

5. Lisanslı içeriğin bir kısmı basılı ve elektronik ders rezervleri veya diğer eğitim materyallerinin hazırlanmasında kullanılabilmelidir.

- Elektronik ders rezervlerinde içeriğin aktif kullanılabilmesi için veri tabanındaki makaleye bağlantı izni verilmelidir.
- Kullanılan içerik için alıntı bildirimleri düzgün yapılmalıdır.
- İlgili içerik bir sonraki dönem için kullanılmayacaksa dönem sonunda silinmesi anlaşmalarda kabul edilebilir.
- Ders rezervlerinin dezavantajlı gruplar içinde kullanılabilir olmasına dikkat edilmelidir. Bu amaçla kullanımı olmayan içeriğin anlaşmaya eklenmesi için müzakereler yapılabilir.

6. Ticari amaç olmadan basılı veya elektronik biçimde güvenli iletim yoluyla lisanslı içeriğin ILL kapsamında kullanılması sağlanmalıdır.

- Ticari bir kuruluş tarafından finanse edilen araştırmalar ticari kullanım kapsamında değerlendirilmemelidir.

7. Metin ve veri madenciliği faaliyetlerine izin verilmelidir.

8. Metin ve veri madenciliği faaliyetlerinin sonuçları başka çalışmalarda kullanılabilmelidir. Lisanslı içeriğin yerine geçerek üçüncü şahıslar tarafından kullanılmak üzere bir ürün oluşturulmadığı sürece paylaşıma açılabilmelidir.
    - Anlaşmalarda bu faaliyet için geçerli olacak içeriğin tanımlaması yapılmalı, erişimin nasıl ve ne şekilde sağlanacağı bildirilmeli ve varsa zaman ve malzeme bazında ücret açıklamalarına yer verilmelidir.

Yetkili ve Diğer Kullanıcılar için Erişilebilirlik

1. Web sitesi ve içeriği erişilebilir olmalıdır.
2. Anlaşmalar, kurumun hizmet verdiği tüm yetkili kullanıcılara ayrım yapmadan eşit erişim sağlamalıdır.
3. Yardımcı yazılım ve cihazlarla dezavantajlı grupların erişimi yasalara uygun bir şekilde desteklenmelidir.
4. Erişilebilirlik standartlarına uygunluğu göstermek için Gönüllü Ürün Erişilebilirlik Şablonu (VPAT) sağlanabilir.
5. Ürün uyumlu değilse lisans veren uyumluluğu sağlamakla yükümlü olmalıdır.

İzin Verilmeyen Yasaklı Kullanımlar

1. Ticari amaca izin verilmez.
2. Yeniden derleme, türev eser vs. oluşturulmaz.
3. Telif hakkı bildirimleri değiştirilmez, kaldırılmaz.
4. Lisanslı içeriği sistematik bir şekilde kopyalayacak robot ya da örümcek kullanımına izin verilmez.
5. Lisanslı içeriğin sistematik bir şekilde indirilmesine/kaydedilmesine, yazdırılmasına izin verilmez.
6. Lisanslı içeriğin basılı ya da elektronik kurum içi veya kurum dışı sistematik dağıtımına izin verilmez.

Yetkili Kullanıcılar İçin Diğer Hak ve Ayrıcalıklar

1. Lisans alan, yetkili kullanıcı olan yazarların çalışmalarını kendi kendine arşivleme dâhil bilimsel ve eğitimsel amaçla kullanmasına ve yayın haklarının elde tutulmasına olanak tanıyacak anlaşmaları müzakere etmelidir.
2. Anlaşma telif hakkı kapsamında izin verilen eylemleri kısıtlamayacağını açıkça ifade etmelidir.
3. Anlaşma kamuya açık bir lisans altında bulunan içerik için ek kısıtlamalar getirmeyeceğini ifade etmelidir.
4. Açık erişim anlaşmalara yönelik fon sağlayıcı ya da abonelik ücretlerini dengelemek için fırsatlar sağlayan anlaşmalara öncelik verilmelidir.

Sürekli Erişim ve Yedek Kopya Yapma Hakkı

1. Anlaşmanın sonlandırılması üzerine abone olunan içeriğe sürekli erişim sağlanmalıdır.
2. Sürekli erişim hakkı sağlanan içerik ve içeriğe erişme yolları anlaşmada açık bir şekilde tanımlanmalıdır.
3. Sürekli erişim hakkı için yayıncının web sitesi ya da üçüncü taraf arşivleme kuruluşlarıyla yapılan iş birlikleri açıkça belirtilmeli ek ücretler varsa açıklanmalıdır.
4. Tüm hakların anlaşmada belirtildiği gibi devam etmesi sağlanmalıdır.
5. Bu bölümde lisans alan ve lisans veren tarafında karşılıklı yükümlülük bulunduğunu söylemek mümkündür. Lisans alan anlaşma şartlarına uygun olarak erişim sağlayacağını, lisans veren ise lisans alanla ilgili ayrıntıları arşivleme kuruluşlarına ileteceğini teyit etmelidir.

6. Kurumlar iptal sonrası erişim (varsa) ve dijital koruma için LOCKSS, CLOCKSS veya PORTICO gibi kuruluşlarla yapılan iş birliğini tercih edebilir.
7. Üçüncü taraf lisanslı materyallere sürekli erişimi sağlıyorsa lisans alan ek harcamalar yapmamalıdır.
8. Yedek kopya olarak saklanmak üzere lisanslı materyalin bir dijital kopyasının oluşturulmasına izin verilmelidir. Eğer anlaşmada sürekli erişim hakkı tanımlandıysa bu yedek kopya anlaşma sona erdikten sonra da kullanılabilir.

Veri Toplama, Veri Paylaşma ve Gizlilik

1. Kullanıcı mahremiyetini veya gizliliğini koruyan anlaşmalar yapılmalı ya da mevcut olan anlaşmalar buna uygun olarak düzeltilmelidir.
    - Kullanıcı gizliliğinin korunduğu bilgisi anlaşmalarda ayrıca teyit edilmelidir.
    - KVKK kapsamındaki aydınlatma yükümlülüğünden yararlanılarak veri güvenliğinin sağlanması konusunda lisans anlaşmalarındaki açık ve anlaşılır olmayan maddeler için bu kanun gerekçe gösterilebilir.
2. Kişisel verinin gerekmediği alanlarda veri istenmemelidir.
    - Lisanslı içeriğin kullanımı sırasında bu bilgi teyit edilmeli ve gerekli güncellemeler sağlanmalıdır.
3. Veri toplama, veri işleme ve üçüncü tarafa veriyi ifşa etme işlemlerinin etkinleştirilmesi ya da devre dışı bırakılması konusunda lisans alana seçenek sunulmalıdır.
4. Kişisel verilerin kullanıcılardan açık ve bilgilendirilmiş onay aldıktan sonra toplanması sağlanmalıdır.

5. Kullanıcı gizliliği içeren verilerin (oturum açma bilgileri, IP adresleri, kayıtlı aramalar, kullanıcı adı ve şifrelerin) sistemde kaydı tutuluyorsa toplanan veri ve veri toplama nedenleri için anlaşılır açıklamalar yapılmalıdır.
    - Veri toplayan ve veriyi neden topladığını açıklayan anlaşmalar aynı zamanda toplanan veri türü hakkında da bilgi vermelidir.
6. Veri topladığını söyleyen anlaşmalar verilerin hangi aralıklarla silindiğini belirtmelidir.
7. Yetkili olmayan üçüncü taraflarla verilerin paylaşımı, yeniden kullanımı ve satılması yasaklanmalıdır. (Kullanım istatistikleri dâhil)
8. Gerekli olduğu veya yasa ile istenmesi durumunda veri paylaşımı yapılacaksa lisans alan mutlaka önceden bilgilendirilmeli ve lisans alanın yazılı onayı alınmalıdır.
9. Gereklilik halinde veri paylaşımı yapılırsa üçüncü tarafların gizlilik hükümlerine uyacağı anlaşmalarda yazılı olarak garanti edilmelidir.
10. Lisans verenin sistemi ve kişisel olarak tanımlanan bilgiler risk altına girerse lisans alana bilgi sağlanmalıdır.
11. Fiyatın, lisans dilinin ya da lisans şartlarının diğer kurumlarla paylaşılması konusunda engel koyan lisanslar imzalanmamalıdır.
    - Lisans şartlarının ve ücretlerin gizliliği için lisans alan sorumluluk altına girmemelidir. Ayrıca kurumsal yapılan anlaşmalarda diğer kurumların imzaladıkları anlaşmaların detayları ve fiyatları hakkında bilgi sahibi olmak için Bilgi Edinme Hakkı Kanunu gerekçe gösterilebilir ve lisanslarda buna uygun düzenlemeler yapılabilir.

Lisans Alana Gönderilen Veriler- Kullanım İstatistikleri

1. COUNTER en son sürümü ve uluslararası standartlara uygun ayrıntılı verilerden oluşan kullanım istatistikleri lisans alana sağlanmalıdır.

2. Kullanım istatistikleri lisans alanın yazılı izni olmadan üçüncü taraflarla paylaşılmamalıdır.
3. Veri toplama, paylaşma ve gizlilik bölümünde açıklandığı gibi bireysel kullanıcıların anonimliği ve aramalarının gizliliği korunmalıdır.
4. Kullanım verilerinin üçüncü bir tarafa verilmesi durumunda lisans alan tarafa verilerin gizli tutulması veya imha edilmesini isteme hakkı tanınmalıdır.

Yasal konular

1. Anlaşmada yer alan maddeler kurumun bulunduğu ülkenin yasalarına aykırı bir şekilde düzenlenmemelidir.
2. Herhangi bir ihtilaf veya anlaşmazlık durumunda kurumların kendi ülkesinin yasalarının ve yargı yeri olarak kendi mahkemelerinin geçerli olması lisanslarda müzakere edilmelidir.
    - Kurumların kendi ülkelerinin yasalarına daha aşina olmaları ve uzak bir bölgedeki mahkeme masraflarının fazla olması sebebiyle yasa ve yargı yerinin kurumun bulunduğu ülke için geçerli olması beklenmelidir.
3. Bu konuda farklı yollar izlemek isteyen yayıncılar varsa, kurum kendi hukuk müşavirliği ile görüşme sağlayabilir.
    - Lisansların hukuki terimler içermesi, yasal jargon ağırlıklı olması aynı zamanda kurumları ve konsorsiyumları bağlayıcı özellikte olması sebebiyle hukuk müşavirliklerinden lisans maddeleri konusunda danışmanlık yapılması istenebilir.

Yenileme, İptal, Fesih ve İhlal

1. Lisanslı içeriğin aboneliğinin sona ermesinden bir süre önce lisans verene bilgi verilmesini zorunlu hale getiren otomatik yenileme maddelerinin anlaşmaya eklenmemesi için görüşmeler yapılabilir.

- Lisansların aynı koşul ve şartlarda devam etmesinin kabul edilmesi anlaşma maddelerini tekrar inceleme zorunluluğu oluşturmadığı için bazı durumlarda otomatik yenilemeler daha avantajlı hale gelebilir. Ancak kurum ödeneklerinin yılın son çeyreğinde belli olması, döviz cinsinden maliyetlerin kabul edilmesi ve kurumların karar verme aşamasında daha fazla süreye sahip olmak istemesi otomatik yenilemenin devlet kurumları için uygun olmadığını düşündürmektedir.

2. Kurum, aboneliği devam ettirebilmek için yeterli ödeneğe sahip değilse yılın herhangi bir döneminde iptal bildiriminde bulunabilmelidir.
   - Kişinin sorumlu tutulamayacağı sebeplerle borcun ödenmesinin imkânsızlaşması konusunda TBK'dan yararlanılması ve anlaşmaların sona erdirilmesi mümkün olabilir.
   - Ödenek yetersizliği nedeniyle abonelik iptali yapılırsa yalnızca hizmet alınan aylar için lisans verene ödeme yapılmalı ve herhangi bir ceza uygulamasına izin verilmemelidir.
   - Ödenek yetersizliği nedeniyle yapılan iptaller nedensiz fesih olarak görülmemeli haklı bir neden olduğu konusunda anlaşmalarda gerekçe gösterilmelidir.
3. Anlaşma kapsamındaki yükümlülükler ihlal edilirse karşı tarafa bilgilendirme yapılmalıdır.
4. Sorunu çözmek için makul bir süre tanınmalıdır.
5. Sorun çözülmez ve ihlal devam ederse feshetme hakkı hem lisans verene hem de lisans alan tarafa tanınmalıdır.
6. Fesih, lisans alan tarafından kaynaklanmadıysa ya da lisans verenin ihlali üzerine lisans alan feshi gerçekleştirdiyse orantılı bir geri ödemenin yapılması anlaşmada garanti edilmelidir.

Lisans Veren ve Lisans Alan Yükümlülükleri (Garanti, Tazminat, Mücbir sebep)

Erişim Sürekliliği ve Hizmet Kalitesi

1. Lisanslı içeriğin yetkili kullanıcılara zamanında sağlanacağı belirtilmelidir.
2. Erişimin sürekliliğinin sağlanması için anlaşmalarda yeterli önlemler alınmalıdır.
    - İçeriğin kullanımında yardımcı olacak eğitim ve teknik destek sağlanmalıdır.
    - Erişim sorunlarında irtibat kurulacak kişinin iletişim bilgileri verilmelidir.
    - Sistem performansını etkileyen ve önceden bilinen her türlü erişim kesintileri için bilgi verilmelidir.
    - Hizmet kalitesi için önemli olan yeterli kapasite ve bağlantı hızı bilgisi tanımlanmalıdır.
3. Hizmetin sağlanamadığı durumlar belirli bir süreyle sınırlandırılmalıdır.
4. Hizmetin sağlanamadığı süreyle orantılı olarak ücretin bir kısmının geri ödemesi yapılmalıdır.
5. Lisanslı içeriğin keşif araçları, e-kaynak yönetim sistemleri, kurumsal depo, kütüphane otomasyon sistemleri gibi benzeri sistemlerde kullanılabilirliği ya da tanımlanması sağlanmalıdır.

Dezavantajlı Grup Erişimi

1. Lisanslı içerik engelliler yasasına ve erişilebilirlikle ilgili tüm yönergelere uygun bir şekilde hazırlanmalıdır.
2. Lisanslı içeriğin kullanımı bu grup için uyumlu değilse lisans verenden gerekli değişiklikleri yapması beklenmelidir.

Garantiler ve Feragatnameler

1. Lisanslı içeriğin en az basılı veya diğer fiziksel formatlar kadar eksiksiz olması garanti edilmelidir.
    - İçeriğin tam ve eksiksiz olduğunu belirten garanti reddi beyanlarının gözden geçirilmesi sağlanmalıdır.
2. Lisans veren içeriği lisanslama hakkına sahip olduğunu ve anlaşma süresi boyunca lisans alanın içeriğe erişme hakkının devam edeceğini ifade etmelidir.
3. Lisans veren başka bir üçüncü tarafın fikri ve mülkiyet hakkını ihlal etmediğini garanti etmelidir.
    - Üçüncü taraf telif hakkı ihlali iddiasında bulunursa lisans alan korunmalı ve tazmin edilmelidir.
4. Taraflardan hiçbiri ürünlerin kullanımı veya kullanılmamasından kaynaklanacak zararlardan sorumlu tutulmamalıdır.
    - Bu maddenin tek taraf için verildiği anlaşmalar yeniden gözden geçirilmeli ve müzakere edilmelidir.
5. Yapılan konsorsiyum anlaşmalarında ortaya çıkan sorunlar yalnızca ilgili kurumu bağlayıcı olmalı, anlaşma şartlarına uyan ve ücretini ödeyen diğer kurumların bu durumdan etkilenmeyeceği garanti edilmelidir.

Tazminat

1. Kurumların mali yükümlülükleri Türkiye'deki geçerli yasalara tabi olmalıdır.
2. Tüm tazminat maddeleri bu yasalara uygun olarak belirlenmeli ve onun dışında herhangi bir ücret talep edilmemelidir.
3. Eğer tazminat maddesi zorunlu olarak ekleniyorsa lisans alan ve lisans vereni dengede tutacak kısıtlamalar yapılmalıdır.

Mücbir Sebep

1. Mücbir sebep maddeleri gerekçe gösterilerek içerik erişimlerinin sona erdirilmesini durdurmak için mücbir sebep maddeleri anlaşmalarda tanımlanmalıdır.
2. Tanımlanan bu maddeler yalnızca lisans veren değil her iki tarafça geçerli olmalıdır.

Diğer Yükümlülükler

1. Lisans alan, lisansın koşulları ve kullanımı hakkında yetkili kullanıcılarını yeterince ve makul bir çabayla bilgilendirmelidir.
2. Erişim şifrelerinin yetkili kullanıcılara verilmesi ve onun dışındaki kişilere şifrelerin ifşa edilmemesi için makul çaba gösterilmelidir.
    - Anlaşmalarda yer alacak "makul çaba" ifadesinin kullanılmasıyla, zorunluluğun ortadan kalktığı düşünülmektedir bu sebeple zorunluluğun ortaya çıktığı durumlarda bu ifade kullanılabilir.
3. Lisans alan tarafında yetkili kullanıcılar yeterince bilgilendirilmeli ve içeriğin usulsüz kullanımının izlenmesi sorumluluğu alınmamalıdır.
4. Aksi belirtilmedikçe yetkili kullanıcılar dışında hiç kimsenin lisanslı materyalleri kullanmasına bilerek veya kasıtlı olarak lisans alanın izin vermeyeceği lisans veren tarafla müzakere edilmelidir.
5. Yetkisiz kullanım meydan geldiğinde gerekli bilgilendirmeler her iki tarafça yapılmalıdır.
6. Sorunu çözmek için makul bir süre verilmeli, lisans alan ve lisans veren iş birliği içinde hareket etmelidir.

7. Sorunu çözme konusunda lisans alanın herhangi bir işlem yapmaması veya çaba sarf etmemesiyle erişimin askıya alınması ve anlaşmanın feshi gerçekleştirilebilir.
    - Yetkisiz kullanımla ilgili erişimin askıya alınmasını lisans veren lisans alandan isteyebilir.
    - Lisans veren geçici bir süreyle erişimi askıya alırsa lisans alana bilgi vermelidir.

İçeriğin Devri, Geri Çekilmesi, Değiştirilmesi

1. Lisansın başka bir üçüncü tarafa devri durumunda taraflardan karşılıklı onay alınmalıdır.
2. Devralacak üçüncü tarafın anlaşmanın şartlarına uygun bir şekilde erişimi ve lisans alanın haklarının korunacağını temin etmesi sağlanmalıdır.
    - Bu kısımda, lisans alanda anlaşmanın şartlarına uygun olarak içeriğe erişmeye devam edeceğini bildirmelidir.
3. İçeriğin belirli bir kısmının değişmesi veya geri çekilmesi durumda önceden bilgilendirme yapılmalı ve geri çekilen içerikle orantılı miktarda geri ödeme lisans veren tarafından sağlanmalıdır.
4. Lisanslı içeriğe erişim daha az yararlı hale gelirse lisans alan anlaşmayı feshedebilmelidir.

Ekler

Anlaşmanın ana metnine uymayan kısımlar bu bölümde düzenlenebilir ve kurumların ihtiyaçlarına göre özelleştirilen konular anlaşmaya eklenebilir veya çıkarılabilir.

1. Her iki tarafta da iletişim sağlanacak kişilerin bilgileri verilmelidir.

2. Kimlik doğrulama yöntemleri eklerde ayrıca açıklanmalıdır. Örneğin IP adresine göre yapılan düzenlemeler varsa burada kuruma ait tüm IP aralıkları verilmeli ve belirli aralıklarla IT Biriminden bilgi alınarak kontrol edilmelidir.
3. Eş zamanlı kullanıcı sayısı açıklanmalıdır.
    - Eş zamanlı kullanıcı sayısı kimi veri tabanlarında fiyatı da etkilediği için anlaşmadaki ek kısmında ayrıca açıklanması yerinde olacaktır.
4. İlgili dönemle birlikte ödemesi yapılacak ücret bilgisi verilmelidir.
5. Fiyatın nasıl belirlendiği ve nasıl değişeceği açıklanmalı, fiyatlama modeli belirtilmelidir.
    - Ayrıca kurumsal olarak yapılan anlaşmalardan konsorsiyumun en uygun fiyatı sağladığı bilgisi lisanslarda ifade edilmelidir.
6. Faturaların ödeneceği zaman dilimleri açıklanmalıdır.
    - Devlet üniversitelerinde her ay açılan bütçeye rağmen belirli aylarda daha fazla miktarda ödenek verilmektedir. Kurumlar ödeme zamanlarını ödeneklerin en fazla yoğunlaştığı aylarda isteyebilirler. Bu sebeple anlaşmalarda geç ödemeden kaynaklı ceza ya da faiz uygulamalarından kaçınılmalıdır.
7. Lisanslı materyale ait içeriğin tam listesi verilmelidir.
    - İçerik listesi kaynağın türüne göre detaylandırılmalıdır.

      E-kitap ise kitap adı, kitabın yılı, yayıncısı, ISBN'i, erişim linki;

      Dergi içeriği ise dergi adı, cildi, sayısı, ISSN'i, erişim yılları, varsa ambargo süresi vs. bilgiler listelenmelidir.
    - İçerik listesi değiştiğinde ya da güncellendiğinde lisans alana bir süre öncesinden bilgi verilmelidir. (Yükümlülükler kısmında açıklandığı gibi)
8. Anlaşmanın ana metninde "Ek 'de belirtildiği gibi "ifadesiyle lisans metninde atıfın verilmesi sağlanmalıdır.

Hem kurumsal hem de konsorsiyum anlaşmalarında lisanslar imzalanırken dikkat edilmesi gereken hususlar yukarıdaki gibi açıklanmıştır. Ancak bu ilkelerin kurumsallaşması ve yayıncılar tarafından herhangi bir ikilemde kalmadan kabul edilebilmesi için ilgili kanun ya da yönetmeliklerle desteklenmesi gerekmektedir. Hukukçuların desteği ile lisanslarda kullanılacak dil ilkelerle birlikte değerlendirilmeli ve ilgili kanunlardaki çerçeve sözleşmelerin içerisinde bu ilkeler yer almalıdır. Kurumların anlaşma yaparken göz önünde bulundurması gereken bu ayrıntılar ilgili kanunlarda detaylandırıldığında müzakere gücünün de artacağı düşünülmektedir.

Sağlam bir hukuki yapıya dayandırılarak konsorsiyumun pazarlık gücüyle kurumsallaşan ilkelerin yayıncılar tarafında kabul görmesi ve lisans anlaşmalarına uygulanması çok daha kolay gerçekleşecektir.

ÖZET

Bilimsel yayıncılığın elektronik ortama geçmesi kütüphane hizmetleri ve kütüphaneci görev tanımlarındaki değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Kütüphane koleksiyonlarında yer edinen ve yaygın kullanılan e-kaynaklar seçim, sağlama, değerlendirme vb. süreçlerde kurumlara yeni ve zorlu işlevler yüklemiştir. Bu zorlu görevlerden birini e-kaynakların lisanslanması olarak tanımlamamız mümkündür.

Elektronik ortamdaki bilginin kontrollü dağıtılamamasına bir çözüm olarak gösterilen lisans anlaşmaları, e-kaynakların belirli bir süre boyunca ve nasıl kullanılması gerektiği konusunda bilgi veren bağlayıcı yasal belgelerdir. Lisans anlaşmalarının hukuki bir temele dayandırılması, daha çok lisans vereni koruyan maddelere yer verilmesi, yasaların stratejik olarak kullanılması, bu konuda tecrübeli personel sayısının az olması kütüphanelerin zorluklarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda lisans anlaşmaları için yapılacak çalışmaların önemli olduğu ve sorunların çözümünde büyük bir rol oynayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma ile Türkiye'deki akademik kütüphanelerin yalnızca dergi türünde erişim sağladıkları e-kaynakların nihai lisans anlaşmaları incelenmiştir. ANKOS Konsorsiyumunda bulunan ve en fazla üyeye sahip olan dernek, üniversite ve ticari yayıncı lisanslarının LIBLICENSE Model Lisansı önerilerine ve ANKOS tarafından geliştirilen Ulusal Site Lisansı İlkelerine (TRNLS) uygunluğu araştırılmıştır. İncelenen lisans anlaşmalarındaki maddeler dünyada kabul edilen ve örnek gösterilen model lisansları ya da Türkiye'de geliştirilen ilkeleri tümüyle kapsamamaktadır. Nihai lisans anlaşmalarının her iki değerlendirmede de önerilerin ve ilkelerin yarısından azına (model lisans için %48, ilkeler için %46) uygunluk gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

LIBLICENSE Model Lisansı karşılaştırmasında nihai lisanslarda; veri paylaşılmaması, yetkisiz kullanımların izlenmemesi, keşif hizmeti için veri sağlanması, geçerli yasa ve yargı yerinin belirtilmesi, dezavantajlı grupların erişiminin desteklenmesi,

yedek kopya için dijital kopyanın oluşturulması, arşivleme hizmetleri için alternatif düzenlemelerin geliştirilmesi konularında ya bir bilgiye ulaşılamamış ya da model lisanslara uygunluk görülmemiştir. Ayrıca bilimsel paylaşım, metin ve veri madenciliği, yazar hakları, açık erişim gibi maddelerin yerine daha temel nitelikteki anlaşma maddelerinin kurumsallaştığı ve nihai lisanslara yansıtıldığı görülmüştür. ANKOS TRNLS ilkelerinin karşılaştırılmasında da benzer sonuçlara ulaşılmış yetkili kullanıcı tanımı, yetkili kullanıcı erişimi, erişim ve kimlik doğrulama yöntemleri gibi "yetkili kullanım" alanları %85 oranında nihai lisanslarda yer almıştır. ANKOS TRNLS ilkeleri arasında yer alan lisans yükümlülüğüne ise lisans anlaşmaları %0 oranında uygunluk göstermiştir. Buna göre anlaşmazlık durumlarında Türk Hukukunun uygulanması ve Ankara Mahkemelerinin geçerli olması hiçbir yayıncı lisansında yer almamıştır. Ayrıca değerlendirmede dikkate alınan ilkelerin çoğunluğunun model lisans önerilerinden yararlanılarak oluşturulmasına rağmen yeterince kapsayıcı olmadığı ve günümüz koşullarını yansıtmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Dernek, üniversite ve ticari yayıncı lisansları arasında önemli bir fark olmamasına rağmen model lisans önerilerine en fazla uygunluk gösteren lisanslar ticari yayıncı lisansları (%49,5) olmuştur. Buna göre ticari yayıncıların kâr amaçları ve maddi kaygıları nedeniyle lisans anlaşmalarında değişiklik yapmaya yatkın oldukları düşünülmüştür. ANKOS TRNLS ilkelerine en fazla uygunluk gösteren yayıncı lisansı ise üniversite yayıncıları (%53) olmuştur. Model lisans önerilerinin daha genel, TRNLS ilkelerinde ise konsorsiyuma özel maddelerin yer alması yayıncı türündeki bu farklılığı açıklayabileceği ifade edilmiştir. Ancak her iki değerlendirmede de dernek yayıncılarının diğer yayıncı türlerine göre biraz daha katı bir tutum sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır.

E-kaynak erişimini teşvik edecek ve lisans alanı koruyacak maddelerin daha az kurumsallaşma göstermesinde müzakere süreçlerine yaklaşımların, yayıncıların izlediği politikaların ve hukuki prosedürlerdeki zorlukların etkili olduğu belirtilmiştir. Müzakere

süreçlerinin iyileştirilebilmesi için mevcut lisans ilkelerinin geliştirilmesi, konsorsiyumun pazarlıklarda daha sıkı politikalar izlemesi ve lisans maddeleri üzerinde önemle durması gerekmektedir.

Yasal tavsiye niteliğinde olmadan bu çalışma kapsamında oluşturulan rehber ulusal ilkelerle anlaşmalarda daha iyi müzakere şartlarının oluşması amaçlanmıştır. Lisans anlaşmalarında geçen her bir konu alanı için yapılan açıklamaları ifade eden bu ilkelerle farkındalık oluşturularak kütüphanecilerin kolaylıkla süreçleri yönetebileceği düşünülmektedir. Konsorsiyumun gücüyle lisans anlaşmalarında kurumsallaşması beklenen bu ilkelerin hukuki bir yapıya dayandırılması ve yasalarla desteklenmesi gerektiği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: E-kaynaklar, Lisans anlaşmaları, Model lisanslar, ANKOS TRNLS İlkeleri

ABSTRACT

The transition of scientific publishing to the electronic has brought about changes in library services and librarian job descriptions. E-resources that have a place in library collections and are widely used have imposed new and challenging functions on institutions'selection, provision, evaluation, etc. processes. We can define one of these challenges as licensing of e-resources.

License agreements, which are shown as a solution to the uncontrolled distribution of information in electronic media, are binding legal documents that provide information about how e-resources should be used for a certain period of time. Basing license agreements on a legal basis, rather inclusion of clauses that protect the licensor, using laws strategically, and having low numbers of experienced staffs cause libraries to experience difficulties. In this context, it is thought that the studies to be carried out for license agreements are important and will play a major role in solving the problems.

In this study, the final license agreements of e-resources that academic libraries in Turkey provide access to only in the form of journals has been examined. Association, university and commercial publisher licenses in the ANKOS Consortium with the most members have been selected. It has been investigated whether the license agreements comply with the LIBLICENSE Model License recommendations and the National Site License Principles (TRNLS) developed by ANKOS. It was concluded that the final license agreements complied with less than half of the recommendations and principles in both evaluations (48% for the model license, 46% for the principles).

For the LIBLICENSE Model License comparison, either no information could be found or compliance with the model licenses has not been observed on the following issues in the final licenses: For example, not sharing data, not monitoring unauthorized uses, providing data for discovery service, specifying the applicable law and jurisdiction, supporting access for disadvantaged groups, creating a digital copy for backup copy,

developmenting of alternative archiving services. In addition, it has been observed that instead of clauses such as scientific sharing, text and data mining, author rights, open access, more basic agreement clauses have been institutionalized and reflected in the final licenses. Similar results have been obtained in the comparison of ANKOS TRNLS principles. "Authorized use" areas such as authorized user definition, authorized user access, access and authentication methods have been included in the final licenses at a rate of 85%. The license agreements have showed 0% compliance with the license obligation, which is among the ANKOS TRNLS principles. Accordingly, the application of Turkish Law and the validity of Ankara Courts are not included in any publisher's license. In addition, despite the most of the principles taken into account in the evaluation were created using model license recommendations, it has been concluded that they were not comprehensive and enough and did not reflect today's conditions.

Although there is no important difference between association, university and commercial publisher licenses, the licenses that are most in line with the model license recommendations are commercial publisher licenses (49.5%). Accordingly, it is thought that commercial publishers are prone to make changes in licensing agreements due to profit motives and financial concerns. The publisher licenses that most comply with ANKOS TRNLS principles are university publishers (53%). It has been stated that the fact that the model license recommendations are more general, while the TRNLS principles include consortium-specific clauses, may explain this difference in the type of publisher. However, in both evaluations, it has been concluded that association publishers showed a strict attitude compared to other types of publishers.

It has been stated that the approach to negotiation processes, the policies followed by publishers and the difficulties in legal procedures are effective in the less institutionalization of clauses that will encourage e-resource access and protect the licensee. In order to improve the negotiation processes, the existing licensing principles

must be improved, the consortium must follow stricter policies in negotiations and emphasize the license clauses.

It is aimed to create better negotiation conditions in agreements with the national guiding principles created within the scope of this study, without being legal advice. It is thought that librarians will be able to manage the processes easily by raising awareness with these principles, which express the explanations for each subject area in the license agreements. It is suggested that these principles, which are expected to be institutionalized in licensing agreements with the power of the consortium, should be based on a legal structure and supported by laws.

Keywords: E-resources, License agreements, Model licenses, ANKOS TRNLS Principles

KAYNAKÇA

Albitz, B. (2008). *Licensing and Managing Electronic Resources*. Oxford: Chandos Publishing.

Alford, D. E. (2002). Negotiating and analyzing electronic license agreements. *Law Library Journal, 94*(4), 621-644.

American Association of Law Libraries, American Library Association, Association of Academic Health Sciences Libraries, Association of Research Libraries, Medical Library Association, and Special Libraries Association (1997). Principles for Licensing Electronic Resources. 10 Mayıs 2022 Tarihinde https://www.arl.org/wp-content/uploads/1997/07/licensing-principles-1997.pdf adresinden erişildi.

Ateş, M. (2006). Veri tabanlarının hukukî koruması. *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi, 55*(1), 47-84.

Bentil, W., Liew, C. L. ve Chawner, B. (2021). An examination of electronic resource management in academic libraries in Ghana through the techniques of electronic resource management (TERMS) framework. *The Journal of Academic Librarianship, 47*, 1-10.

Benny, L. (2015). Selection and acquisition of e-resources in academic libraries: Challenges. *International Journal of Digital Library Services, 5*(2), 124-137.

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu. (2003, 24 Ekim). *Resmî Gazete* (Sayı: 25269). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4982.pdf

Bosch, S. (2005). Using Model Licenses, *Journal of Library Administration, 42*(3-4), 65-81.

Brown, K. C. (2008).Tactics and Terms in the Negotiation of Electronic Resource Licenses. H. Yu ve S. Breivold (Ed.). *Electronic resource management in libraries: Research and practice* içinde (s. 174-192). Hershey: Information Science Publishing.

Buchanan, N. L. (1997). Navigating the electronic river: Electronic product licensing and contracts. *The Serials Librarian, 30*(3-4), 171-182.

Case, M. M. (2005). A snapshot in time: ARL libraries and electronic journal resources. *Journal of Library Administration, 42*(2), 87-105.

Chadwell, F.A. (2001). A License to Kill For….(Ed.). Pamela M. B. *Managing electronic serials: Essays based on the alcts electronic serials ınstitutes, 1997—1999* içinde (s. 109-128). Chicago: ALA.

Cox, J. (2000). Model generic licenses: Cooperation and competition. *Serials Review, 26*(1), 3-9.

Cornell University Library. (2018). *Nondisclosure policy.* Erişim adresi: https://www.library.cornell.edu/about/policies/nondisclosure

Crawford, A. R. (2008). Licensing and negotiations for electronic content. *Resource Sharing & Information Networks, 19*(1-2), 15-38.

Croft, J. B. (2001). Model licences and interlibrary loan/document delivery from electronic resources. *Interlending & Document Supply, 29*(4), 165-168.

Dalyan, Ş. (2008). *Bilgisayar programlarının fikrî hukukta korunması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Davis, T. L. (1997). License agreements in lieu of copyright: Are we signing away our rights? *Library Acquisitions: Practice & Theory, 21*(1),19-28.

Davis, T.L. ve Feather, C. (2008). The evolution of license content. H. Yu ve S. Breivold (Ed.). *Electronic resource management in libraries: Research and practice* içinde (s.122-144). Hershey: Information Science Publishing.

Davis, T. L. ve Reilly, J. J. (1998). Understanding license agreements for electronic products. *The Serials Librarian, 34*(1-2), 247-260.

Devi, T. S. ve Devi, K. S. (2005). Management of e-resources in the modern library information system: An outlook. 10 Eylül 2022 Tarihinde https://ir.inflibnet.ac.in/bitstream/1944/1409/1/49.pdf adresinden erişildi.

Dhanavandan, S., Mohammed Esmail, S. ve Nagarajan, M. (2012). Use of electronic resources at krishnasamy college of engineering & technology library, cuddalore. *Library Philosophy and Practice, 1*(1), 1-8.

Duranceau, E. F. (1997). Electronic journal forum: Why you can't learn license negotiation in three easy lessons: A conversation with Georgia Harper, Office of General Counsel, University of Texas, *Serials Review, 23*(3), 69-71.

Dygert, C. ve Barrett, H. (2016). Building your licensing and negotiation skills toolkit, *The Serials Librarian, 70*(1-4), 333-342.

eIFL-IP Handbook on Copyright and Related Issues for Libraries (2006). *The relationship between copyright and contract law: Electronic resources and library consortia*. Erişim adresi: https://www.eifl.net/sites/default/files/resources/201409/handbook_contract.pdf

Emery, J., Stone, G. ve McCracken, P. (2020). *Techniques for electronic resource management: terms and the transition to open*. Chicago: American Library Association.

Emery, J. (2022). Licensing online content to ensure patron privacy: An informal survey of Oregon librarians. *OLA Quarterly, 27*(1), 33–37.

Eschenfelder, K. R., Tsai, T., Zhu, X., Stewart, B. (2013). How institutionalized are model license use terms? An analysis of e-journal license use rights clauses from 2000 to 2009. *College & Research Libraries, 74*(4), 326-355.

Fahey, A, Freestone, C, Russell, F. ve Savage, C. (2016). Bridging the copyright and licensing knowledge gap. Deakin University. Erişim adresi: https://hdl.handle.net/10536/DRO/DU:30068890

Farb, S. (2006). Libraries, licensing and the challenge of stewardship. *First Monday*, *11*(7). Erişim adresi: https://doi.org/10.5210/fm.v11i7.1364

Fernández-Molina, J.C., Eschenfelder, K.R. ve Rubel, A. (2021). Comparing use terms in a Spanish and US research university e-journal licenses: recent trends. *College and Research Libraries*, *82*(2), 1-26.

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (1951, 13 Aralık). *Resmî Gazete* (Sayı: 7981). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.5846.pdf

Giavarra, E. (2001). *Licensing digital resources: How to avoid the legal pitfalls.* The Netherlands: EBLIDA.

Gisler, M., Stanoevska-Slabeva, K. and Greunz, M. (2000). *Legal aspects of electronic contracts, Infrastructures for Dynamic Business-to-Business Services Outsourcing (IDSO'00)*. Erişim adresi: http://ceur-ws.org/Vol-30/paper7.pdf

Guenther, K. (2000). Making smart licensing decisions. *Computers in Libraries*, *20*(6), 58-60.

Halaychik, C. S. ve Reagan, B. (2018). *Licensing electronic resources in academic libraries: A Practical handbook.* Cambridge: Chandos Publishing.

Halaychik, C. S. ve Reagan, B. (2020). *Library licensing: A manual for busy librarians.* California: Libraries Unlimited.

Harris, L. E. (2009). *Licensing digital content: A practical guide for librarians.* Chicago: American Library Assocation.

Henkoğlu, T. ve Özenç Uçak, N. (2012). Elektronik bilgi güvenliğinin sağlanması ile ilgili hukuki ve etik sorumluluklar. *Bilgi Dünyası, 13*(2), 377-396.

Hess, S., Kilb, M. ve Garcia, I. (2020). Contract construction: Creating an effective licensing toolkit in an academic library setting. *The Serials Librarian*, *78*(1-4), 22-27.

IFLA. (2012). *Key issues for e-resources collection development: A guide for libraries.* Erişim adresi: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/acquisition-collection-development/publications/Electronic-resource-guide.pdf

İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun. (2007, 23 Mayıs). *Resmî Gazete* (Sayı: 26530). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5651.pdf

Jones, D. R. (2013). Locked collections: Copyright and the future of research support. *Law Library Journal*, *105*(4), 425-460.

Jose, J. (2018). Awareness and use of e-Resources in academic libraries: A study. *Research Review International Journal Of Multidisciplinary, 3*(8), 160-170.

Joshipura, S. (2008). Selecting, acquiring, and renewing electronic resources. H. Yu ve S. Breivold (Ed.). *Electronic resource management in libraries: Research and practice* içinde (s.48-70). Hershey: Information Science Publishing.

Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu (KİSK). (2002, 22 Ocak). *Resmî Gazete* (Sayı: 24648). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4735.pdf

Kaur, R. ve Gaur, R. (2018). Collection development in academic libraries with special reference to digital era. *International Journal of Digital Library Services, 7*(2), 107-114.

Kaya, T. (2007). A comparative analysis of the patentability of computer software under the Trips agreement: The U.S., The E.U., and Turkey. *Ankara Law Review, 4*(1), 43-81.

Kişisel Verilerin Korunması Kanunu. (2016, 7 Nisan). *Resmî Gazete* (Sayı: 29677). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6698&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

Lai, K. (2021). Perceived knowledge of contract terms in library license agreements: A study of academic libraries in Hong Kong. *The Journal of Academic Librarianship, 47*, 1-10.

Lamoureux, S. D., Chamberlain, C. ve Bethel, J. (2010). Basics of e-resource licensing. *The Serials Librarian, 58*(1-4), 20-31.

LDH Consulting Services. (2021). Licensing privacy-vendor contract and policy rubric. 30 Nisan 2022 Tarihinde https://tinyurl.com/37rd8vve adresinden erişildi.

Lipinski, T. A. (2013). *Licensing information resources and services.* Chicago: Neal-Schuman/American Library Association.

Lipinski, T. A. (2014, Ağustos). *The incursion of contract law (licensing) in the library: Concerns, challenges, opportunities and risks.* IFLA WLIC 2014, Lyon, France. Erişim adresi: https://library.ifla.org/id/eprint/1052/1/199-lipinski-en.pdf

Meera, B. M. ve Anuradha, K.T. (2005). Contractual solutions in electronic publishing ındustry: a comparative study of license agreements. *Webology, 2*(3), 1-11**.**

Miller, R. (2007). Acts of vision: The practice of licensing. *Collection Management, 32*(1-2), 173-190.

National Commission on New Technological Uses of Copyrighted Works (CONTU). (1979). *Final report of the national commission on new technological uses of copyrighed works.* Washington: Library of Congress.

Nixon, D. (2001). *An evaluation of how copyright, licensing agreements & contract law*

are ınteracting to restrict academic library ınterlibrary loan abilities (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kuzey Karolina Üniversitesi, Chapel Hill.

Okerson, A. (1997, Nisan). *The transition to electronic content licensing:The institutional context in 1997*. Scholarly Communication and Technology Conference of the Andrew W. Mellon Foundation, Emory University, Atlanta. Erişim adresi: https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED414936.pdf

Okerson, A. S. (2014). Reflections on library licensing. *Information Standards Quarterly*, *26*(4), 1-12.

Prakash, E. R., Mishra, N. K., Sharma, S., Naik, U. ve Swarna, T. (2018). License agreements-a barrier to interlibrary loan? *Journal of Information Management, 5*(2), 41-45.

Rodriguez, M. (2016). *Wrangling services contracts in libraries.* Proceedings of the Charleston Library Conference. Purdue University, USA. Erişim adresi: http://dx.doi.org/10.5703/1288284316487

Rubel, A. ve Zhang, M. (2015). Four facets of privacy and ıntellectual freedom in licensing contracts for electronic journals. *College & Research Libraries 76*(4), 427-449.

Ruth, L. B., ve Collins, M. (2008). License mapping for ERM systems: Existing practices and initiatives for support. *Serials Review*, *34*(2), 137-143.

Sadeh, T. ve Ellingsen, M. (2005). Electronic resource management systems: the need and the realization. *New Library World, 106*(1212/1213), 208-218.

Sharma, C. (2009). Use and impact of e-resources at Guru Gobind Singh Indraprastha University (India): A case study. *The Electronic Journal of Academic and Special Librarianship, 10*(1), 1-11.

Shipe, T. (2005). Travels into several remote corners of the information universe: A voyage to the Department of the Houyhnhnmists, or, licensing issues and the integrated collection. *The Acquisitions Librarian*, *17*(33-34), 25-34.

Silver, B. (2019). Help! I'm new to licensing and don't know where to start. *Ticker: The Academic Business Librarianship Review*, *4*(1), 1-6.

Silver, B. (2020). Licensing business data in academia: Negotiating and balancing needs. *Journal of Business & Finance Librarianship*, *25*(3-4), 175-183.

Singh, A.K. ve Mukherjee, B. (2018). Electronic information resource optimisation in academic libraries: A comparative study on licensing provision of commercial publisher. *Journal of Library & Information Technology*, *38*(3), 213-220.

Singh, T. (2016). Licensing of electronic resources: A hard nut to crack in collection management. *International Journal of Research.* 10 Mayıs 2022 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/358355342_LICENSING_OF_ELECTRONIC_RESOURCES_A_HARD_NUT_TO_CRACK_IN_COLLECTION_MANAGEMENT_AUTHOR adresinden erişildi.

Singh, C. ve Pai, R. D. (2021). Librarians' perception of license agreements of electronic resources: A study. *Library Philosophy and Practice*. Erişim adresi: https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac

Smith, K. (2016). Problem solved! managing electronic resource workflows using ticketing system software. *Serials Review, 42*(1), 1-15.

Sonde, R. M. ve Nikose, S. (2018) Licensing policy of e-resource in library. *Knowledge Librarian An International Peer Reviewed Bilingual E-Journal of Library and Information Science, 5*(2),76-85.

Stemper, J. ve Barribeau, S. (2006). Perpetual Access to Electronic Journals: A survey of one academic research library's licenses. *Library Resources & Technical Services*, *50*(2), 91-109.

Strauch, B. ve Chesler, A. (2009). A Licensing survival Guide for Librarians. *Journal of Electronic Resources in Medical Libraries, 6*(2), 123-137.

Taşkın, Z. (2014). Elektronik kaynak lisans anlaşmaları: Türkiye'de kütüphane ve kütüphanecilerin durumu. *Türk Kütüphaneciliği, 28*(1), 6-17.

Tawfeeq, N. (2015). Lacunae existing in licensing and pricing models of electronic resource. *International Journal of Library and Information Science, 7*(2), 33-39.

TBMM. (1995). Edebiyat ve sanat eserlerinin korunmasına ilişkin Bern sözleşmesi. 10 Nisan 2022 Tarihinde https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c091/tbmm19091136ss0812.pdf adresinden erişildi.

Thompson, L. ve Srivastava, S. D. (2002). Licensing electronic resources. *The Serials Librarian, 42*(1-2), 7-12.

Tiessen, R. (2012). How copyright affects interlibrary loan and electronic resources in Canada. *Interlending & Document Supply*, 40(1), 49-54.

TRIPS (1994). Fikri mülkiyet haklarının ticari niteliklerine ilişkin anlaşma. 28 Nisan 2022 Tarihinde https://www.telifhaklari.gov.tr/resources/uploads/2012/03/18/2012_03_18_183846.pdf adresinden erişildi.

Tripathi, M. ve Jagjeevan, VK. (2015, Mart). *Analysis of e-resources' license agreements: disagreeing for user rights.* 10 th International CALIBER-2015 HP University and IIAS, Shimla, Himachal Pradesh, India. Erişim adresi: https://ir.inflibnet.ac.in/bitstream/1944/1874/1/35.pdf

Tsakonas, G. ve Papatheodorou, C. (2006). Analysing and evaluating usefulness and usability in electronic information services. *Journal of Information Science*, 32 (5), 400–419.

Turan, M. (2016). Geleneksel ve elektronik eser sahiplerinin telif hakları, dijital haklar yönetimi: Uluslararası düzenlemeler ve fikir ve sanat eserleri kanunu çerçevesinde bir değerlendirme. *Bilgi Dünyası 17*(1), 57-86.

Türk Borçlar Kanunu. (2011, 4 Şubat). *Resmî Gazete* (Sayı: 27836). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6098.pdf

United States Copyright Office. (2021). *Copyright Law of the United States and related laws contained in Title 17 of the United States Code*. Washington: Library of Congress.

University of North Texas. (2018). University of North Texas manifesto: Expectations for vendors of library collections. Erişim adresi: https://library.unt.edu/collection-management/unt-manifesto-expectations-library-vendors/

University of Washington Libraries. (2019) Licensing principles and expectations for vendors. Erişim adresi: https://www.lib.washington.edu/cas/uw-libraries-principles-in-licensing-scholarly-resources

Uma, V. (2016). License agreements: Use, excessive use and misuse of e-resources in universities. *SRELS Journal of Information Management, 53*(2), 81-88.

Veri Tabanlarının Yasal Olarak Korunmasına Dair 11 Mart 1996 Tarihli 96/9/AT sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Direktifi. (1996, 11 Mart). *Avrupa Toplulukları Resmî Gazetesi* (Sayı: L 77).

Wani, S. A. (2018). E- Resource management. *International Journal of Library and Information Studies, 8*(4), 63-65.

WIPO. (1996). WIPO telif hakları andlaşması. 10 Nisan 2022 Tarihinde https://www.telifhaklari.gov.tr/resources/uploads/2012/03/18/2012_03_18_550148.pdf adresinden erişildi.

Wiley, L. N. (2004). License to deny? Publisher restrictions on document delivery from e-licensed journals. *Interlending & Document Supply*, 32(2), 94-102.

Wu, M. M. (2021). Restoring the balance of copyright: antitrust, misuse, and other possible paths to challenge ınequitable licensing practices. *Forthcoming in Law Library Journal*. Erişim adresi: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3811707#references-widget

Zhu, X. (2016). Driven adaptation: A grounded theory study of licensing electronic resources. *Library & Information Science Research, 38*, 69-80.

EK1

Kontrol Listesi

Lisans anlaşmalarının incelenmesi ve karşılaştırılması için kullanılan bu kontrol listesindeki sorularda Eschenfelder, Tsai, Zhu ve Stewart (2013); Fernández-Molina, Eschenfelder ve Rubel (2021); Rubel ve Zhang'ın (2015) çalışmalarından ve model lisanslardan yararlanılmıştır. Lisanslar incelenirken aşağıda yer alan genel kurallar dikkate alınmıştır.

Genel Kurallar

Lisansın maddelerine ilişkin sorulan sorular bir yanıt olasılığına karşılık gelmektedir.

"Evet" için her sütunda 1, "hayır" için her sütunda 0 işaretlenmiştir. Lisansta soruya ilişkin herhangi bir madde bulunmuyorsa "-" şeklinde bilgi yok ifadesi eklenmiştir.

*Soruların cevabına evet veya hayır şeklinde cevap verilemiyorsa lisansta geçen maddenin neyi kastettiği açık bir dilde not edilmiştir.

*Soruların cevabına evet veya hayır şeklinde cevap verildiği halde açıklama yapılması gerekiyorsa metin içinde açıklama yapılmıştır.

"Üçüncü tarafın harici veya yetkisiz kullanıcılar anlamına geldiği varsayılmıştır.

ILL'e ilişkin sorularda bilimsel paylaşıma atıflar yapılmamış yalnızca kütüphane tarafından yapılan resmi ILL değerlendirilmiştir.

Yetkisiz kullanımın lisans alan tarafından askıya alınıp alınmadığını belirlemek için lisanslarda aşağıdaki ifadeler aranmıştır.

*"Yasaklı kullanımı düzeltme, erişimi durdurma, sorunu çözme, faaliyetin sona ermesini sağlama, uygun önlemleri alma"

1. **Lisans, içeriğe erişim ve yetkili siteyle ilgili hükümleri kapsıyor mu?**

1.1. Lisans, yetkili kullanıcıların içeriği kullanımı sırasında tıklamalı lisansı kabul etmesini ister. (Tıklama lisansın koşulları hakkında bilgi verir.)

1.2.Yetkili kullanıcı tanımı vardır. (Yetkili kullanıcı tanımını her bir lisans için yapınız.)

1.3.Yerinde ve uzaktan erişim sağlanır.

1.4.Erişimin verildiği lokasyonlar tanımlıdır.

1.5.Erişim için kimlik doğrulama yöntemleri kullanılır.

1.6.Erişim ve kimlik doğrulama yöntemleri lisansta ayrı bir bölümde açıklanır (IP adresi, şifre, Proxy vb.).

2. Lisans, lisanslı içeriğin yetkili kullanıcılar tarafından yazdırılmasını herhangi bir şekilde sınırlandırıyor mu?

2.1.Sistematik veya otomatik yazdırmayı yasaklar.

2.2.Yazdırmayı yalnızca kişisel kullanımla sınırlar (araştırma, eğitim, kişisel ihtiyaç vb. içerir) (Lisans kapsamındaki koşulları belirtiniz).

3. Lisans, lisanslı içeriğin yetkili kullanıcılar tarafından indirilmesini/kaydedilmesini herhangi bir şekilde sınırlandırıyor mu?

3.1.Robotlar veya akıllı araçlar tarafından yapılanlar da dâhil olmak üzere sistematik veya otomatik indirmeyi/kaydetmeyi yasaklar.

3.2.Kaydetmeyi/indirmeyi yalnızca kişisel kullanımla sınırlar (araştırma, eğitim, kişisel ihtiyaç vb. içerir)

3.3.Lisans alanın veya yetkili kullanıcıların ilgili telif hakkı kanunları kapsamında sahip olduğu hakları sınırlandırmaz şeklinde adil kullanım veya telif hakkı yasası sınırlamasına atıfta bulunur.

4. Lisans, kurum içindeki diğer yetkili kullanıcılara kaynakların basılı olarak dağıtımını herhangi bir şekilde sınırlandırıyor mu?

4.1.Kurum içi dağıtımı yasaklar.

4.2.“Sistematik” dağıtımı yasaklar.

5. Lisans, yetkili olmayan kullanıcılara veya kurumun dışındaki kişilere kaynakların basılı olarak dağıtımını herhangi bir şekilde sınırlandırıyor mu?

5.1.Kurum dışı dağıtımı yasaklar.

5.2.Kurum dışındaki kullanıcılara "sistematik" dağıtımı yasaklar.

5.3.Düzenleyici, patent, ticari marka kurumlarına kurum dışı basılı dağıtım izin verilir.

5.4.Basılı dağıtımı "bilimsel paylaşım" veya benzeri terimlerle sınırlar. (Yetkili olmayan kullanıcıların yalnızca kişisel/araştırma amaçlı kullanımının olduğunu varsayar.)

6. Lisans, yetkili kullanıcılar tarafından diğer yetkili kullanıcılara kaynakların e-dağıtımını herhangi bir şekilde sınırlandırıyor mu?

6.1.Kurum içindeki e-dağıtımı yasaklar.

6.2.Kurum içindeki kullanıcılara "sistematik" e-dağıtımı yasaklar.

7. Lisans, yetkili kullanıcılar tarafından kaynakların e-dağıtımını yetkisiz kullanıcılarla sınırlandırıyor mu?

7.1.Kurum dışına e-dağıtımı yasaklar.

7.2.Kurum dışındaki kullanıcılara "sistematik" e-dağıtımı yasaklar.

7.3.Düzenleyici, patent, ticari marka kurumlarına e-dağıtıma izin verilir.

7.4.E-dağıtımı "bilimsel paylaşım" veya benzeri bir terimle sınırlandırır. (Yetkili olmayan kullanıcıların yalnızca kişisel/araştırma amaçlı kullanımı olduğunu varsayar).

8. Lisans, içeriğin e-rezervlerde kullanılmasına izin veriyor mu?

8.1.E-rezerve izin verir.

8.2.Kaynak/alıntı bildiriminin gönderilmesini gerektirir.

8.3.Kayıtlı dosyaların dönem sonunda, ders sonunda veya kullanım tamamlandıktan sonra silinmesini gerektirir.

8.4.Veri tabanındaki makaleye bağlantıya izin verir.

9. Lisans, içeriğin kütüphaneler arası ödünç verilmesine izin veriyor mu?

9.1.ILL'e izin verir.

9.2.Yazdırma, faks, e-iletim, posta yoluyla göndermeden veya belgeyi kullanıcıya vermeden önce ILL sürecinin bir parçası olarak belirtilir.

9.3.İletim için bir seçenek (veya gerekli) olarak listelenen "güvenli iletim" tekniği vardır.

9.4.Ticari kullanıma izin verilmez veya dosya yalnızca araştırma veya özel çalışma amacıyla kullanılır.

9.5.Alıcı kurum (kütüphane) alınan elektronik kopyayı son kullanıcıya teslim ettiğinde siler.

9.6.Alıcı kurum (kütüphane) abone ile aynı ülkede bulunur.

9.7.ILL özelinde Telif Hakkı Yasası, Bölüm 108 veya CONTU'ya atıfta bulunur. (CONTU kapsamında tek kopya sınırlamaları varsa ayrıca belirtin).

10. Lisans, lisanslı içeriğe ilişkin metin ve/veya veri madenciliği faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi konusuna herhangi bir şekilde sınırlandırma yapıyor mu?

10.1.Metin ve/veya veri madenciliği faaliyetlerine izin verir.

10.2.Metin ve veri madenciliği sonuçlarının başkalarının kullanımına sunulmasına izin verir.

10.3.Lisans veren metin ve veri madenciliği için bir ücret talep eder.

10.4.Lisan verenin aldığı ücretler yalnızca bu tür kopyaların zaman ve malzeme bazında hazırlanması ve teslimi içindir.

11. Lisans çoğaltma, dağıtım, ILL veya e-rezervler dışındaki diğer kullanımları (yayıncının açık izni/yazılı izni olmadan) yasaklıyor mu?

11.1.Ticari, kâr amacı güden kullanımlar veya kişisel/bilimsel/araştırma/eğitim faaliyeti dışındaki amaçlara izin vermez.

11.2.Yeniden derleme/çeviri/türev eserler/yeniden yayımlama oluşturulamaz.

11.3.Değiştirilemez (örneğin isimleri, telif hakkı bildirimlerini veya bibliyografik bilgileri kaldırma, metnin kendisini değiştirme).

11.4.Siteyi indeksleme için örümcek kullanımına izin verilmez.

11.5.Lisanslı içeriğin daha verimli kullanılması için yerel dijital kopya oluşturmaya, önbelleğe almaya izin verir.

11.6.Yetkili kullanıcılar, kendi çalışmalarında lisanslı içerikten uygun şekil, tablo ve kısa alıntılar kullanabilir. (Bilimsel atıf)

12. Lisansta yetkili kullanımı zorlayan koşullar nelerdir?

12.1.Aksi belirtilmedikçe lisans alan yetkili kullanıcılar dışında hiç kimsenin lisanslı materyalleri kullanmasına bilerek veya kasıtlı olarak izin vermez.

12.2.Lisans veren lisans ihlaline ya da yetkisiz kullanıma bağlı olarak yetkili kullanıcı erişimini askıya alabilir.

12.3.Lisans alan yetkisiz kullanımı askıya alabilir.

12.4.Bazı askıya alma işlemleri için lisans verenin bildirimde bulunması ve süre vermesi gerekir.

12.5.Lisans, lisans alanın izinsiz kullanımı ve/veya telif hakkı ihlali konusunu yayıncıya bildirecek koşulları içerir.

12.6.Lisans, lisans alanın yetkisiz kullanımları ve diğer ihlalleri izleyecek koşullara izin vermez.

12.7.Lisans, herhangi bir yetkisiz kullanımdan haberdar olduğunda yayıncıyı bilgilendirmek dışında, lisans alanın disiplin cezası/işlemleri yapmasını gerektiren koşulları içerir.

13. Lisans, lisans alanın veya yetkili kullanıcıların lisanslı materyallerden herhangi biri ile ilgili haklarını ve ayrıcalıklarını azaltacak hükümler içeriyor mu?

13.1.Lisansın telif hakkı yasası kapsamında izin verilen eylemleri kısıtlamayacağını belirten hükümler içerir.

13.2.Lisans, kamuya açık bir Creative Commons veya başka bir açık lisans altında verilmiş olan lisanslı materyallerin içeriği üzerinde ek kısıtlamalar getiremeyeceğini belirleyen bir hüküm içerir.

13.3.Lisans veren bir açık erişim seçeneği sunarsa yayınlanan çalışmalarla ilgili bilgi verir ve açık erişim yayın ücretlerinin alındığı mekanizmalarla ilgili iyi niyetli görüşmeler yapar.

14. Lisans, lisans alanın yetkili kullanıcısı olan yazarların kendi eserleriyle ilgili özel koşulları içeriyor mu?

14.1.Yazar, kendi kendine arşivleme de dâhil olmak üzere, çalışmalarını bilimsel ve eğitimsel amaçlarla kullanma hakkını saklı tutar.

14.1.1. Kişisel web sayfaları

14.1.2. Kurumsal arşiv

14.1.3. Üçüncü taraf arşivleri

14.2.Yayıncıdan yazılı izin gereklidir.

14.3.Çalışmanın yayınlanmış versiyonuna atıf yapması beklenir.

15. Lisanstaki veri toplama koşulları nelerdir?

15.1.Yayıncı tarafından toplanan IP dışı veriler vardır.

15.2.Hangi tür verilerin toplandığını içerir.

15.3.Veri toplama nedenleri belirtilir.

15.4.Toplanan verilerin silinmesine ilişkin koşulları içerir.

16. Lisansta üçüncü kişilerle veri paylaşımını belirleyen koşullar nelerdir?

16.1.Lisans, yayıncının üçüncü taraflara veri paylaşımıyla ilgili şartları içerir.

16.2.Lisans, yayıncının üçüncü tarafa veri sağlamayacağını belirtir.

16.3.Lisans, yayıncının üçüncü tarafa sağlayabileceği veri türünü belirtir.

16.4.Lisans, yayıncının veri sağlayacağı üçüncü taraf türünü belirtir.

16.5.Lisans, bazı verilerin üçüncü taraflara verilmeyeceğini belirtir.

16.6.Yayıncının yasaların gerektirmesi durumunda verileri üçüncü taraflara ifşa edeceğini belirtir.

16.7.Lisans veren kişisel tanımlanan bilgileri herhangi bir yasal zorunlulukla paylaşması gerekirse lisans alana bilgi verir.

16.8.Üçüncü tarafların lisansın gizlilik hükümlerine uymasını gerektirir.

17. Lisans alana gönderilen verileri belirten koşullar nelerdir?

17.1.Lisans, yayıncının lisans alana kullanım verilerini sağlayacağını belirten şartları içerir.

17.2.Lisans, lisans alana sağlanan kullanım verilerinin COUNTER uyumlu olması gerektiğini belirten koşulları içerir.

17.3.Kullanım verileri, geçerli yasalara uygun bir şekilde derlenir, bireysel kullanıcıların anonimliği ve aramalarının gizliliği korunur.

17.4.Kullanım istatistikleri hak sahibi olmayan üçüncü taraflarla paylaşılmaz.

18. Lisanstaki geçerli yasa ve yerle ilgili koşullar nelerdir?

18.1.Lisans, kurumun ulusal yasalarına tabidir.

18.2.Lisans, yayıncının ulusal yasalarına tabidir.

18.3.Herhangi bir ihtilaf veya iddia kurumun ülkesinin mahkemelerine götürülür.

18.4.Herhangi bir ihtilaf veya iddia yayıncının ülkesinin mahkemelerine götürülür.

18.5.Lisans bir tahkim (Anlaşmalardan doğan bir anlaşmazlık durumunda mahkeme yerine hakeme başvurma) şartı ve koşullarını içerir.

19. Lisanstaki fiyat ve ödeme koşulları nelerdir, belirtilmiş mi?

19.1.Lisans, fiyat bilgilerini içerdiği dönemle birlikte verir.

19.2.Lisans fiyatlama modelini (fiyatın ne şekilde belirlendiğini gösteren hükümler) içerir.

19.3.Lisanslı içeriğin bir sonraki dönem için fiyat artışı ya da fiyatı lisansta bellidir. (Fiyat artışına ilişkin hükümleri belirtiniz.)

19.4.Lisans veren geçerli dönem bitmeden bir süre önce lisans alana fiyat bilgisi sağlar.

19.5.Faturaların ödenmesi gereken zaman dilimleri vardır.

19.6.Faturaların gecikme ve/veya ödememe cezaları vardır. (Cezaları belirtiniz, ekstra faiz ya da erişim hizmetinin durdurulması gibi)

20. Lisanstaki yenileme, iptal, fesih ve ihlale ilişkin hüküm ve koşullar nelerdir?

20.1.Lisans otomatik yenilemeyi içerir.

20.2.Lisans süresi dolmadan iptal gerçekleştiğinde anlaşmanın kalan süresi için yapılan ödeme lisans alana geri verilmez. (Nedensiz)

20.3.Taraflardan biri anlaşma kapsamındaki yükümlülükleri diğer tarafın ihlal ettiğine inanması halinde yazılı olarak bilgilendirme yapar.

20.4.İhlal meydana geldiğinde taraflardan herhangi birine sorunu makul bir süre içinde çözmek için süre verilir.

20.5.Lisans veren, anlaşmanın herhangi bir maddesini ihlal ederse lisans alan tarafından feshetme hakkı oluşur.

20.6.Lisans alan tarafından fesih gerçekleştiğinde anlaşmanın kalan süresi için önceden ödenen ücretler geri verilir. (İhlale bağlı olarak)

20.7.Lisans alan, anlaşmanın herhangi bir maddesini ihlal ederse lisans veren tarafından feshetme hakkı oluşur.

20.8.Lisans alanın anlaşmayı devam ettirebilmek için yeterli bütçesi yoksa anlaşmayı ceza ödemeden feshedebilir.

21. Lisansta her iki taraf için de yükümlülük ve zorunlulukları belirleyen koşullar var mı? (Garanti, Tazminat, Mücbir sebep)

Lisans Veren Garanti-Tazminat:

21.1.Çevrimiçi içeriğin en az basılı veya diğer fiziksel formatları kadar eksiksiz olmasını sağlamak için lisans veren makul çabayı gösterir.

21.2.Lisans veren keşif hizmeti sağlayıcılarına içeriğin keşfedilmesini ve erişilebilirliğini kolaylaştırmak için açıklayıcı bilgi ve meta verileri sağlar.

21.3.Lisans veren veri tabanının ve beraberindeki yazılımın kullanılması için belge, eğitim ve teknik destek sağlar.

21.4.Lisans veren dezavantajlı grupların erişimini yazılım veya diğer cihazlarla destekler, yasalara uygunluk sağlar.

21.5.Lisans veren standartlara uygunluğu göstermek için lisans alana güncel VPAT (Voluntary Product Accessibility Template) sağlar.

21.6.Lisans veren sürekli hizmet sağlamak için makul çabayı gösterir.

21.7.Lisans veren lisanslı içeriğin kısa süreli kullanılamama durumunu lisans alana önceden bilgi verir.

21.8.Lisansta hizmeti alamama (lisanslı materyallerin çalışmaması, görüntülenememesi, yüklenmemesi gibi) süresiyle orantılı ücretin bir kısmının geri ödemesi yapılır.

21.9.Lisans, lisanslı içeriğin başka bir tarafın fikri mülkiyet veya telif hakkını ihlal etmediğini garanti eder.

21.10.Lisans veren, anlaşmada belirtilen konularda kaynağı lisanslamak için gerekli tüm haklara sahip olduğunu garanti eder.

21.11.Üçüncü bir taraf telif hakkı veya diğer fikri mülkiyet ihlali iddiasında bulunursa lisans alanın uğradıkları kayıp, hasar, ceza vb. için yetkili kullanıcı korunur ve tazmin edilir.

21.12.Taraflardan hiçbiri ürünlerin kullanımından veya kullanılamamasından kaynaklanan hata, eksiklik, hasar, veri kaybı veya bununla sınırlı olmamak üzere dolaylı, özel, cezai gibi zararlardan sorumlu tutulmaz.

Lisans Alan Garanti-Tazminat:

21.13.Lisans alan içeriğe erişimde bu anlaşma kapsamındaki hüküm ve koşulların geçerli olduğunu yetkili kullanıcılarına uygun bir şekilde bildirir.

21.14.Lisans alan şifreleri veya diğer erişim bilgilerini yalnızca yetkili kullanıcılara verir ve yetkili kullanıcıların bu bilgileri herhangi bir üçüncü tarafa ifşa etmemelerini sağlamak için tüm makul çabayı gösterir.

21.15.Lisans alan izinsiz kullanımı durdurmak için makul çabayı gösterir.

21.16.Lisansta "Yetkili kullanıcılar bu anlaşmanın tarafı değildir" ifadesi yer alır.

Mücbir Sebep:

21.17.Lisansta mücbir sebepler tanımlıdır (Mücbir sebepler savaş, isyan, sel, kazalar, grevler vb.)

21.18.Lisansta mücbir sebep maddeleri lisans alan için uygulanır.

21.19.Lisansta mücbir sebep maddeleri lisans veren için uygulanır.

21.20.Lisansta mücbir sebep maddeleri her iki taraf için uygulanır.

22. Lisans yedek kopya ve sürekli erişime izin veriyor mu? (Yapılan anlaşma sürekli erişime izin veriyorsa ilgili soruları cevaplayınız)

22.1.Lisansta sürekli erişimle ilgili koşullar vardır.

22.2.Anlaşma süresince erişilen ve sürekli erişim hakkı bulunan içerik lisansta tanımlıdır.

22.3.Lisans verenin isteği veya lisans alan kendi isteğiyle yedek kopya olarak saklanmak üzere lisanslı materyalin bir dijital kopyası oluşturulabilir.

22.4.Uzun süreli koruma amacıyla lisanslı materyallerin arşivini üçüncü bir tarafa sağlamak konusunda koşulları içerir ve arşivleme kuruluşlarıyla/girişimleriyle iş birliği yapmayı kabul eder.

22.5.Lisans veren arşivleme hizmetine katılımı durdurduğunda veya şartlarını değiştirdiğinde önceden bilgi verir ve alternatif düzenlemeler oluşturmaya çalışır.

23. Lisanslı içeriğin geri çekilmesi, değiştirilmesi veya devrini belirleyen koşul ve hükümler nelerdir?

23.1.Anlaşma kapsamındaki hakların veya yükümlülüklerin tamamını veya bir kısmını başka bir tarafın edinmesi veya içeriğin devredilmesi durumunda diğer tarafın önceden yazılı izni alınır.

23.2.Lisanslı materyallerin herhangi bir kısmının başka bir tarafa devredilmesi veya başka bir taraftan edinilmesi durumunda içeriğe erişim, arşiv ve kalıcı erişim haklarının devam etmesi de dâhil olmak üzere tüm yükümlülüklerin yerine getirilmesi beklenir.

23.3.Lisans içeriğinin değişikliği veya içeriğin geri çekilmesiyle ilgili lisans alana belirli bir süre öncesinden bilgi verilir.

23.4.Değişikliklerden veya içeriğin geri çekilmesinden yetkili kullanıcı daha az yararlanırsa lisans alan anlaşmayı feshedebilir.

23.5.İçeriğin geri çekilmesi yetkili kullanıcılar için daha az yararlı ise orantılı bir miktarda lisans alana geri ödeme yapılır.